

III. évfolyam 1. szám

HATÁRRENDÉSZETI TANULMÁNYOK

2006/1. KÜLÖNSZÁM

Határőrség Tudományos Tanácsa

B U D A P E S T
- 2006 -

**A HATÁRŐRSÉG TUDOMÁNYOS TANÁCSA TUDOMÁNYOS,
SZAKMAI KIADVÁNYA**

Felelős kiadó:

SAMU ISTVÁN
határőr vezérőrnagy
Határország rendészeti főigazgatója
Határország Tudományos Tanácsa elnöke

Szerkesztő:

ZÁN KRISZTINA
határőr alezredes

ISSN: 1786-2345

Nyomdai munkák:

Határország Nyomda

Tartalomjegyzék

Dr. Parádi József: A dualizmuskori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség	5. oldal
Dr. Suba János: A magyar-román határ pontosítása a dualizmus idején	47. oldal
Dr. Gáspár László: A Magyar Állami Határrendőrség helye, szerepe a magyar határőrizet fejlődéstörténetében	61. oldal
Zeidler Sándor: A Magyar Királyi Határrendőrség egyenruhái és rangrendszere	67. oldal
Dr. Nagy György: Határforgalom ellenőrzés a Magyar Királyság dualizmuskori államhatárain	70. oldal
Dr. Bencsik Péter: A Magyar Királyság útlevelei, kishatárforgalmi úti okmányai a dualizmus időszakában	79. oldal
Dr. Hautzinger Zoltán: A Határrendőrség helye, szerepe a rendvédelmi szférában alkotmányjogi szempontból	84. oldal

B e k ö s z ö n t ő

Örömmel fogadta a Határőrség vezetése azt a kezdeményezést, hogy az Országos Parancsnokság adjon otthont az első önálló, polgári magyar határrendészeti szervezet, a Magyar Királyi Határrendőrség felállításának 100 éves évfordulója alkalmából megrendezett tudományos összejövetelnek.

A rendszerváltás előtt a magyar rendvédelmi testületek közül a Határőrség az egyetlen szervezet volt, amely gondot fordított a története feltárására.

A hivatástörténeti kutatásoknak a testületen belül nagy hagyományai vannak, melyet olyan nevek öregbítettek, mint Dr. Szócs Ferenc, Dr. Keserű István, akik már sajnos nem lehetnek közöttünk.

A rendszerváltás után e tevékenység meghatározóan a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság keretei között folytatódott.

Az ezredforduló időszakára – tudományos fokozatok megvédése által – a XIX-XX. századi magyar határőrizet történetének a legfontosabb részei feltárássra kerültek. Jelenleg 4-5 fő tudományos munkássága fedi le a testület történetét. Bízható jelenség, hogy a szervezet történetét nem csupán a határőrségi testületi tagok gondolják.

A Határőrség tevékenységi jellegében és feladatrendszerében a legnagyobb változás valósult meg a rendszerváltás óta a többi magyar fegyveres szervezettel összehasonlítva.

A magyar állam és az Európai Unió határainak az őrzése, rendszete tekintetében a változási folyamatok még nem zárultak le. Ebből fakadóan a Határőrség további átalakításai is előttünk állnak.

A határőrök nem csupán az idegen, külföldi minták átvételét tekintik az egyetlen üdvöztető megoldásnak ahhoz, hogy a szervezet az új idők kihívásainak is megfelelhessen, hanem a saját, magyar történelmi tapasztalatokat is figyelembe szeretnék venni.

A történeti szimpózium kapcsán választ szeretnénk kapni arra, hogy a dualizmus kori Osztrák-Magyar Monarchia és a harmadik évezred elejei Európai Unió és magyar határainak az őrzete között milyen hasonlóság áll fenn. Továbbá arra is feleletet szeretnénk kapni, hogy ezen hasonló körülmények között milyen választ hoztak létre elődeink a felmerülő kérdésekre.

Úgy gondolom, hogy az identitástudat az Európai Unióban, így hazánkban és a társországok fegyveres testületeiben fokozott mértékben előtérbe fog kerülni. Nem létezhet európai identitástudat sem a nemzeti és szakmai identitástudat hiányában. Az identitástudat nélkülözhetetlen alapköve a helyes magatartási formák megerősödésének. Mivel az identitástudat anyaga a hivatástörténetiség, a szimpózium tárgyát képező téma e téren történő hasznosíthatóságát is várjuk a testületnél.

Az elődök tapasztalatait mellőző szakbarbarizmus sehová sem vezet. Múltunkat azért kell művelnünk, hogy a jövőnk számára hasznosítható pozitív és negatív tapasztalatanyagot feltárja. A magyar határőrizet a XIX-XX. század folyamán – a permanensen változó elvárások közepette – megfelelt a vele szemben állított követelményeknek.

Méltán állíthatjuk, hogy az elmúlt 100 évben jó szakmai elődeink voltak, akikről érdemes tanulni. Bonis bona discere /Jótól jót tanulni/ Ez lehet az a mottó, ami a hivatástörténetiségünkkel való foglalkozás vezéreszméjének tekinthető, amit a szimpózium résztvevőinek a figyelmébe is ajánlok.

B É N D E K J Ó Z S E F

határőr altábornagy
Határőrség Országos Parancsnoka

Dr. Parádi József

**A dualizmus kori magyar rendvédelem és határőrizet
A Magyar Királyi Határrendőrség**

1.

Preambulum

Már az ókori görögök is észlelték, hogy az élet lényegében az állandó változások folyamata. Ők ezt úgy fejezték ki, hogy „nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni”. Ez az alapigazság természetesen érvényes a magyar rendvédelemre és – annak részeként – a magyar határőrizetre is. Napjaink határőrizete nyilvánvalóan nem lehet ugyanaz, mint a 100 évvel korábbi.

Ez igaz ugyan, azonban csupán egy felszínes féligazság. Minden emberi cselekvésnek keletkeznek ugyanis tapasztalatai. A homo sapiens fejlődésének pedig lényege, hogy az elődök által felhalmozott ismereteket és tapasztalatokat képes átvenni. Az emberiség fejlődésének tehát az alapja a tapasztalatok gyűjtése, elemzése, értékelése, tárolása és átadása a jövő nemzedéke számára, akik azt kellő kreativitással hasznosítják, gyarapítva ezzel a korábbi tapasztalatokat. Való igaz tehát, hogy nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni, azonban a korábbi vízbemártózás tapasztalatait hasznosítani lehet a későbbi fürdőzések során.

Egy-egy szakterület – így a rendvédelem azon belül a határőrizet – tapasztalatanyagának gyűjtése és feldolgozása komoly szakmai kihívás. A hivatástörténetiség művelését ma már egyetlen szakterület sem nélkülözheti. A Szemre Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság ezért működik szívesen együtt a Határőrség Tudományos Tanácsával, mert úgy gondoljuk, hogy a magyar határőrizet történelmi tapasztalatainak hasznosítója elsősorban a magyar határőrség lehet.

Amikor a Szemre Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és a Határőrség Tudományos Tanácsa arra a közös elhatározásra jutott, hogy együttesen szervezzenek szimpozionot az első magyar határrendőrség felállításának 100 éves évfordulója alkalmából, három célt tűzött a két intézmény a szimpozion elé:

1. A rendezvény járuljon hozzá a személyi állomány identitástudatának a gyarapításához azáltal, hogy a bemutatásra kerülő tudományos eredmények hasznosulnak a képzés hivatástörténeti tananyagában.

2. A korabeli rendvédelem lényegi vonásai is kerüljenek bemutatásra, mivel a rendvédelmi közeg jellegének ismerete hiányában nem lehetséges a határőrizet tapasztalatanyagának a valós megismerése sem.

3. A XX. század hajnalának a határőrizetét a magyar határőrizet fejlődéstörténetében betöltött helye alapján értékeljék az előadók, érzékeltetve a vizsgált kor és napjaink határőrizete közötti hasonlóságokat és eltéréseket.

A szimpozion szervezői azzal a kéréssel kerestek meg, hogy a dualizmus kori magyar rendvédelmet és abban a határőrizet helyzetét ismertessem, valamint mutassam be a határrendőrséget. Ebből fakadóan előadásomban három kérdésre szeretnék választ kapni.

1. Milyen alapelvek mentén szervezték dualizmus kori elődeink a korabeli magyar rendvédelmet? A XX. század elején a magyar rendvédelem milyen hatékonysággal működött, miben gyökereztek a korabeli eredmények?

II. Milyen szerepet töltött be a vizsgált kor rendvédelmében a határőrizet és a határőrizet körülményei milyen hasonlatosságot mutatnak napjaink viszonyaihoz képest?

III. Milyen szervezet volt a Magyar Királyi Határrendőrség?

2.

Historiográfia

Az 1867-1919-ig terjedő időszakra vonatkozó szakirodalom négy nagyobb csoportra osztható. Ezek a közigazgatás történet, a határőrizet-történet, a rendőrség-történet és a rendvédelem-történet egészének vizsgálatával foglalkozó feldolgozások.

A közigazgatás-történeti szakirodalom vonatkozásában azok az alkotások jöhetnek számításba, amelyeknek konkrét rendvédelem-történeti vonzata is van. A tekintélyes számú közigazgatás-történeti szakirodalomhoz viszonyítva a rendvédelem-történeti orientáltsággal is rendelkező művek száma viszonylag csekély. **CSIZMADIA Andor:** *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*¹ című műve harmonikus egységben vizsgálja az állam szervezetét. Annak ellenére, hogy rendvédelem-történeti információkban nem túlzottan bővelkedik a mű, mégis rendkívül hasznos az áttanulmányozása abból a szempontból, hogy a közigazgatás nagy rendszerében helyezi el a szerző a rendvédelmet.

A rendvédelmet e természetes helyén vizsgálva feltárulnak azok a szálak, amelyek elválaszthatatlanul a közigazgatás speciális részegységévé teszik a szakterületet.

MEISZNERICS Iván - TORDAY Lajos: *A magyar közigazgatás szervei 1867-1937*² című műve a korabeli közigazgatás szervezetének praktikus információit tartalmazza. A mű által feltárul az a közigazgatási környezet, amelyben a korabeli rendvédelem megvalósult.

LADIK Gusztáv: *Közigazgatásunk fejlődése 1867 óta*³ című műve azokat a fejlődési tendenciákat igyekszik megragadni, amelyek a vizsgált időszakban jellemezték a magyar közigazgatást, ebből adódóan pedig hatással voltak a rendvédelemre is.

A magyar szakigazgatások történetét feltáró alkotások érdekes ismereteket nyújtanak az érintett szakigazgatások rendvédelmi vonatkozásairól. **GONDA Béla et. al.:** *A földművelésügyi szakigazgatás története*⁴ és **MÁRFI Sándor:** *Magyar uralom az Adrián*⁵ című könyvei ilyen publikációk. Hasznos segítséget nyújtott **BÖLÖNYI József:** *Magyarország kormányai 1848-1975*⁶ című könyve és **BALOGHNÉ SEREKE Anikó:** *A magyar idegenforgalom története a kiegyezéstől a II. világháború végéig*⁷ című bölcsészdoktori disszertációja.

A közigazgatás és a rendvédelem irányító tárcájának szervezetét, működését ismerteti **BOTOS János:** *A belügyminisztérium tevékenységének főbb jellemzői 1912-1926 között*⁸ című tanulmánya.

A rendvédelem és a közigazgatás kapcsolatának jellegét, az egymáshoz való viszony alakulását mutatja be **PARÁDI József:** *A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig*⁹ és *A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok*¹⁰ című tanulmányaiban.

TÓTH Árpád: *Az 1906-os osztrák kivételes intézkedések magyarországi bevezetésének problémái a koalíciós kormány idején*¹¹ című tanulmánya feltárja a magyarországi rendvédelemnek a kivételes hatalomban betöltött szerepét, amely az osztrák szabályozástól eltérő koncepción nyugodott. Értékes információkat és jelenségeket közöl a polgári magyar állam fejlődése során formálódó önkormányzatokról **EREKY István:** *Az önkormányzatok modern rendszerének kialakulása Magyarországon*¹² című dolgozatában. A pénzügyek kezelésének kérdésére világít rá **SZITA János:** *A Habsburg-birodalom centralizációja és a magyar pénzügyek*¹³ című tanulmányában.

A határőrizet-történeti szakirodalom első alkotásai már a XIX. században megjelentek. E szakirodalom azóta gyarapodott, formálódott. A magyar rendvédelem-történet körében a határőrizet szakterülete rendelkezik a legnagyobb számú feldolgozással. E

művek feltárják a szakterület fejlődésének a tendenciáit és az újabb alkotások egyre inkább a részletek bemutatására törekszenek.

A vizsgált időszak határőrizet-történetének meghatározó alkotása **PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914**¹⁴ című bölcsészdoktori disszertációja, amely átfogó, rendszerezett és alapos ismereteket nyújt a magyar határőrizet dualizmuskori helyzetéről.

A magyar határőrizet fejlődéstörténetét mutatja be a honfoglalástól az ezredvégig **GÁSPÁR László: A határőrzés története I-II. kötet**¹⁵ című alkotása. E mű nagy erénye, hogy az ezeréves szakmai fejlődés tendenciáit ragadja meg, e folyamatba ágyazva a dualizmuskori határőrizetet.

A magyar határőrizet fejlődése során – ezen belül a dualizmus időszakában – keletkezett tapasztalatanyag ismertetésére vállalkozott **KESERŰ István - PARÁDI József: A magyar határőrizet története, hagyományai**¹⁶ és **Határőrizetünk 1867-1990**¹⁷ című műveikben.

TELEKI András: A székely határőrség története¹⁸ című könyve és **BUR Márta: A magyar határőrvidék felszámolása. A házközösség (zadruga) válsága**¹⁹ című kandidátusi értekezése a polgári típusú magyar határőrizet kialakulását közvetlenül megelőző határőrizeti formákat mutatja be eltérő stílusban, de történeti hűséggel.

A korabeli kivándorlás témaköréről átfogó elemzést nyújt **PUSKÁS Julianna: Kivándorlás Magyarországból az Egyesült Államokba 1914 előtt**²⁰ és **Kelet Európából az USA-ba vándorlás folyamata 1861-1924**²¹ című tanulmányai, valamint **RÁCZ I.: A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1849-1914**²² című dolgozata, valamint **BERTA István: A kivándorlás problematikája Magyarországon a századfordulón**²³ című bölcsészdoktori disszertációja.

A kishatárforgalom sajátos körülményeit és szabályozását ismerteti meg **PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között**²⁴ és **SUBA János: A határszéli forgalom szabályozása Magyarországon a XIX-XX. században**²⁵ című írásaikban.

SUBA János: A dualista Magyarország államhatárainak változásai 1867-1918²⁶ című tanulmányában és **Magyarország határainak változásai 1867-1947**²⁷ című Ph.D. disszertációjában, valamint **SUBA János: Magyarország államhatárainak változásai 1867-1914 között**²⁸ című monográfiájában a történelmi Magyarország határai változásának, illetve gondozásának utolsó szakaszát tárja fel.

PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása²⁹, **A határőrizet erői**³⁰, valamint **A magyar határőrizet 1867-1945**³¹, továbbá **A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig**³², illetve **A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai**³³ című tanulmányaiban a dualizmuskori nemzeti határőrizetünk struktúráját és határőrizeti modellt tárja fel több oldalról megvilágítva a témakört.

A határőrizet nemzetgazdaságra gyakorolt hatását, illetve a nemzetgazdaságnak a korabeli magyar határőrizettel szemben támasztott igényeit és azok teljesülését vizsgálja **PARÁDI József: A magyar határőrizet teendői a nemzetgazdaság védelme terén az Osztrák-Magyar Monarchiában és a két világháború közötti Magyar királyságban**³⁴ című tanulmányában.

A katonai határőrizetet tárja fel **GÁSPÁR László - PARÁDI József: A magyar határőrizeti szervek feladatai a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914**³⁵ és **PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt**³⁶ című tanulmányaikban.

Az útlevelügy szabályozását járják körbe, arról átfogó képet nyújtva **BENCSIK Péter: Az útlevelügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a határforgalomra 1903-1941**³⁷ című tanulmányában és az **Útlevelkérdés története Magyarországon a törvényi szabályozástól a II. v.ig.**³⁸ című Ph.D. disszertációjában, **BENCSIK Péter: A magyar utiokmányok története 1867-1945**³⁹. **BENCSIK Péter – NAGY György: A magyar utiokmányok története 1945-1989**⁴⁰. **CSAPÓ Csaba: Utazási okmányok az 1880-as években**⁴¹, **VASS Ferenc: A magyar útlevelrendszer történetének változási folyamatai és fejlődésének tendenciái 1903-tól napjainkig**⁴², **SUBA János: Utazási okmányok az I. és II. világháborúban**⁴³ című munkáikban.

Rendőrség-történeti feldolgozások szerényebb számban készültek, mint határőrizet-történeti munkák. Ezen belül is viszonylag mérsékelt a rendőrségnek a határőrizeti tevékenységét feltáró alkotások száma.

KAPY Rezső - BORBÉLY Zoltán: A 60 éves magyar rendőrség⁴⁴ című alkotása napjainkig a legátfogóbb rendőrség-történeti munka. Ezen alkotásra alapozva is születtek már rendőrség-történeti feldolgozások. A magyarországi rendőrségek határőrizeti tevékenységével azonban e mű a magyar rendőrségek államosítása utáni időszakban foglalkozik⁴⁵.

A rendőrség intézményével összefoglaló módon foglalkozó alkotás **DORNING Henrik:** A rendőrség intézményének fejlődése⁴⁶, **KARVALY Ágost:** A közrendészettudomány és cultupolitika⁴⁷, **CHONCHA Győző:** A rendőrség természete és állása szabad államokban⁴⁸, **PETROVICS László:** Közrendészeti tudomány és a magyar rendőri gyakorlat⁴⁹ **PICHLER Nándor:** Nézetek a rendőrségről általában és különösen a fővárosi rendőrségről⁵⁰.

A magyarországi rendőrségek történeti fejlődésének feltárását valósította meg a vizsgált időszakra vonatkozóan is **DORNING Henrik:** A rendőrség intézményének fejlődése⁵¹, **Endrődy Géza:** Magyarország rendőrsége az államosítás előtt⁵², **KATONA Géza:** Közbiztonság-védelem Magyarországon az I. világháborúig⁵³, **OSVÁTH Pál:** Közbiztonságunk múltja és pandur korom emlékei⁵⁴. A magyar rendőrségek történelmi fejlődését a legátfogóbb módon vizsgáló mű **ERNYES Mihály:** A magyar rendőrségek története című alkotása⁵⁵.

A hazai rendőrségek témában még számos alkotás született, amelyek alapvetően helytörténeti jelleggel tárják fel egy-egy térség rendfenntartó szervezetét, illetve a rendvédelem egy-egy szakterületét vizsgálják. E művek azonban csak érintőlegesen vonatkoztathatók a határőrség intézményeire.

A Magyar Királyi Határrendőrséggel konkrétan **PARÁDI József** három írása foglalkozik. Ezen alkotások azonban a testület leglényegesebb paramétereit történelmi jelleggel tárják fel. A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete⁵⁶ című tanulmányban a szerző a testületnek a határőrizetben betöltött helyével, szerepével foglalkozik, illetve a szervezetnek más rendvédelmi szervezetekhez, illetve a közigazgatáshoz való viszonyát tárja fel. A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1919⁵⁷ című tanulmányában a szerző a testület kialakulásának előzményeit, okait és körülményeit, valamint tevékenységét, továbbá a szervezet változásait mutatja be. A rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. III.köt. Rendőrség a határőrizetben⁵⁸ című monográfiájában a szerző a szervezetet, annak tevékenységét, fejlődésének szakaszait és jellemzőit, továbbá a korabeli környező államok határőrizetét ismerteti.

A vizsgált témakörre vonatkozó szakirodalom részét képezik továbbá a rendvédelem-történeti munkák is.

ZACHAR József: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei⁵⁹ című tanulmányában a társországok rendvédelmi intézményrendszerét mutatja be. A műből kiviláglik a két társország rendvédelmi rendszerében megvalósuló hasonlóság, illetve a regionális specialitások, az országok kultúrájából és történelmi múltjából, illetve gazdasági és társadalmi állapotából fakadó eltérések.

A rendvédelem és politika viszonyát vizsgálja **ZACHAR József:** A politikai irányzatok rendvédelmi koncepciói a dualizmus korában⁶⁰ című tanulmányában. Az alkotásból kiviláglik, hogy a politikai csoportosulások a politikai nézeteiknek megfelelően ugyan, azonban a nemzeti érdekeket szem előtt tartva alakították ki koncepcióikat.

A rendvédelem és közigazgatás viszonyát ismerteti **PARÁDI József:** A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok⁶¹ és **BOTOS János:** A belügyi tárca szerepe a magyar rendvédelem irányításában⁶² című tanulmányában.

A rendvédelem jogi szabályozásának helyzetéről nyújt tájékoztatást **MEZEY Barna:** A kivételes hatalom⁶³ és **SZIKINGER István:** A rendvédelmi jog szabályozása a dualizmus korában⁶⁴ című dolgozataikban.

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje rendfenntartó szerepét vizsgálja **ZACHAR József:** Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején⁶⁵ című tanulmányában.

A rendvédelmi tisztképzés korabeli helyzetét tárják fel **KESERŰ István:** A rendvédelmi szervek tisztjainak utánpótlása és tisztképzése a dualizmus időszakában⁶⁶, és **PARÁDI József:** Rendvédelmi tisztképzésünk hagyományai⁶⁷, valamint a Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945-ig⁶⁸ című műveikben.

A magyar rendvédelmi testületek fegyverzetét mutatja be *LUGOSI József: A rendvédelmi testületek fegyverei 1868-1918*⁶⁹ című tanulmányában.

A rendvédelmi testületek szervezetét, azok tevékenységét tárja fel *PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai*⁷⁰, továbbá *A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919*⁷¹, valamint *A dualista Magyarország belügyi szervei*⁷² című tanulmányában és a vele azonos című monográfiában⁷³, és *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei című alkotásban*.⁷⁴

A magyar rendvédelem történetének egyetlen átfogó, a szakterületet részleteiben és összefüggéseiben bemutató, a változási tendenciákat és az okait is ismertető mű *PARÁDI József* (szerk.): *A magyar rendvédelem története*⁷⁵ című könyv.

3.

A korabeli magyar rendvédelem működésének az elvei, eredményei.

Az általam vizsgált időszak a dualizmus kora, melyet a polgári fejlődés időszakának tartok. Megítélésem szerint a vizsgált időszakban, azaz a dualizmus korában, a Magyar Királyság egyértelműen a polgári fejlődés útját járó országok közé tartozott. Az Osztrák-Magyar Monarchia alkotmányos monarchiaként működött, a demokratikus államberendezkedés korabeli elvárásainak lényegében megfelelt. A Magyar Királyság rendvédelme ennek megfelelően a demokratikus rendvédelmi modellek közé sorolható.⁷⁶

A kiegyezési törvényből fakadóan a rendvédelem – a közigazgatás részeként – a belügyekhez tartozott. Nem képezte a közös érdekeltsgű viszonyok, illetve a nem közös érdekeltsgű viszonyok, de egyetértőleg intézendő ügyek részét. Ily módon a Magyar Királyság a rendvédelmét önállóan intézte. Sem az Osztrák-Magyar Monarchián kívül, sem az pedig az Osztrák Császárság mint társország részéről nem merült fel a beleszólási lehetőség – a magyar belügynek számító – magyarországi rendvédelem kialakításába. Ily módon szabadon érvényesülhettek a rendvédelem terén s a kárpát-medencei hagyományok, illetve igények és azokra a térség specifikumainak megfelelő megoldások születhettek. E helyzet következtében jöhetett létre a nagy nyugat-európai modellek részét képező, de mégis sajátosságosan magyar rendvédelmi modell.⁷⁷

A nyugati demokráciák rendvédelme meglehetősen sokszínű napjainkban is. A polgári fejlődés időszakában azonban – a demokratikus államberendezkedés viszonyai között működő rendvédelmek tekintetében – alapvetően két nagy *modell* különböztethető meg. Hasonlóan napjaink gyakorlatához az angolszász és a kontinentális, azaz a francia minta alkotja a két modellt. A két modell között talán a legfontosabb különbség az, hogy az angolszász modell az egyének önvédelmének az alanyi jogából kiindulva vezeti le a rendfenntartást. Ebből fakadóan e modell a decentralizáció jellemzi. Természetesen a technikai fejlődéssel, a világ globalizációjával e modellben is tapasztalhatóak centrális vonások, azonban nem a centralizmus a modell lényege. Az USA, Kanada, Ausztrália, Nagy Britannia e modellt követi napjainkban is.⁷⁸

A kontinentális modell Franciaországból indult hódító útjára. Lényege, hogy az állam rendfenntartói kötelezettségének az elvén nyugszik. Az állam pedig e tevékenységet megosztja a központi hatalom és az önkormányzatok között. A központi hatalom elsősorban a csendőrséget irányítja, az önkormányzatok pedig hatósági területükön, - többnyire rendőri testületek által – tartják fenn a rendet.⁷⁹

Természetesen már a dualizmus időszakában létezett egy harmadik változat is, amely a diktatórikus államvezetésű országokra volt jellemző. Nevezetesen valamennyi lényeges rendvédelmi teendőt igyekeztek egy szervezetbe tömöríteni, amely testület a központi államhatalom közvetlen irányítása alatt állt. A két háború között ezt továbbfejlesztették a diktatúrák abban az értelemben is, hogy a törvények helyett az utasítások kerültek előtérbe. A szervezetek tehát már nem a jogszabályokban rögzített kötelezettségeikért voltak felelősek, hanem a hatalom képviselőinek utasításaikban foglaltaknak a végrehajtásáért feleltek.

E három rendvédelmi modell tehát nem csupán a jogi szabályozottsága, vagy éppen szabályozatlansága okán különíthető el. A szerkezetükben, szervezeti felépítésükben is eltérőek. A

demokráciák modelljei többpólusúak, amelyekben a rend védelmének a kompetenciái megoszlanak a központi államhatalom és az önkormányzatok között. A klasszikus kontinentális modellben központi hatalom rendvédelmi testülete a csendőrség. Ezzel szemben a diktatúrák rendvédelmi szervezetei egy pólusosak, vagy legalább is egy testület túlsúlya biztosított az adott rendvédelmi struktúrában

E helyzet teljes mértékben érthető, ha a demokráciák és a diktatúrák eltérő céljaiból indulunk ki. A diktatúráknál az elsődleges cél a rendvédelmi testületek minél erőteljesebb „kézben tartása”. Ezzel szemben a demokráciáknál a cél az, hogy ne koncentrálódhasson egy helyen jelentős hatalom, hiszen a demokrácia lényege a hatalom megosztása. Ugyanakkor a területi vagy a szakterületi sajátosságokra specializált rendvédelmi testületek nyilvánvalóan hatékonyabbak az univerzális szervezeteknél. A demokráciák esetében pedig már fontos szempont a polgárok számára nyújtandó biztonsági szolgáltatás színvonala is.

Napjainknak a globalizációból fakadó biztonsági gondok jelentős kihívást jelentenek a rendvédelem számára. Úgy tűnik, hogy a kontinentális és az angolszász mintát követők egyaránt a rendvédelmi testületek tevékenységét koordináló intézmény létrehozásában látják a megoldást. Természetesen akadnak az univerzális rendvédelmi testületek irányába mutató jelenségek is, ám összességében mégsem ez a jellemző. A testületi specializációt és a rendvédelmi testületek közötti kompetenciamegosztást a polgári társadalmak többsége olyan értéknek tartja, amelyet nem kívánnak az egységesítés oltárán feláldozni.

Megítélésem szerint a dualizmuskori magyar rendvédelem az angolszász és a kontinentális modell közötti köztes megoldásként működött.

A téma felületes vizsgálója joggal állíthatná, hogy a Magyar Királyságban 1867 és 1914 között a kontinentális rendvédelmi modellt alkalmazták, hiszen a központi államhatalom irányítása alatt álló csendőrség és a városi tanácsok kompetenciáiba tartozó rendőrségek látták el a rend védelmét. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy:

- a törvényi szabályozás a városok, és a községek kompetenciájába tartozónak tekintette a rend védelmét;
- a központi államhatalom csupán ott avatkozott be a rend védelmébe, ahol arra az önkormányzatok alkalmatlannak bizonyultak, vagy eleve kétséges volt az alkalmasságuk;
- a Magyar Királyi Csendőrség ugyan a kormány irányítása alatt állt, azonban a községek rendelkeztek a rendfenntartás jogával, a csendőrség, mint megbízott járt el.⁸⁰

A kormány és az önkormányzatok hozhattak létre rendfenntartási kötelezettségeik eredményes végrehajtása érdekében rendvédelmi testületeket. A városok tekintetében ez többé-kevésbé sikerrel járt.⁸¹ A falvak tekintetében azonban ez az elképzelés csődöt mondott, alapvetően pénzügyi okok miatt.⁸²

Ezt a helyzetet értelmezi félre a kutatók egy része, amikor azt állítják, hogy a korabeli rendvédelmi tevékenység szabályozatlan volt, vagy legalábbis gumiparagrafusok regulálták. A helyzet azonban az, hogy **a rendfenntartás kérdését nem a rendvédelmi testületek törvényeiben, hanem külön jogszabályokban szabályozták,** hiszen az ott rögzítettek valamennyi rendvédelmi testületre érvényesek voltak.⁸³

A speciális rendvédelmi részfeladatok ellátására létrehozott testületek teendőit, jogait és kötelezettségeit, mint például a Magyar Királyi Koronaőrség⁸⁴, Magyar Királyi Képviselőházi őrség⁸⁵, Magyar Királyi Határrendőrség⁸⁶ testületi törvényben igyekeztek szabályozni. E szabályozás azonban természetesen csupán addig terjeszkedhetett, amíg el nem érte a rendvédelmet szabályozó más törvényekben foglaltakat.

Annak ellenére tehát, hogy a Magyar Királyságban számos rendvédelmi testület működött, tevékenységükben nem hághatták át az egységes törvényi szabályozás korlátait.

A rendvédelmi testületek tevékenységének színvonalában természetesen volt eltérés. Összességében azonban – hullámzó módon ugyan, de – a minőségi tevékenység fokozatosan tért hódított a rendvédelmi testületeknél. Volt olyan szervezet, amely már a létrehozásakor magas minőséget produkált, amit a későbbiek során még fokozott, mint például a Magyar Királyi Csendőrség. Az önkormányzati rendőrségek esetében pedig a meglehetősen sok kívánni valót maga után hagyó kezdeti tevékenységet követően erős fellendülés következett a századfordulón⁸⁷.

A humán szféra a magyar rendvédelem fejlődésében és eredményességében jelentős szerepet játszott. A permanens fejlődési folyamatban az állami rendvédelmi testületek az élen jártak. E szervezeteknek ugyanis volt egy nagy előnyük az önkormányzati rendvédelmi intézményekhez képest. Nevezetesen az állami szervezetek személyi állományát kinevezték, ahogyan akkoriban fogalmaztak életfogytiglan. Ma azt mondanánk, hogy nyugdíjig. Ezzel szemben az önkormányzati rendvédelmi szervezetek tagjait hat évre választották. A hatévenkénti választás egzisztenciális bizonytalanságot jelentett. Az önkormányzati munkatársak ugyanis csak részben élvezhették azt a kimagasló gondoskodást, amiben az államiak részesültek.

Az állami ellátási rendszernek ugyanis az volt a lényege, hogy a társadalmi állásának megfelelő életvitelhez szükséges feltételeket kell biztosítani az államnak az alkalmazottai számára. Ezen alapelvből következően az állami alkalmazottak:

- nyugdíjjogosultak voltak (A civil szférában 40, a fegyveres szolgálatot ellátók körében 35 évi munkaviszony után fizetésüknek 100%-val vonulhattak nyugdíjba és 10 évi szolgálati idő után nyugdíjképesek voltak fizetésük 40%-val, mely minden letöltött további évvel 2%-kal emelkedett. Az özvegyek özvegyi nyugdíjra voltak jogosultak.);

- jogosultak voltak lakbértérítésre (A család nagyságától és a betöltött pozíciótól függő méretű, valamint jól szituált és szilárd közbiztonsági negyedben fekvő lakás lakbérét teljes egészében kifizette az állam a nyugdíjba vonulást követően is, sőt az elhalálózását követően az özvegy számára is annak haláláig, illetve amíg újra férjhez nem ment.);

- jól kiszámítható karrierívre számíthattak (Az iskolai végzettség szintjétől és az állami képzettségre épülő szakmai tanfolyamok eredményes elvégzésétől, valamint szakmai gyakorlat idejétől függően léphettek elő az egész államigazgatás területén egységes fizetési osztályokba, illetve azokon belül a fizetési fokozatokba. Az országos rangsorozati névjegyzék alkalmazása kizárta az oldalról előzés lehetőségét.);

- biztos egzisztenciával rendelkeztek (Nem voltak kitéve a főnöki szubjektívizmusnak. Állásukból bűncselekmény elkövetése kapcsán, vagy pedig alkalmatlanságuk bizonyítása által lehetett eltávolítani az állami alkalmazottakat. A bűncselekményt bizonyítani kellett, az alkalmatlanságot úgyszintén, az utóbbi esetében azonban a felvételt jóváhagyóval szemben is eljárás indult. Rendkívül megfontolt volt ugyan a létszámfejlesztés, aki azonban bekerült az állami alkalmazottak körébe átszervezés és egyéb indokok miatt nem kerülhetett ki a rendszerből.);

- egészségügyi biztosításban részesültek (A fizetésük 2%-át fordították e célra, amely lehetővé tette számukra az ingyenes orvosi ellátást és gyógykezelést, valamint a kedvezményes gyógyszerellátást. Nyugdíjjárulék címén sem vonta le a fizetésükből többet az illetményük 2%-ánál.);

- nyugellátásuk alternatív hasznosítására is lehetőséget kaptak. (A nyugellátásban részesülők igényelheték ellátásuk egy összegben történő kifizetését vállalkozásalapítási céllal. Ebben az esetben hozzávetőlegesen 15-20 évi nyugdíj összegét kaphatta meg a kérvényező, azonban többé a felhasznált jogcímen nyugdíjra nem számíthatott. Ezért a hatóságok megvizsgálták, hogy: a tervezett vállalkozás életképes-e, a nyugdíj kiváltási összeg kellő tőke-e a vállalkozás elindításához, a vállalkozás valószínűsíthető nyeresége biztosít-e akkora jövedelmet, mint a nyugdíj.)⁸⁸

Ezek a körülmények tették lehetővé a kiváló képzettségű munkatársak alkalmazását, a korrupció hiányát. A kiváló ellátás és a magas kvalifikációs szint élvonalbeli szellemiségű személyi állomány kialakulásához vezetett. Az identitástudatnak természetesen nélkülözhetetlen eleme volt a hivatástörténetiség ápolása és ismerete. Ez képezte azt a matériát, amelyen az identitástudat kibontakozhatott. Az alapot pedig az ellátás és a képzettség magas színvonala nyújtotta.

E helyzetből fakadóan az önkormányzati rendőrségek tisztviselői kezdeményezték szervezetük államosítását. Ennek a kezdeményezésnek a történelmi periódus is kedvezett, hiszen a dualizmus időszakában erőteljes centralizációs törekvések érvényesültek a magyar állam szervezetejlődésében. Ebbe a folyamatba kitűnően illeszkedett a rendőrségek államosításának az igénye. Az önkormányzatok részéről sem mutatkozott ellenállás, hiszen az esetleges államosítás levehette a rendőreg fenntartásának a terheit az önkormányzatok vállairól, ugyanakkor azonban az államosított rendőrség a rendet továbbra is fenntartotta.

Mivel a rendőrségek államosításának az ügyében lényegében érdekazonosság volt tapasztalható és a témát a Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesülete (MROE) folyamatosan a felszínen tartotta, 1912-ben külön osztályt hoztak létre a Magyar Királyi Belügyminisztériumban a rendőrségek államosításának az előkészítésére. Az osztály elképzeléseit 1914-ben tárta a törvényhozás elé, amely azonban nem találkozott a honatyák egyetértésével. Így a témát visszaadták átdolgozásra. Közben kitört az első világháború, így az Országgyűlés elé - a rendőrség államosításának a témakörében - már nem került újabb törvénytervezet.⁸⁹

Érdeemes történelmünk későbbi időszakait is áttekinteni a rendőrségeknek a rendvédelemben betöltött szerepét illetően, bár a téma csupán áttételesen kapcsolódik a címben foglaltakhoz.

Végül is a Tanácsköztársaság után rendelettel államosították a rendőrségeket.⁹⁰ A centralizáció közvetlen kiváltó oka az I. világháború utáni magyar politikai helyzet volt.

A magyar rendőrség életében a következő nagy eseményt a Magyar Királyi Csendőrség kompetenciáinak, de legalábbis működési területének és költségvetésének az átvétele volt 1945-ben.⁹¹ A ki-kit győz le időszakban, a Moszkvából instruált KMP „szalámi taktikájának” a részét képezte a csendőrség feloszlatása. Erre vonatkozóan a KOMINTERN lényegében már a harmincas évek második felében határozatot hozott. A csendőrség kiiktatásával, illetve a rendőrség kompetenciáinak a volt csendőrség hatáskörére való kiterjesztésével lehetőség nyílt arra, hogy a rendőrségbe áramoltassák a KMP-hez hű kádereket, és ezáltal a testületet a KMP ellenőrzés alá vonhassák. Ily módon a korábban két fő pilléren, a csendőrségen és a rendőrségen nyugvó magyar rendvédelem egyoldalúvá vált. A monopolhelyzetbe juttatott rendőrség, pedig a KMP irányítása alá került.

A sajátos magyar történelmi fejlődésből fakadóan tehát a magyarországi rendőrségek XX. századi két legnagyobb átalakítása alapvetően nem szakmai, hanem politikai igényeket elégített ki, bár az átalakítások kapcsán természetesen igyekeztek szakmai fejlesztéseket is megvalósítani. A rendőrségek jellegének, a rendvédelemben betöltött szerepüknek a megváltoztatása tehát a hatalom birtokosainak az állam jellegéről való felfogását tükrözte.

Az 1919-es és az 1945-ös átalakítások során a központi hatalom befolyását kívánta gyarapítani, illetve kizárólagossá tenni a rendvédelem felett. A történelmi körülmények úgy alakultak, hogy ezt a rendőrség megerősítésével érhetné el. Ez azonban azt jelentette, hogy a városok rendfenntartási kompetenciái lényegében a központi hatalomra szálltak, illetve – a második fázisban, az 1945 utáni átszervezéssel – a rendvédelmen belül egyfajta monopolhelyzetre tett szert a rendőrség. Ezzel létrejöttek a diktatúra szervezeti előfeltételei a magyar rendvédelemben, amelyre a koronát az ÁVH kiépítése tette fel.

A vázolt folyamatban csupán mellék hadszíntért jelentett a határőrizet. A határőrizetet megvalósító szervezet jellegének a meghatározása az egész magyar rendvédelemre vonatkozó elképzelésnek képezte a részét alárendelt formában. Természetesen a mindenkor magyar határőrizetre hatást gyakoroltak a külkapcsolatok, a szomszédos államok. Ez a faktor azonban többé-kevésbé az állam egészére is hatással bírt.

Témánk szempontjából a dualizmus utáni időszakok rendvédelmi változásaiban a rendőrség szerepének abban a tekintetben van jelentősége, hogy nyilvánvalóvá válik a hazai rendvédelmi változásokra a külső tényezők jelentős hatása. Mindez pedig azért érdekes, mert választ adhat arra a kérdésre, hogy miként lehetséges a liberális felfogású határőrizettől és az azt megvalósító szervezeti keretektől a diktatúrákra jellemző szervezeti fejlesztésekhez való eljutás.

A magyar rendvédelem történetében ugyanis két ízben állítottak fel határrendőrséget. Elsőként 1906-ban, majd a II. világháború után. Mindkét alkalommal a felállítást követő másfél évtizeden belül felszámolták a testületet. A felszámolások során pedig fel sem merültek szakmai indokok, hanem a magyar államnak – a korábbiakhoz képest – tekintélyuralmibb stílusú működtetéséhez szükséges szervezeti átalakítások kapcsán került sor a felszámolásukra.

E történelmi tényekből számomra két konklúzió következik. A Kárpát-medence viszonyai között minden bizonnyal a leginkább kívánatos határőrizeti testületi forma a határrendőrség, mivel két ízben is kialakult. A külső befolyások által vezérelt és a tekintélyuralmi irányítást előtérbe helyező államszervezeti átalakítások nem kedveztek a Kárpát-medencei specialitásokból fakadó szervezetek működésének a magyar határőrizetben.

A későbbi korok szervezetalakítási folyamatait csupán azért tartom fontosnak felvetni a vizsgált téma kapcsán, mert óhatatlanul felmerülhet a kérdés mindenkiben. Vajon már az I. világháború előtti viszonyok is magukban hordozták a magyar rendvédelem centralista irányú változásait, vagy pedig-e módosítások a későbbi korok következményei csupán?

Álláspontom szerint a magyar rendvédelem szerkezetében mindkét világháború után bekövetkezett változások indítékai alapvetően a külső nagyhatalmi érdekérvényesítések következtében beálló politikai viszonyok alakulásában keresendők.

A dualizmus időszakában azonban nem érték ilyen hatások a magyar államot. Csupán azok a nyugat-európai tapasztalatok kerültek adaptálásra, amelyek illettek a Kárpát-medencei körülményekhez elősegítve a hazai fejlődést.

A rendvédelem személyi állományának a kiváló ellátottsági színvonala és az abból fakadó magas szakmai színvonal két dolgot eredményezett. Egyrészt nem volt szükség nagy létszámra, hiszen a munkatársak kiváló határfokkal dolgoztak és erőteljesen terhelhetők voltak. Ebből következően a rendvédelmi testületek is eredményesen tevékenykedtek. A rendőri típusú szervezetek 70-80%, a csendőrség pedig 80-90% körüli felderítési mutatót ért el. Ebben szerepet játszott a hatáskörök dekoncentráltága is, melyet a személyi állomány magas kvalifikációja ugyancsak elősegített.

Összességében megállapítható, hogy a dualizmuskori magyar államberendezkedés alapvetően a liberális elvek mentén szerveződött és hatékonyak bizonyult a minőségre törekvés előtérbe helyezése által. Nevezetesen:

- a rendfenntartás nem képezte a központi államhatalom monopóliumát;
- a rendvédelem több pólusú volt (rendőrségek és csendőrség);
- a rendvédelem szerkezetének a kialakításakor a döntő szempont nem a központi ellenőrizhetőség, hanem a polgárok biztonságának minél hatékonyabb szavatolása volt;
- a rendvédelem legértékesebb elemének a személyi állományt tekintették, ebből fakadóan minden tekintetben a minőség jellemezte a szervezetet és személyzetet egyaránt;
- a rendvédelmi testületek tevékenységét törvények szabályozták, ezek betartásáért felelt a testület, melynek tevékenysége – a mai terminológiát alkalmazva - az emberi- és demokratikus jogokat semmilyen formában sem sérthette.

A Magyar Királyságban már a XIX. században törvények által biztosítottak olyan jogosultságokat a polgárok számára, amelyek némelyike még a rendszerváltás nyomán sem tért vissza, vagy legalábbis késéssel. Ide sorolható például a vizsgálóbírói rendszer, a szabadságot korlátozó intézkedések bírói engedélyhez való kötése. (Napnyugtától napkeltéig például – a tettenérés esetét kivéve - nem hatolhattak a polgárok házaiba a rendvédelmi testületek tagjai még házkutatási engedéllyel és letartóztatási paranccsal sem stb.)⁹²

A korabeli magyar rendvédelem taglalásakor nem célszerű figyelmen kívül hagyni az úgynevezett militarizmus kérdését. Azt tapasztaltam, hogy bizonyos körökben szitokszóvá vált a militarizmus rendvédelmi összefüggésben történő említése. Ezen körök tagjai negatív minőségi jelzőnek tekintik a militarizmus jelenlétét a rendvédelemben. E felfogást értelmetlennek tartom. Az elmélet próbaköve ugyanis a gyakorlat. Már pedig nyilvánvaló, hogy a katonai típusú belső függelmi viszonyokkal rendelkező rendvédelmi testületek semmivel sem rosszabbak a más függelmi viszonyok között tevékenykedő társrendvédelmi testületeknél.

A történelmi Magyarországon 1881-ben állították fel a Magyar Királyi Csendőrséget. E szervezet alakította ki a mintegy 283 000 m² nagyságú és közel 20 milliós lélekszámú Magyar királyság területének és lakosságának döntő többségében a polgári típusú állam és társadalom működéséhez elengedhetetlen közbiztonsági állapotokat, miután a helyi finanszírozású rendőri szervezetek csődöt mondtak. A csendőrök személyükben katonának minősültek. Őket a katonákkal szemben általában támasztott elvárások illetve jogosultságok illették meg. A csendőrség azonban rendvédelmi testület volt, amely minden tekintetben – a humán szféra kivételével – a belügyi tárca kompetenciájába tartozott.⁹³

A XIX. században Európa szerte a csendőr szervezetek diadalmenetének lehetünk a tanúi, hiszen – az angolszász típusú rendvédelmi mintát követő néhány ország kivételével – a kontinens szinte valamennyi államában létrehozták a testületet, amelyek megteremtették a polgári államapparátus kiépülésével párhuzamosan a közrendet.

Franciaországban – ahol a testület eredetét a XIII. századig vezetik vissza – a polgári demokrácia viszonyai között évszázadok óta kiváló határfokkal védi a csendőrség az ország közbiztonságát.

A helyi rendszerváltást követően a volt Varsó Szerződés egyes tagállamaiban is reorganizálták a csendőrséget, mint például Bulgáriában, Romániában, és Szerbiában. Természetesen ezzel ellentétes folyamat is tapasztalható, hiszen Ausztriában például, megszüntették a testület önállóságát. A lényeg azonban az, hogy nincs napirenden a katonai jellegű belső függelmi viszonyokkal működő rendvédelmi testületek felszámolása.

A dualizmus kori magyar rendvédelem tekintetében sem fogadható el a militarizmus mint minősítő jelző. Egyébként pedig a korabeli rendvédelem legkevesebb 50 %-át nem a militáns vonások jellemezték a függelmi viszonyok tekintetében sem. A rendőrségek – önkormányzati és állami egyaránt – a pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtás testületei önálló rendfokozati rendszerrel rendelkeztek. Személyi állományuk nem minősült katonainak, rájuk a katonákra vonatkozó általános jogosultságok és kötelezettségek nem vonatkoztak.⁹⁴

4.

A dualizmus kori magyar határőrizet körülményei, a tevékenység jellemzői

A magyar állam és azon belül a rendvédelem liberális szemléletű rendszerébe illeszkedett a korabeli magyar határőrizet is. A Magyar Királyságban, a dualizmus időszakában tértek át a haderő által megvalósított határőrizetről a rendvédelmi testületek által kivitelezett határőrizet re. Elméletileg már *Clausewitz* is kifejtette, hogy egy esetleges háború megvívása szempontjából nem szükséges katonai erőket a határon széttagoltan felvonultatni. Békeidőben pedig – a speciális felszereléssel és szervezettel rendelkező – haderő nem vehető hatékonyan igénybe a határok őrzése céljából. A határok őrzésére a haderőtől eltérő típusú felszereléssel és szervezettel rendelkező testületre van szükség. A határőrizet ezen megítélése alapvetően eltért a korábbi időszakokétól, az oka pedig egyértelműen a technikai fejlődésben rejlett.⁹⁵

A Clausewitz-féle értékelés abból indult ki, hogy a határ mindkét oldalán hasonló közbiztonsági állapotok uralkodnak. A XIX. század második felére ez a helyzet is előállt a Magyar Királyság *külső határain*.

A katonai határőrizet felszámolásának szakmai indítékai az új helyzetben, a modern elméletben rejlettek. *Politikai tekintetben* a kiegyezést követően nem volt kívánatos, hogy Magyarország hátában az udvar reakciós köreinek a befolyása alá tartozó katonai határőrvidék fennmaradjon. Magyar részről pedig a katonai határőrvidéket is be kívánták kapcsolni az ország vérkeringésébe, azaz a kérdéses területen vissza kívánták állítani a polgári közigazgatást, és el szerették volna indítani a polgári fejlődést. A török dúlások veszélyének az elmúltával az uralkodó sem térhetett már ki a térség demilitarizálásától, hiszen korábban a Habsburgok mindig elismerték az országgyűlés ilyen irányú igényét de a török veszélyre történő hivatkozással a területet katonai közigazgatás alatt tartották.⁹⁶

A dualizmus időszakában tehát a határőrizet átkerült a haderőtől a rendvédelemhez. A rendvédelem pedig – a közigazgatás részeként – az *Osztrák-Magyar Monarchia két társországnak belügyét* képezte.⁹⁷

A határőrizet pedig a rendvédelmen belül *a központi kormányzat* kompetenciájába tartozott. A határőrizet a rendvédelmi szakterületek azon csoportjába tartozott, amelyeket a központi államhatalom saját hatáskörében kívánt rendezni. Egyébként ugyanis a korabeli magyar államvezetés a rend védelmét alapvetően az önkormányzatoktól várta. Csupán speciális szakterületeken, illetve kiemelt fontosságú térségekben hozott létre a központi államhatalom a közvetlen alárendeltségébe tartozó rendvédelmi testületeket, mint például a testőrségek, képviselőházi őrség⁹⁸, fővárosi rendőrség⁹⁹ stb.

A korabeli magyar határőrizetet pedig a dualizmus időszakában liberális elvek szerint szervezték meg. Nem csupán azért mert az egész magyar államot és annak részeként a rendvédelmet is liberális szellemben fejlesztették, hanem azért is mert ez volt az európai gyakorlat lényege is.¹⁰⁰

Elődeink abból az – egyébként napjainkban is általánosan elfogadott – alapelvből indultak ki, hogy minden embernek joga van megválasztani a lakóhelyét, a személyek szabad mozgása nem, vagy csak rendkívüli esetekben korlátozható. Ebből fakadóan törvénybe iktatták, hogy a Magyar Királyság államhatárának az átlépéséhez nem szükséges útlevél. Ez volt az általános. Az útlevél-kötelezettség pedig a kivételes helyzetet jelentette. Amennyiben egy másik ország például útlevél-kötelezettséget állított a magyar polgárok elé határai átlépéséhez azt – a kölcsönösség elve alapján – magyar részről is elrendelheték.¹⁰¹ E helyzet állt fenn például a Román- és a Szerb Királyság esetében.¹⁰² A vízum fogalmát jóformán nem is ismerte az ország lakossága mivel Európában tulajdonképpen Oroszország és Törökország kért vízumot a beutazóktól. Romániában is előírták ugyan a törvények a vízumkötelezettséget, de a román hatóságok békeidőben azt nem igényelték.

A Román- és a Szerb Királyság esetében a két szomszédos állam személyforgalmának útlevél-kötelezettségét jelentős mértékben oldotta a kishatárforgalom. Erre az időszakra tehető a gyakorlatban már kialakult kishatárforgalom jogi rendezése, amely rendezés során beillesztették az államigazgatás, illetve a határőrizet országos működési rendszerébe. A szerb és a román határ mindkét oldalán 40 kilométer széles sávban mozoghattak a kishatárforgalomban részt vevők. A kedvezményes határátlépésre ugyan az e térségben lakók, illetve a túloldali határsávban tulajdonnal rendelkezők voltak jogosultak, azonban aki a túloldali ügyei intézésére hivatkozott szintén részt vehetett a kishatárforgalomban. Lényegében kishatárforgalmi utiokmányhoz jutni ugyanolyan egyszerű volt, mint az útlevélhez, amely állampolgári jogon járt. Sokan azonban nem fordítottak időt az utiokmányuk felvételére, mivel a magyar utazók a legkedveltebb uticéljaikat általában útlevél nélkül is elérhették. Az útlevelet – mint a szabad mozgás adminisztratív akadályozásának az egyik eszközét – valóban csak azokban az esetekben használták, ahol ilyen korlátozások érvényesültek.¹⁰³

Azokon a határokon ahol személyforgalom ellenőrzés egyáltalán létezett, azaz az útlevél-köteles szerb-magyar és román-magyar határon, az utasforgalom ellenőrzését ugyancsak liberális elvek mentén szabályozták. A határon átnyúló birtokok, tulajdonosai, bérlői és alkalmazottai a birtok területén bárhol és bármikor ellenőrzés nélkül átlépheték a határt. Ezen birtokok terményeit és felszereléseit lényegében vám nélkül juttathatták át a határon. A határmenti településeken tevékenykedő állami és önkormányzati tisztviselők és házuk népe utiokmány nélkül utazhatott a legközelebbi túloldali településre. A határőrizeti szervek tagjai számára előírták, hogy aki érvényes utiokmány hiányában kívánja ugyan a határt átlépni, de a határellenőrzőknek tudomása van arról, hogy az illetőnek van utiokmánya kötelesek a határon átengedni.¹⁰⁴

Mivel az Osztrák-Magyar Monarchia egységes vámterületet képezett a két társország az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság között az áruk szabadon mozoghattak. A közös vámterület alapját képező vám- és kereskedelmi szövetséget azonban a társországoknak 10 évente meg kellett újítani, amely nem minden esetben bizonyult könnyű feladatnak. A birodalmi határokon áthaladó áru vámköteles volt.¹⁰⁵ A vámot a Monarchia megkísérelte nyomásgyakorló eszközként is felhasználni. Ebből fakadóan Romániával és Szerbiával úgynevezett vámháború is dült. Ez azonban kétélű fegyvernek bizonyult, amely visszafelé sült el.¹⁰⁶

A dualizmus kori magyar határőrizetet alakító viszonyokat tehát az jellemezte, hogy:

- a korábbi birodalmi meghatározottságú határőrizetet a nemzeti határőrizet váltotta fel;
- határőrizetre Magyar Királyságnak csak a külső határokon volt szüksége;
- az Osztrák-Magyar Monarchián belül a személyek és áruk szabad mozgása teljes egészében biztosított volt,
- a korábbi – neoabszolutizmusnak nevezett – tekintélyuralmi rendszert az alkotmányos monarchia keretei között működő polgári demokrácia váltotta fel, amelynek megfelelően módosult a magyar rendvédelmi struktúra;
- a határőrizet a korábbi katonai jellegét elvesztette és helyébe - a rendvédelmi szervezetbe tagolt - határőrizeti forma alakult ki.

A dualizmus kori magyar államvezetés a liberális elveiből és a nemzetközi gyakorlatból fakadóan nem tartotta szükségesnek olyan határőrizeti szervezet kialakítását, amely komplex módon megvalósíthatta volna a legfontosabb határőrizeti

feladatokat. A magyar határőrizet megszervezése során azt a gyakorlatot alakították ki, hogy **a rendvédelmi testületek határmenti alakulatainak a hatáskörébe utalták azon határőrizeti részfeladatokat, amelyek a testület alapfeladataival harmonizáltak.** Így módon rendkívül takarékos de mégis hatékony határőrizetet sikerült létrehozni azokon a határszakaszokon ahol határőrizeti szervezetre egyáltalán szükség volt.

A magyar határőrizetben részt vettek:

- a Magyar Királyi Pénzügyőrségnek a Magyar Királyság vámhatárai mentén állomásozó alakulatai, a zöld határőrizetben történő részvételük által, (549 fő);
- a Magyar Királyi Csendőrségen belül fegyvernemi jelleggel működő határszéli csendőrség 1892-től a zöldhatárőrizetben történő részvétel és a kishatárforgalom ellenőrzése által a Magyar Királyság külső határain (1430 fő);
- a Magyar Királyi Vámhivatalok a vámeljárások megvalósításával (300 fő);
- a Magyar Királyi Határrendőrség a határőrizeti részfeladatok koordinálása és a távolsági határforgalom ellenőrzése által, mint a magyar határőrizet szakmai vezető testülete (451 fő);
- a Magyar Királyi Bellépőállomások az utasforgalom egészségügyi ellenőrzésével, szükség esetén karantén alkalmazásával Magyarország külső határain (72 fő);
- a Magyar Királyi Veszteginézetek a mezőgazdasági termékek ellenőrzésével az ország külső határain(39 fő);
- együttműködő szervezetként részt vettek még a határőrizet segítésében a határmenti erdőhatóságok felfegyverzett munkatársai (450 fő) és a révhatóságok (70 fő).¹⁰⁷

Összesen 2841 fegyveres +520 fegyver nélküli személy =3361 fő láthatott el valamilyen határőrizeti szakfeladatot. Emellett szükség esetén bevonhatóak voltak a határmenti vármegyék területén működő városi rendőrségek is, továbbá a csendőrségtől is igénybe lehetett venni időlegesen erősítést.

Maga a határőrizet többlépcsős volt. Az első lépcsőt a pénzügyőrség csapatai alkották, a másodikat pedig a határszéli csendőrség alakulatai. A lépcsőkön belül – a valószínű mozgási időkre és irányokra koncentráltan - pedig többvonalas határőrizetet valósítottak meg, ahol a járőröknek folyamatos összeköttetésben kellett állniuk.¹⁰⁸

A határ őrzésének ezen rendszere több évtizedes fejlődés eredményeként valósult meg.

5.

A Magyar Királyi Határrendőrség

A Magyar Királyi Határrendőrség volt az első önálló országos hatáskörű szervezet a polgári magyar állam fejlődéstörténetében, melynek feladatát a határőrizet képezte. A határőrizetben már korábban is részt vállaló szervezetek tevékenysége az új testület létrehozásával nem szűnt meg. A határrendőrség koordinálta a határőrizetben részt vevő szervezetek teendőit, illetve a távolsági határforgalom ellenőrzését és a határőrizettel kapcsolatos nyomozati munkát látta el. A határrendőrség volt – a polgári típusú államberendezkedésünk kezdetétől – az első önálló határőrizeti szervezetünk. Mint ilyen határőrségünk hazai elődjének, újkori határőrizetünk első irányító és részben végrehajtó szakapparátusának tekinthető.¹⁰⁹

A határrendőrség felállításának gazdasági, társadalmi és politikai okai voltak.

Gazdasági tekintetben a polgári fejlődés következtében megnövekedett személyi és áruforgalom ellenőrzése, valamint a csempészet visszaszorítása volt a testület létrehozásának oka.¹¹⁰

Társadalmi tekintetben a kivándorlás volt a szervezet felállításának az indítéka. A kivándorlást – ami a mai fogalmaink szerint inkább a vendégmunkás kategóriát takarja – annak ellenére, hogy a lakosság közel 15%-át érintette, nem kívánták adminisztratív eszközökkel

meggátolni. A folyamat figyelemmel kísérése és korlátok közé terelése is igényelte azonban a magyar határőrizet összehangoltabb működtetését.¹¹¹

Politikai tekintetben a központi államhatalom közvetlen felügyelete alá tartozó határrendőrség a történelmi Magyarországot demonstrálta a nemzetiségek és a Habsburgok irányában egyaránt.¹¹²

A határrendőrségi törvényjavaslatot az országgyűlés lényegében vita nélkül fogadta el. A törvényjavaslatot a kormány terjesztette elő, ami azt jelentette, hogy az abban foglaltak találkoztak az uralkodó egyetértésével, azaz a törvényjavaslatot az államfő előszentesítette. Ennek hiányában ugyanis a kormány nem nyújthatott be új jogszabálytervezetet, csak mint képviselői indítványt lehetett volna a javaslatot vitára bocsátani. A törvényjavaslatot a véleményező közigazgatási- és igazságügyi bizottság elfogadásra javasolta. A hozzászólások is egyetértő jellegűek voltak, tulajdonképpen részletkérdésekre szorítkoztak. Az egyenruhának nemzeti jelleget kívántak adni a képviselők, illetve felvetették a lehetőségét annak, hogy Eperjesen is állítsanak fel határrendőrség kapitányságot, valamint – bár a törvényjavaslatban, valamint a közigazgatási és igazságügyi bizottság javaslataiban is szerepelt – még egyszer tisztázták, hogy a határrendőrség polgári fegyveres testület lesz. A kormány részéről – az országgyűlésnek a határrendőrséget is érintő ülésein – a miniszterelnök és belügyminiszter *SZÉLL Kálmán* (1899. II. 26.-1903. VI. 27.) mellett jelen voltak a legtekintélyesebb tárcák vezetői *báró FEJÉRVÁRI Géza honvédelmi miniszter* 1884. X. 28.-1903. VI. 27.), *LUKÁCS László pénzügyminiszter* (1895. I. 15.-1905. VI. 18.), *PLÓSZ Sándor igazságügy-miniszter* (1899. II. 26.-1905. 06. 18.), az üléseken részt vett még a *kereskedelmi miniszter báró LÁNG Lajos* (1902. V. 05.-1903. XI. 03.) és *CSEH Ervin a horváth-dalmát-szlovén tárca nélküli miniszter* 1902. V. 05.-1903. 11. 03.) is.¹¹³ A határrendőrség felállításáról szóló törvényt 1903. március 11-én szentesítette az uralkodó. Már a törvény 1 §-a leszögezi „A határszéli rendészeti teendők ellátására állami határrendőrség állítatik fel.”¹¹⁴

A Magyar Királyi Határrendőrség a legitim magyar országgyűlés, illetve a kormány által létrehozott országos hatáskörű rendőri szervezet volt. Az első országos hatáskörű rendőri szervezetet 1840-ben állították fel Mezőrendőrség néven.¹¹⁵ A Mezőrendőrség funkciói azonban jelentős mértékben kiüresedtek a Magyar Királyi Csendőrség létrehozásával.¹¹⁶ A Mezőrendőrségből hozták létre a XIX. század végén a mezőri szervezetet.¹¹⁷

A harmadik országos hatáskörrel létrehozott állami rendőrség a Magyar Királyi Államrendőrség volt, melyet 1919-ben állítottak fel.¹¹⁸ A fővárosi¹¹⁹ és a fiúmei rendőrség¹²⁰ csak lokális jelleggel működött, bár ezen szervezetek is a kormány közvetlen felügyelete alá tartoztak, irányításukat a belügyi tárca valósította meg. Az 1848-49 forradalom- és szabadságharc idején is kísérletet tettek az országos rendőri szervezet kiépítésére, ez azonban a gyakorlatban nem valósult meg a honvédő harcok miatt.¹²¹

A Magyar Királyi Határrendőrség felállítására vonatkozó törvény tehát már 1903-ban létrejött. Az uralkodó a törvényt 1903. március 11-én szentesítette, 1903. március 14-én pedig az Országos Törvénytár 2. számában kihirdetésre került.

A törvény indoklásában a határrendőrség felállítását azzal indokolták, hogy:

- a rendvédelmi testületek határőrizetben részt vevő határmenti alakulatainak a tevékenysége nem kellően összehangolt, amely feladat ellátására határrendőrség lesz hivatott;
- a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchián belüli határai ellenőrizhetetlenek;
- a nem kívánatos személyek a határon feltartóztathatók legyenek, illetve a határ átlépésétől kezdve figyelemmel kísérhetők legyenek;
- a déli határszakaszon a nócsempészet felszámolása érdekében szükséges az új testület létrehozása;
- a különösen sok kárt okozó állatsempészet megakadályozásában jó szolgálatot fog tenni a felállítandó szervezet;
- az új közlekedési infrastruktúra kiépülése által a határon tömegesen átlépők figyelemmel kísérése érdekében nélkülözhetetlen az új testület;
- a ki- és bevándorlás ellenőrizhetetlen, melynek felügyeletét az új szervezettől várták. (Amellett ugyanis, hogy Magyarországról számosan kivándoroltak az USA-ba keletről és délről vagyontalan és képzetlen tömegek igyekeztek bejutni a Magyar Királyság területére.)¹²²

A törvényben foglaltak megvalósítása azonban három évet késett. Az 1905. december 09-i minisztertanácsi határozat alapján keletkezett miniszterelnöki¹²³ és belügyminiszteri¹²⁴ rendelet nyomán valósult meg a testület felállítása a határrendőrségi törvényben foglaltak szerint. A késedelemnek nem szakmai, hanem politikai okai voltak. Az 1899. óta miniszterelnök *SZÉLL Kálmán* (1899. II. 26. - 1903. VI. 27.) 1903. júniusában – a hadseregfejlesztéssel kapcsolatos vita nyomán – felállt a miniszterelnöki székből. Utódja *gróf KHUEN-HÉDERVÁRY Károly* (1903. VI. 27. – 1903. XI. 03.) vesztegetési botrányban bukott meg. Őt *gróf TISZA István* (1903. XI. 03. – 1905. VI. 18.) követte, aki a házszabályok megváltoztatását ugyan eredményesen kierőszakolta, azonban ebbe bele is bukott. Végül az uralkodó 1905. január 3-án feloszlatta a *TISZA* ellenes országgyűlést. Ezt követően szavazásokat írtak ki, melyben az ellenzék győzött. A választási kampány időszakában érkezett el január 25-én az oroszországi forradalom híre, melyet a tömegek rokonszenv tüntetése kísért. Az uralkodó *gróf. ANDRÁSSY Gyulát* bízta meg kormányalakítással, ezt azonban *ANDRÁSSY* nem fogadta el. Továbbra is a lemondásba lévő *gróf TISZA István* kormányzott. Közben azonban az oroszországi példa nyomán sztrájkmozgalmak, forradalmi megmozdulások jöttek létre. A kormányválságból a király úgy próbált kilábalni, de legalábbis időt nyerni, hogy parlamenten kívüli kormányt nevezett ki, *báró FEJÉRVÁRY Géza* tábornagyt (1905. VI. 18.-1906. IV. 08.) vezetésével 1905. június 18-án. A képviselőház ezt követően alkotmányellenesnek minősítette a kormányt, még a főrendi ház is bizalmatlanságot szavazott. Bár *FEJÉRVÁRY* benyújtotta lemondását, az uralkodó azt nem fogadta el. Az úgynevezett darabont kormány azonban nem tudott eredményesen kormányozni. 1905 végén a 63 vármegyéből 45 már nem hajtotta végre a kormány utasításait. 1906. február 19-én kénytelen volt császári katonasággal megszállni a parlament épületét. Áprilisban azonban kompromisszumos megegyezés született, mely alapján *WEKERLE Sándor* (1906. IV. 08.-1910. I. 17.) alapított kormányt. A zűrzavaros politikai periódus lezárulásával került ismét előtérbe a határrendőrség témája.¹²⁵

Az uralkodó 1905. október 11-én jóváhagyta 11 határrendőr-kapitány, 18 határrendőr-fogalmazó, 9 határrendőr-segédfogalmazó, 10 határrendőr-fogalmazó gyakornok, 19 határrendőr-felügyelő, 21 határrendőr hivatali segédtsízt, 50 határrendőr-biztos és 22 hivataloszolga kinevezését. Ez a 160 fő volt a határrendőrség első személyi állománya – mely a kezdeti létszámhoz viszonyítva – a későbbiek során tekintélyes mértékben növekedett.¹²⁶

A határszéli vármegyék főispánjai már 1905-ben szemrevételezték a határrendőrségi épületnek megfelelő házakat. Megvásárolták, illetve kibérelték a határrendőrség jövődó objektumait. A berendezkedést követően a határrendőrség 1906. január 15-én kezdte meg szolgálatát.¹²⁷

A határrendőrség feladatait a létrehozását elrendelő törvény 15 pontban határozta meg.¹²⁸

A határrendőrség működését részletesen belügyminiszteri utasítás szabályozta, mely tartalmazta a hatóság célját, szervezetét és a határmenti közbiztonság teendőit. A határrendőrség működésére is vonatkozó utasítás 77 oldalon, 7 fejezetből és 117 paragrafusból állt, mely – a kor színvonalán teljes részletességgel – tárgyalta egy fegyveres államhatalmi szerv működésének szabályait.

Az utasítás első fejezete a határrendőrség szolgálati jellegű teendőivel, a második fejezete a határrendőrség illetékességével és más hatóságokhoz fűződő viszonyával, a harmadik fejezete a határrendőrség szervezetével, a negyedik fejezet a határrendőrség eljárásánál irányadó joggyakorlat alkalmazásával és a határszéli rendőrkapitányságok vezetésével, a belső ellenőrzésével, valamint a fegyverhasználattal, az ötödik fejezet a fegyelmi eljárással, a hatodik fejezet az ügyvitellel, mely alatt elsősorban a hivatalos okmányok bürokratikus jellegű kezelését értették, a hetedik fejezet a pénz és egyéb értékek kezelésével foglalkozott.¹²⁹

A határforgalom ellenőrzése mellett – működési területén – a közbiztonsági teendőket is a határrendőrség látta el. A közbiztonsági szolgálat a személyi és a vagyonbiztonság megővésére és az azok ellen elkövetett büntetendő cselekmények nyomozására terjedt ki.

A határrendőrség a hírszerző, operatív munka segítségével is kivette a részét. A határrendőr-kapitányságokat és kirendeltségeket ellátták az elhárítás által felfedett külföldi hírszerző ügynökök listájával. Útlel ellenőrzések alkalmával a listán szereplő személyeket vagy letartóztatták, vagy a határrendőrség nyomozói megkezdték a figyelésüket, amit később a budapesti rendőrségnek vagy más szerv illetékeseinek adtak át. De nem csak előre meghatározott személyek felbukkanása esetén folytattak figyelést, kiterjesztették tevékenységüket mindenre, akit gyanúsak találtak, de a letartóztatásához nem rendelkeztek megfelelő alappal.

Az ellenséges hírszerzők kiszűrése mellett segítséget nyújtottak a közös hadsereg felderítő osztályainak ügynökök szervezéséhez is. A területileg illetékes hadtest törzs felderítő osztályának tisztjét értesítették azon személyekről, akik a határon rendszeresen átjártak és véleményük szerint alkalmasak voltak információ szállítására a felderítő osztály és a szomszédos országba telepített rezidentúra között. A katonai elhárítás, a felderítő munka eredményes segítségének honorálásaként a Császári és Királyi Hadsereg hadtest törzsei mellett működő felderítő osztályok vezetői több ízben tettek javaslatot határrendőr-kapitányságok és kirendeltségek vezetőinek legmagasabb szintű elismerésére.

A határrendőrség is végzett felderítést. Egyrészt megkísérelték kikérdezni a határon átkelő utasokat, másrészt megbíztak egyes személyeket, hogy a határ túloldalán a lakosság hangulatát, a közlekedési és hírközlő hálózatot, valamint az ott található katonai, határőrizeti erőket kipuhatolják. Ennek során egyes esetekben sor került a határ mentén szolgálatot teljesítő szerb vagy román hivatalnokok, vasutasok, katonák stb. lepénzelésére és beszerzésére.

A határrendőrség feladatát képezte még a határátkelő helyen be- vagy kilépő fontosabb személyek, az uralkodóház tagjai stb. személyi biztonságának szavatolása is. A biztosítási feladatokat a csendőrséggel szorosan együttműködve hajtották végre, mert a csendőrség feladata volt a határállomástól az ország belseje felé az exponált személyek menetvonalának biztosítása.

A határrendőrség fő feladatát azonban kétségkívül a határforgalom ellenőrzése képezte, melynek megvalósítása érdekében a következő teendőket látta el:

- „a./ a határon átkelők figyelemmel kísérése és a határforgalom ellenőrzése;
- b./ a határszéli úti igazolványok kiállítása;
- c./ útlevelek és úti igazolványok vizsgálata;
- d./ határforgalmi adatok gyűjtése.”¹³⁰

A testület struktúráját a feladatok eredményes megvalósítása érdekében formálták.

A határrendőrség szervezeti felépítésére vonatkozóan a belügyminiszter 1905. december 29-én kelt rendeletével intézkedett. A határrendőrség - a belügyminisztériumon belüli irányító apparátusát leszámítva - két képcsős volt. Irányító felső szervként a határrendőr-kapitányságok, alárendeltségükben pedig a kirendeltségek működtek. Kezdetben 11 kapitányság és 24 kirendeltség funkcionált 160 fővel. A kapitányságok élén a határrendőr- kapitány állt. Közvetlenül alárendeltjei a kapitánysági hivatal vezetője és a kirendeltségek vezetői voltak. Általában a kapitányságok székhelyén is működtek kirendeltségnek megfelelő létszámú határrendőri erők a kapitányság részeként. A határrendőrség szervezeti felépítése – fennállási ideje alatt – lényegesen nem változott. Kisebb módosítást jelentett a határrendőri őrsegek szervezése 1908-1912-ig. 1912-ben az őrsegeket megszüntették, létszámukat beolvasztották a kapitányságok és kirendeltségek személyi állományába. A határrendőri őrsegek feladatait a határszéli csendőri erők vették át. Bár a határrendőrség szervezeti rendszerében jelentős változás nem történt, számottevő mennyiségi fejlesztés tapasztalható. 1906-os helyzethez képest a kapitányságok száma 17-re, a kirendeltségeké pedig 41-re emelkedett. A legsűrűbben a szerb és román határon, valamint Bukovina és Galícia irányában helyezkedtek el a határrendőrségi szervek. A legkevesebb szervezeti egység Horvátország, Ausztria és Csehország irányában települt.¹³¹

A határrendőrség működési területe általában – a határtól számított – megközelítőleg 40 km-es területsávra terjedt ki. A határőrizettel kapcsolatos nyomozati tevékenységet azonban a határrendőrség működési területén köteles volt végezni. A határrendőrség működési területét és díszlokációját 42 rendelettel módosították, szinte valamennyi rendelet a működési terület bővítésére irányult. Egyes kapitányságok működési területe nem csak a határmenti vármegyéket, hanem több – a határvonallal nem érintkező – vármegyét is magába foglalta. A határrendőrség megalakulásakor működési területe 25 vármegyére, a Monarchia összeomlásakor pedig 30 vármegyére terjedt ki.¹³²

A működési terület bővülésével együtt kellett volna járnia a létszám emelkedésének is. Bár a határrendőrség létszáma gyarapodott ugyan, de mértéke elmaradt a működési terület növekedésétől. A határrendőrség feladatainak eredményes végzése érdekében erőteljesen támaszkodott a helyi csendőri és rendőri erőkre. A határrendőrség személyi állománya 281,88 %-al, 160 főről 451 főre emelkedett az első világháború kitöréséig. A személyi állomány több kategóriára oszlott.

...a határrendőrség személyzete négy csoportra oszlik, és pedig

- intézkedő személyzet,
- végrehajtó személyzet,
- kezelő személyzet és végül a
- szolgaszemélyzet csoportjára.

Az intézkedő személyzethez tartoznak a fogalmazói kar tagjai, akik mint hatósági személyek járnak el és a bűnügyi nyomozásban önálló intézkedésre vannak feljogosítva.

A végrehajtó személyzethez tartoznak: az oktatói-felügyelő, detektív-felügyelő, polgári biztosok, az altisztek, végül a felügyelői, írónki, segédtszti és biztosi személyzetből azok, akik a nyomozó szolgálatra való kiváló alkalmasságuknál fogva a kapitánysági vezető előterjesztése alapján a belügyminiszter által a végrehajtó személyzethez soroltatnak. A végrehajtó személyzet tagjai bűnügyi nyomozásoknál, mint rendőri közegek járnak el.

A kezelő személyzethez tartoznak az előbbi csoportba nem sorolt felügyelők, írónok, hivatali tisztek, hivatali segédtsztek és biztosok, végül a napidíjasok akik az irodai szolgálatot végzik.

A szolgaszemélyzethez tartoztak a valóságos és napibéres hivatalsszolgák.”¹³³

A mai tiszti rendfokozatnak a fogalmazói karon belüli címek feleltek meg. Legalacsonyabb a fogalmazó-gyakornok volt, őt követte a segédfogalmazó és a fogalmazó, valamint a főfogalmazó. A kirendeltségek élén általában főfogalmazók álltak. A határrendőrség tisztikarán belül törzstiszti rang jellegével bírtak a határrendőr-kapitányok és határrendőr-tanácsosok. A határrendőrség teljes személyi állományát a belügyminiszter nevezte ki a kulcsfontosságú határrendőr-kapitányi és a belügyminisztériumban szolgálatot teljesítő határrendőr tanácsosi beosztások kivételével, ahová az uralkodói jóváhagyás is szükséges volt.

A határrendőr tanácsosok az egész határrendőrség szolgálati teendőinek az irányítását végezték. A határrendőr-kapitány felelős volt a kapitányság törvényes működéséért. A kapitányság valamennyi beosztottjának munkakörét a határrendőr-kapitány állapította meg. A kapitányságon belüli áthelyezést ő engedélyezte. A kapitányságok közötti áthelyezések esetében a belügyminiszter jóváhagyása volt szükséges. A fogalmazói személyzet általában irodai munkát végzett, szervezett, irányított a kapitány utasítása szerint. Közvetlenül a kirendeltség-vezető, illetve kapitány alárendeltségébe tartoztak. A felügyelők végezték a nyomozások gyakorlati végrehajtását és az útlevelek kezelését, őket a detektív felügyelő irányította. Az oktató felügyelő végezte a fogalmazói karon kívüli állomány folyamatos képzését. A polgári biztosok a határrendőr-kapitányság határszakaszának egy részéért voltak felelősek.¹³⁴

Mivel egy főre több 10 kilométernyi határszakasz jutott munkájukat csak a helyi csendőri erők bevonásával tudták végezni, felhasználva a helyi lakosság azon rétegeit, akik némi díjazás ellenében adatokat szolgáltatottak a tudomásukra jutott tiltott határátlépésekre vonatkozóan. A kapitányságok esetében a kapitánysági hivatalvezető, kirendeltségek esetében pedig a kirendeltség vezetőinek közvetlen vezetésével dolgoztak a hivaltisztek, hivatali segédtsztek és az írónok. Ők irodai munkát végeztek. A kapitánysági hivatal vezetője alá tartoztak az altisztek, akiknek a kézbesítési teendők ellátása volt a feladatuk. A határrendőr-biztosok sorompóori, az útlevel ellenőrzésre kijelölt helység előtti őrszem, a toloncok és letartóztatott egyének kísérete, a fogoly őrizete, a magasabb rangú határrendőrök szolgálati tevékenységének fegyveres biztosítása, a kisebb irodai munkák végzése és kivételes esetben a kézbesítés lehetett. A szolgaszemélyzet kétékezi munkát végzett, takarítás, fűtés stb.¹³⁵

A testület személyi állománya meglehetősen differenciált munkaköröket látott el. Ennek megfelelően alakították ki beosztásokhoz kapcsolódó képesítési követelményeket is.

A korabeli képesítési követelmény a határrendőr-kapitányok részére a jogtudori oklevelet írta elő. A határrendőrség tisztai karának a Ludovica Akadémiai, vagy Jogakadémiai végzettséggel kellett rendelkeznie. A jogakadémiai diploma napjaink államigazgatási diplomája megfelelőjének tekinthető. A felügyelőktől úgynevezett főgimnázium, vagy főreál iskola, illetve ezen középiskolákkal egyenrangú kereskedelmi iskola, vagy katonai iskola végzését követelték meg. A gyakorlatban azonban a tiszti kar döntő többsége jogi végzettséggel, a felügyelők pedig általában gimnáziumi végzettséggel rendelkeztek.¹³⁶

A határrendőrség legénységi állományába a felvételi követelmények között első helyen állt a magyar állampolgárság és a feddhetetlen előélet, valamint a magyar nyelvnek szóban és írásban való bírása. Felvételi követelmények voltak még a legénységi állomány részére legalább 3 év katonai, vagy csendőri, illetve együttes szolgálat, az egészséges testalkat, a 40 éven túl nem haladott életkor és végül a rendezett anyagi viszonyok. Előnyben részesítették azokat a pályázókat, akik a magyar nyelven kívül valamelyik nemzetiség nyelvét beszélték. A határrendőrséghez pályázókat próbaidőre vettek fel a próbaidő eredményes leszolgálása után véglegesítették őket a határrendőrségnél. A próbaidős határrendőröket először három hónapig tartó tanfolyamra vezényelték. A tanfolyamon a határrendőri szolgálathoz szükséges elméleti tudást sajátítottak el.¹³⁷

Az elméleti oktatás végén a próbaidős határrendőrök vizsgán vehettek részt, melyen – tudásuktól függően – „igen alkalmas, alkalmas, nem alkalmas” elbírálásban részesültek. A „nem alkalmas” eredménnyel vizsgázókat elbocsátották. Az elméleti vizsga előtt a próbaidős határrendőrök nem voltak szolgálatba oszthatók. A vizsga után hat hónapos gyakorlati próbaszolgálatot teljesítettek. A hat hónap letelte után az illetékes kapitányság vezetője előterjesztést tett a belügyminiszternek a próbaidős határrendőr véglegesítésére, vagy elbocsátására, illetve a próbaszolgálat idejének meghosszabbítására.¹³⁸

A határrendőrséghez kerülők a csendőrség és a honvédség személyi állományából, illetve a polgári lakosság köréből kerültek ki. A határrendőrség fegyveres, egyenruhás szervezet volt. Egyenruhájuk 1909-ig a budapesti államrendőrség ruházatával megegyezett azzal az eltéréssel, hogy mellszámot nem viseltek. 1909 után a határrendőrségnél új egyenruhát rendszeresítettek, melyet a Monarchia összeomlásáig használtak. A fegyverzet a csendőrségével volt azonos.

A forgópisztolyt azonban nem folyamatosan, - mint a csendőrségnél, hanem egyszerre -, az új egyenruha kibocsátásakor cserélték fel a Frommer pisztolyokra. A szíjzart és a kard azonos volt a csendőrségével. Karabélyt csak a határrendőrségi őrségek használtak 1908-1912-ig. A határrendőri őrségek részére Kropacsek típusú karabélyokat már nem rendszeresítettek, őket Mauser ismétlő karabélyokkal szerelték fel. A határrendőri őrségek megszüntetésekor a karabélyokat a csendőrségnek adták át.¹³⁹

A Magyar Királyi Határrendőrség viszonya a vármegyei közigazgatáshoz és a társ fegyveres testületekhez sajátos volt. Szolgálati tekintetben a határrendőrség közvetlenül a belügyminiszter alárendeltségébe tartozott. Azonban a határrendőr kapitányságok területileg illetékes vármegye főispánjának, a kirendeltségek pedig a szolgabíráknak a határőrizettel kapcsolatos – korabeli szóhasználattal élve – megkereséseit kötelesek voltak végrehajtani. Az illetékességet a határrendőrség maga döntötte el. Ha a határrendőrség és a helyi közigazgatás illetve rendőrhatalóság között mégis hatásköri nézeteltérésre került sor abban a belügyminiszter döntött. Az államszervezet hierarchiájában határrendőr-kapitány a megyei főszolgabíróval illetve a városok rendőrkapitányaival állt azonos szinten. Az a gyakorlat érvényesült, hogy a határrendőrség működése során észlelt, nem a határrendőrséggel kapcsolatos törvényellenes cselekedeteket az arra illetékes hatóságoknak, más hatóságok pedig az általuk észlelt és a határrendőrségre vonatkozó törvénysértéseket a határrendőrségnek jelezték. E mellett a bünyügyi nyomozásra vonatkozó BM. rendelet a határrendőrségre is vonatkozott, amely alapján köteles volt a magyar királyi bíróságok és ügyészségek felhívásának eleget tenni, a büntetendő cselekmények kinyomozásában részt venni.¹⁴⁰ A határrendőrség és a helyi rendőrhatalóságok együttműködése alapvetően két területre osztható.

Egyes – a határrendőrség hatáskörébe tartozó – esetekben a határrendőr-kapitányság működési területén lévő városok rendőrsége köteles volt automatikusan mindenfajta megkeresés, felszólítás, átirat nélkül is eljárni és arról az ügy jellege szerint azonnal, vagy havonta jelentést tenni a határrendőr-kapitánynak. Ilyenek voltak:

- a./ kémkedés;
- b./ fegyverek, lőszer szállításának;
- c./ hadkötelesek kiszökésének;
- d./ nőcsempészetnek és;
- e./ csempészetnek a megakadályozása valamint;
- f./ határszéli nyilvános helyek ellenőrzése.¹⁴¹

Amennyiben az adott város határának az ország határával volt közös határszakasza a városi rendőrség köteles volt még:

- a./ kitiltott illetve gyanús személyeknek az országba történő bejutását illetve a;
- b./ büntetőeljárás alatt álló személyeknek az országhatáron a kijutását megakadályozni és;
- c./ a külföldi tolonczokat átvenni illetve a helyi tolonczokat elszállítani.

A városi rendőrségek kötelesek voltak még külön felszólításra:

- a./ a határrendőrség részére adatokat szolgáltatni;
- b./ a határrendőrség megbízásából nyomozást folytatni;
- c./ a határrendőrség részére erőket és eszközöket biztosítani, amennyiben a kérdéses ügyek a határrenddel összefüggésben álltak.

Sürgős esetben a városi rendőrkapitányságoknak el kellett tekinteni a határrendőrkapitányság írásos megkeresésétől és a határrendőrség tisztjének szóbeli felhívásra is el kellett végezni ezeket a teendőket.¹⁴²

Lényegében a rendőrséggel megegyező volt a csendőrséghez fűződő viszony is. A határrendőr-kapitányságok működési területén lévő csendőrség köteles volt támogatni a határrendőrséget:

- a./ karhatalom nyújtásával;
- b./ megfigyelés végrehajtásával és
- c./ nyomozásokban segéderő biztosításával.

A határrendőr-kapitány felszólításakor a csendőrségnek a csendőrség szolgálati szabályzatának a vármegye főszolgabírókra, vagy a városi rendőr-kapitányokra vonatkozó részét kellett alkalmaznia. A korabeli határrendőrség tehát a társ fegyveres testületek irányában is jelentős jogokkal felruházott szervezet volt.¹⁴³

Az államhatalom szerveihez fűződő viszonyában a határrendőrség helyzete egyértelmű volt, egy irányban merültek csak fel kezdeti nézeteltérések, melyek később rendeződtek a határrendőrség és a csendőrség kapcsolatának ismételt belügyminiszteri tisztázásakor. 1893-tól a csendőrség határmenti erői a szolgabírói kirendeltségek irányításával működtek, de szolgálatukat önállóan tervezték meg és látták el, a csendőri felettes szervek teljes értékű alárendeltjei maradtak. 1906 után mikor a szolgabírói kirendeltségek feladatkörét a határrendőrség vette át a határrendőrkapitányságok és kirendeltségek vezetői a határszéli csendőri erőket, alárendeltjeiknek tekintették. Az érintett őrsök csendőri szolgálati eljáróikból ez tiltakozást váltott ki. A két fegyveres testület együttműködésének ez a része nem volt rendezett. 1912-ben belügyminiszteri rendelettel szabályozták a kérdést, mely tisztázta, hogy a csendőrség önállóan is lát el határőrizeti szolgálatot, végez útlevélezést is.¹⁴⁴

A határrendőr-kapitányságok a helyi vezetés tekintetében lényegében csak a főispánnak voltak alárendelve. A főispánok ebben az időben – mikor a vármegyék már jórészt elvesztették korábbi függetlenségüket a központi államhatalommal szemben – gyakorlatilag a vidék urainak tekinthetők. Főispánná általában exponált, nagy vagyonnal rendelkező személyeket kértek fel. Tisztségük eredményes ellátáshoz minden – a jogszabályi keretek között lehetséges – államhatalmi eszköz a rendelkezésünkre állt. Ellenőrzési jogot felettük csak az őket kinevező hatóság gyakorolt.¹⁴⁴

A határrendőr-kapitányságok kötelessége volt, hogy a kirendeltségek negyedévente végrehajtásra kerülő ellenőrzése mellett, a határőrizetben résztvevő hatóságok határőrizeti munkáját hatósági területén félévente ellenőrizze. A határrendőrségi kirendeltségek havi jelentési kötelezettségéhez hasonló rendszeres jelentéstételi feladatuk a társ fegyveres testületeknek a határrendőr-kapitányságok irányába nem volt. A határrendőr-kapitányságok a hatósági területük határőrizeti helyzetéről évente tettek jelentést a belügyminiszternek.¹⁴⁵

Az I. világháború előtti években a szomszédos balkáni országokhoz fűződő kapcsolatok elhidegülése nyomán betervezésre kerülő katonai határőrizet előkészületi teendőinek végzése során, tisztázták a határrendőrség katonai rangjait 1911-ben. Ekkor a Katonai Határőrizeti Utasítás alapján a katonai határőrizetben együttműködő szervezetként résztvevő határrendőri közegek részére kötelezővé vált a kölcsönös tiszteletadás és elengedhetetlen volt a hivatalos érintkezés is

úgy a Magyar Királyi Honvédség, mint a Császári és Királyi Hadsereg tagjaival. Ez azonban felvetette a rendfokozati feljebbvaló kérdését. A közös hadsereg képviselője a honvédelmi miniszter és a magyar belügyminiszter megállapodtak abban, hogy a határrendőri rangok mely katonai rangnak felelnek meg. A magyar határrendőrség főnöke ezredesi, a főnök helyettes alezredesi, a kapitányság vezetője őrnagy, a kapitányságvezető helyettes százados, a kirendeltség vezetői és a kapitányi hivatal vezetői főhadnagyi, a kirendeltség vezető helyettesi beosztás pedig hadnagyi rendfokozatnak felelt meg. Főhadnagyi rendfokozattal bírtak a határrendőr fogalmazók, hadnagyi rendfokozattal a határrendőr segéd-fogalmazók, zászlósi rendfokozattal pedig a fogalmazó-gyakornokok. A határrendőr biztosok rendfokozata a hadseregben a szakaszvezetőnek, a polgári biztosok, és a határrendőr őrségek vezetőinek rendfokozata a hadseregben az őrmesternek, a felügyelők és az irodai segédtsztek rendfokozata a hadseregben törzsőrmesternek feleltek meg.¹⁴⁶

A véderő és a határrendőrség között az együttműködés témáját szabályozták. A háborús időszakra vonatkozó magyarországi szabályozás ugyanis a haderőnek nem rendelte alá a polgári közigazgatást, így annak részeként működő rendvédelmi testületeket sem. Kizárólag a hadművelési területeken került a közigazgatás a hadsereg alárendeltségébe.¹⁴⁷

6.

A Magyar Királyi Határrendőrség fejlődésének periodizációja

A Magyar Királyi Határrendőrséget a XX. század elején törvénnyel hívták életre és lényegében a magyarországi rendőrségek államosítását megvalósító miniszterelnöki rendelet végrehajtásáig funkcionált. A szervezet fejlődéstörténete azonban nem szűkíthető le az 1903 és 1919 közötti időszakra. A testület kialakulásának előzményeitől a szervezettörténet vizsgálata során nem lehet eltekinteni.

A Magyar Királyi Határrendőrség fejlődéstörténete egy viszonylag hosszú *bevezető periódussal* kezdődött. E periódus a kiegyezéstől a testület felállítását elrendező törvény létrehozásáig, **1867-1903-ig tartott**. Ezen időszak jellemzői voltak:

- kialakult a nemzeti és polgári rendvédelmi struktúra;
- a struktúrát az antimilitánsság jellemezte;
- a magyar határőrizet is átalakult oly módon, hogy abban a haderő nem kapott döntő befolyást;
- a határőrizeten belül meghatározó szerepet kezdetben a pénzügyi tárca töltött be, fokozatosan azonban a belügyi tárca irányítása alá került a határőrizet irányítása;
- a határőrizeti feladatok ellátására a magyar állam nem hozott létre országos és önálló szervezetet, hanem a meglévő rendvédelmi testületek határközeli alakulatait vonta be olyan részhatárőrizeti feladatok ellátásába, amelyek nem voltak rendszeridegenek a testület alapfeladataitól;
- a polgári rendvédelmi testületek irányában fejlesztett magyar határőrizet, amely nem rendelkezett önálló határőrizeti testülettel a határőrizettel szemben a XX. század elejére kialakított elvárásoknak csak úgy tudott megfelelni, ha kialakítanak – a határőrizetben részt vevő polgári rendvédelmi szervezetekkel harmonizáló – koordináló és irányító intézményt;
- a magyarországi rendvédelmi rendszer fejlődési iránya és a határőrizettel szembeni elvárások változásai egyértelműen önálló és polgári jellegű határőrizeti testület létrehozásának az irányába mutattak, a feltételek 1903-ra értek meg.

A bevezető időszak fő jellemzője, hogy létrejöttek azok a tapasztalatok a magyar határőrizetben, amelyek az önálló határőrizeti szervezet létrehozásához vezettek.¹⁴⁸

A Magyar Királyi Határrendőrség fejlesztésének *első periódusa* a testület felállítását elrendelő törvény létrehozásától a katonai határőrizetre történő áttérés előkészítésének kezdetéig **1903-1912-ig tartott**. Ezen időszak jellemzői voltak:

- csaknem három éves késéssel 1906. januárjában állították fel a testületet, melynek oka az akut belpolitikai válság elhúzódásában rejlett;

- az új testület értelmezte és alkalmazta a rávonatkozó szabályozásokat, melynek során fejlődött a határőrizet;

- e fejlődés azonban nem volt minden esetben egyenes irányú, hiszen tévesnek bizonyult a határrendőri őrsegek létrehozásának koncepciója, ezért az 1908-tól felállításra kerülő őrsegeket 1912-ben felszámolták;

- ugyancsak tévesnek bizonyult azon koncepció, hogy a határszéli csendőrség a határrendőrség alárendelt és kiszolgáló szervezete, ezért 1912-ben külön miniszteri rendeletben választották szét a határszéli csendőrség teendőit a határrendőrség feladataitól;

- véglegesedett a békeidőszakra vonatkozóan a távolsági és a kishatárforgalmi utiokmányok rendszere;

- kiforrott a több lépcsős és több vonalas – a társ határőrizeti szervek tevékenységének összhangján nyugvó – hatékony zöld határőrizet és a gyarapodó létszámú határforgalom ellenőrzés, valamint a határrend betartatás szervezete és metódusa;

- kialakultak a szomszédos országok határőrizeti szervezeteivel – az államok közötti együttműködési megállapodásokon nyugvó – közös tevékenységek és formák.

Az első időszak fő jellemzői, hogy a testület helye, szerepe stabilizálódott a magyar állam struktúrájában.¹⁴⁹

A Magyar Királyi Határrendőrség *második, egyben utolsó fejlődési periódusa* a katonai határőrizetre való áttérés kezdetétől a testületnek a Magyar Királyi Államrendőrségbe integrálásáig **1912-1919-ig tartott**. Ezen időszak jellemzői voltak:

- megtervezték és kialakították a katonai határőrizetre történő átállás előfeltételeit;

- a testület e kivételes hatalom időszakában is a polgári közigazgatás irányítása alatt maradt, azonban feladatai a sajátos körülményeknek megfelelően módosultak;

- a kivételes hatalom gyakorlására vonatkozó törvény végrehajtására irányuló rendeletekben foglaltak megvalósítása során keletkezett tapasztalatok megalapozták az első világháború utáni határőrizet teendőit, módszereit;

- a liberális szemléletű, a korlátozások minimális jellegét előtérbe helyező szisztéma helyett a testület feladatainak az elbürokratizálása, a totális ellenőrzés irányába való elmozdulás koncepciójának fokozatos megerősödése.

A második periódus fő jellemzője a katonai határőrizet megvalósulása.

A Magyar Királyi Határrendőrség fejlődését az jellemezte, hogy:

- a testület helye, szerepe megerősödött a magyar állam struktúrájában;

- nélkülözhetetlen szerepet töltött be a századelő éveiben a magyar állam előtt álló határőrizeti feladatok és fejlesztések megvalósításában;

- az államrendőrségbe történő integrálásának alapvetően nem határőrizeti szakmai okai voltak, hanem a magyar állam életében bekövetkezett stílusmódosulás tette azt elsősorban indokolttá, hiszen a Magyar Királyi Államrendőrségen belül a szervezet módosított formában tovább élt az eredeti feladatkörhöz hasonló teendőket ellátva.¹⁵⁰

7.

A környező országok határőrizete

Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországon kívüli területeinek határőrizetét alapvetően a csendőrség látta. „A határ biztosítása béke idejében úgy Ausztriában, mint az annektált tartományokban, a csendőrség fontosabb belépő állomásoknál az állami rendőrség kikülönített

tagjai Boszniában és Hercegovinában pedig a pénzügyőrség és az erdészet személyzete támogatnak”.¹⁵¹A vámhivatalok, a pénzügyőrség, valamint az állami erdőhatóságok közegeinek szerepe a határőrizetben hasonló volt a magyarországi ikerszervezetével. A határőrizetben egy-egy részfeladat megvalósítása hárult rájuk, illetve az alapfeladattal kapcsolatos szolgálatellátásuk során voltak kötelesek határőrizeti szempontokat is érvényesíteni.

Az Osztrák Császárság vámhivatalai tevékenységüket illetően nem térhettek el a magyarországi társintézményekétől, mivel az Osztrák Magyar Monarchia egységes vámterületet képezett, amelyet a társult ország 10 évente újított meg, a vámmal kapcsolatos eljárások egységesek voltak az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban egyaránt. Az ausztriai és magyarországi vámhivatalok működése között lényegi eltérés nem volt annak ellenére, hogy különböző országok tárcáinak kompetenciájába tartoztak. A vámhivatalok terén tulajdonképpen ugyanaz a helyzet állt fenn, mint a XXI. században az Európai Unió tagállamainak vámhivatalai tekintetében. A korabeli helyzet abban a tekintetben is hasonlított a XXI. századi Európai Unióbeli helyzetre, hogy a vámhivatalok bevételeit nem a Magyar Királyság, illetve az Osztrák Császárság használta fel, hanem azok az Osztrák-Magyar Monarchia közös költségvetésének a fedezetére szolgáltak. A közös költségeknek csupán azon a részén osztozott a két társország, amelyeknek a fedezetére a vámbevételek elégtelennek bizonyultak. E költségeket az úgynevezett kvóták megállapításával fedezték.¹⁵²

Ausztriában a pénzügyőrség – a Magyar Királyi Pénzügyőrséghez hasonlóan – az úgynevezett zöldhatár őrizetben vett részt a határ menti pénzügyőr csapatai által.

Az osztrák erdőhatóságok – a magyarországi szabályozáshoz hasonlóan – határ menti működési területükön a gyanús személyeket kötelesek voltak előállítani a legközelebbi határőrizeti alakulat bázisára. A csendőrség és a rendőrség feladatai már némileg különbözött a magyarországi gyakorlattól.

Az Osztrák Császárság tartományaiban a csendőrség struktúrája alapvetően megegyezett a Magyar Királyság csendőrségének szervezeti felépítésével. Az osztrák csendőrség vezetői azonban nem érezték szükségét annak, hogy a határmenti csendőrcsapatok szervezetébe speciális elemeket hozzanak létre. A határőrizeti szolgálati teendőket úgy fogták fel, hogy azok ugyanolyan sajátos részei a szolgálatnak, mint a csendőrség más térségben díszlokáló csapatainak a helyi körülmények által keletkezett más jellegű speciális feladatai.

A határmenti csendőr csapatok speciális feladatainak tekintették:

- az idegenek ellenőrzését (ingatlanvásárlás vagy –bérlés, átutazó idegenek tevékenysége, idegenekkel kapcsolatot tartó személyek, stb.);
- a túloldali területek infrastruktúrájának, elsősorban a közlekedés és a hírközlés helyzetének figyelemmel kísérését;
- a nagyobb tömegek elhelyezésére alkalmas határon túli építmények állapotának szemmel tartását;
- a túloldali fegyveres alakulatok létszám- és felszereltségi helyzetének kipuhatolását.

E feladataik eredményes megvalósítása érdekében jogosultak voltak:

- a határmenti szálláshelyeket rendszeresen ellenőrizni;
- a határ közeli külföldi ingatlantulajdonosokat, illetve bérlőket megfigyelni;
- a határforgalomban résztvevő utasokat kikérdezni;
- a határon rendszeresen átjárók köréből informátorokat beszervezni;
- a területileg illetékes hadtestparancsnokság vezérkari osztályának felderítő főállomásaival a közvetlen kapcsolattartásra.¹⁵³

Az örökös tartományokban határrendőrség nem működött. Az osztrák rendőrség azonban államosított szervezeti keretek között funkcionált. Külön katonai és külön polgári rendőrséget hoztak létre a hadsereg és a lakosság részére. A határőrizeti szolgálat intenzívebb kezelhetése céljából, a fontosabb belépő állomásoknál a császári államrendőrség állományából kirendelt tisztviselők és polgári rendőrök teljesítettek szolgálatot.

A kirendeltség, mely rendszerint tisztviselőből, mint kirendeltség-vezetőből és két-három polgári rendőrből állt, közvetlenül a rendőr-igazgatóságoknak volt alárendelve.

A tisztviselőket a belügyminiszter nevezte ki, a rendőröket pedig a rendőrigazgató.¹⁵⁴

A kirendeltségek kötelességei voltak az útlevelek ellenőrzése mellett: „1. A szomszédos állam politikai és társadalmi állapotait figyelemmel kísérni, mely célból kötelessége:

a./ hogy mindazon személyeket, kik a határon tartózkodnak és a lakosság viselkedésére és lelkületére befolyást gyakorolni igyekeznek ismerje és figyelemmel kísérje, nemkülönben azon módozatokat és eszközöket tudja, melyekkel az említett személyek a helyi lakossággal érintkeznek;

b./ hogy azon személyeket, kik küldöncöknek, vagy kémeknek felhasználhatók, vagy hasonló ténykedéssel gyanúsíthatók, állandóan figyelje s a gyanúhoz mérten ellenük vizsgálatot indítson és az eredményekhez képest őket az illetékes hatóságnak átadja;

c./ hogy a szomszédos államok katonai és politikai intézkedéseiről híreket és értesítéseket szerezzen;

d./ hogy a szomszédos állam fontosabb közigazgatási és katonai ügyekben követett eljárását és intézkedését a felettes hatóságoknak bejelentse.

2. A kirendeltség vezetője a császári rendőrigazgatóságnak 15 naponként minden fontosabb értesülést, eszközölt vizsgálatot s letartóztatást bejelentsen.

3. Előkelőbb katonai és politikai személyiségek érkezését lehetőleg az utazási cél megjelölése mellett a rendőrigazgatóságnak bejelenteni köteles.

4. Az utasokat különösen azokat, kiknél az utazási cél megokoltan gyanús a polgári rendőrség megfigyeli, vagy a vasúti személyzettel megfigyelteti.

5. A gyanús személyek pontos nyilvántartása céljából névlajstromot vezet.”¹⁵⁵

Össességében a Monarchia határőrizete eltért a szomszédos országokétól, mert nem a pénzügyőrség, mint Nyugat-Európában, vagy a hadsereg speciális alakulatai, mint Kelet-Európában látták el benne a vezető szerepet, hanem a csendőrség. A magyarországi és az osztrák tartományok határőrizete nagy vonalakban hasonló volt ugyan, de a magyar határőrizet az osztrák gyakorlattól is jelentős mértékben eltért elsősorban a határrendőrség vonatkozásában. A szervezeti felépítésben, a szolgálati elvekben, a hadsereghez és a felderítő szervekhez, valamint az államhatalmi apparátushoz fűződő viszonyában a magyar határőrizet nem volt azonos az osztrákéval.¹⁵⁶ Természetesen az egyes osztrák tartományok csendőrségének határőrizeti szolgálata sem egyezett teljes mértékben. Az Osztrák Császárság tartományai közötti különbségek azonban nem a szolgálati elvekből, hanem az eltérő körülményekből adódtak. Például Boszniában a csendőrsöket állandó készenlétségben tartották, fegyvereik 50%-át folyamatosan töltött állapotban kellett tartani. Az őrs épületeket négy-ötszörös dróthálással kerítették körül.

Oroszországban a XIX. század utolsó évtizedében helyezték át a határőrséget a pénzügyi tárca kompetenciájából a belügyi tárca felügyelete alá. Az európai méretekhez viszonyítva az orosz határőrség ugyan hatalmas létszámmal rendelkezett, azonban még így is lényegesen hosszabb határszakasz jutott egy határőrré, mint a kontinens nyugati felében. Az átszervezéskor mintegy 50 %-kal gyarapították az orosz határőrség létszámát. A 46 000 fős testület azonban így is hatalmas határszakaszért felelt. Természetesen ez a létszám nem egyenletesen oszlott el az Orosz Birodalom határain. Oroszország európai határain alakult ki a határőrizeti csapatok legsűrűbb díszlokációja. Az eurázsiai kontinentst északról lezáró tengerek mentén pedig csupán ritkán telepített megfigyelőállomások működtek. Az orosz határőrség számára a hadsereg felszerelését és fegyverzetét rendszeresítették a testület hadügyi tárcához csatolását követően.¹⁵⁷

Olaszországban – Nyugat-Európa más országaihoz hasonlóan – a határőrizetet a pénzügyőrség látta el. Az első világháborút megelőző katonai előkészületek részeként a pénzügyőrséget is bevonták a háborús felkészülésbe. Ennek előkészítése céljából a katonai teendők irányításának biztosítása miatt a pénzügyőrség militáns feladatainak felügyeletével az olasz hadügyminisztériumot bízták meg. A hadügyi tárca az első világháborúig kidolgozta azt, hogy a pénzügyőrség csapataira egy esetleges háborús konfliktus esetén milyen konkrét feladatok hárulnak. E teendők lényege az volt, hogy az olasz haderő határra történő eljutását és szétbontakozását biztosítsák a határmenti pénzügyőr csapatok. E feladatok eredményes megvalósítása érdekében az olasz pénzügyőrség határmenti alakulatait a mozgósítás időszakában átszervezték. Az átszervezés előfeltételeit pedig már békeidőben megteremtették. A pénzügyőrség

érintett személyi állományát bevonták a haderő hadgyakorlataiba is, ahol a pénzügyőrök háborús feladatainak gyakorlására nyílt lehetőség. Az alapvetően közlekedés- és hírközlésbiztosítási teendőkre tervezett pénzügyőr alakulatokat átfegyverezték a haderőben rendszeresített fegyverzetre, illetve felszerelésre. Ezzel oldották meg a pénzügyi csapatok utánpótlásának biztosítását.¹⁵⁸

Magyarországgal közvetlenül szomszédos ország volt a Román Királyság és a Szerb Királyság.

Romániában a rendőrségnek, a csendőrségnek és a határőrségnek is voltak határőrizeti feladatai.¹⁵⁹ A román határőrizet vezető testülete kétség kívül a román határőrség volt, amely a haderő gyalogságának a részeként működött. A határőrség a haderőn belül elit alakulatokat alkotott. Természetbeni és pénzügyi ellátásuk is jobb volt, mint a véderő többi csapatáé.¹⁶⁰ Felszerelésük és fegyverzetük azonban megegyezett a hadseregben rendszeresítettekkel, így az utánpótlásuk biztosított volt. A román határőrség működési területe a határ menti 10 km széles sávra terjedt ki.¹⁶¹

A román határőrség azonban csak a zöld határt őrizte, a legforgalmasabb határátkelőhelyeken határrendőrség működött, a kevésbé fontos helyeken a vámőrség végezte az útlevelek kezelését.

A román rendőrség a XX. század elején már államosított formában működött a belügyminisztérium alárendeltségében. 1907-ben a belügyminisztériumban Közbiztonsági és Adminisztratív Rendészeti Ügyosztályt hoztak létre, élén a rendőregi vezérigazgató (Generál director politie) állt. A rendőrség felépítése négyvonalas volt, mindegyik vonal külön elvek, más-más szolgálati szabályzat szerint működött. A román rendőrség részei a városi, községi, határszéli és falusi rendőrségek voltak.

A határátkelő helyek rendőrfőnökeinek alárendeltségébe csendőrsőket helyeztek a gyalogcsendőrség állományából. Az őrsőket szolgálati tekintetben a helyi határrendőrfőnök irányította, fegyelmi és anyagi vonatkozásban pedig az illetékes csendőrségi előljáró alárendeltségében maradtak. Az őrsők létszáma általában egy altisztból és négy-hat közcsendőrből állt.

Romániának Magyarországgal közös határán négy határátkelő helyen funkcionált határrendőrség.¹⁶² Ilyen határátkelőhely működött: Palauca (Gyimes), 1 albiztos mint főnök; Predeal (Predeal-telep), 1 biztos mint főnök, beosztva két albiztos; Caineni (Verestorony), 1 biztos mint főnök, beosztva 1 albiztos; Verciorova (Orsova), 1 biztos mint főnök, beosztva 1 albiztos.¹⁶³ Romániának a Monarchiával közös határszakaszán is működtek határrendőrségi közegek: burdujeui (bukovinai határon) 1 biztos mint főnök beosztva, 1 albiztos; Mihaileai (bukovinai határon) 1 biztos mint főnök beosztva, 1 albiztos.¹⁶⁴

Szerbia képezte a választóvonalat a nyugati és a keleti típusú határőrizet között. A választóvonal a Szerb Királyságon belül húzódtott. Szerbia az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának az irányában államhatárait a szerb pénzügyőrséggel őriztette. E határvonalon a határőrzés lényegében megegyezett a nyugat-európai modellel.¹⁶⁵ Szerbiának a volt török-szerb határszakaszát azonban a szerb hadsereg volt hivatva őrizni. E határvonalat a szerb haderő kijelölt századai őrizték. Mindegyik század egy-egy határszakaszért felelt. A személyforgalom ellenőrzését és az áruk elvámolását azonban – a romániai gyakorlathoz hasonlóan – a rendőri és a vámügyi hatóságok végezték.¹⁶⁶

Bulgária ugyan nem volt közvetlen szomszédja a történelmi Magyarországnak, azonban a Balkánon az egyetlen európai szövetségese volt a központi hatalmaknak. Ebből adódóan érdemes kitékinteni a bulgár határőrizetre is. Bulgáriában egyértelműen a keleti típusú határőrizet funkcionált. A határok őrzése békeidőben is a bulgár hadsereg feladatát alkotta. A bulgár határok őrzését a haderő kijelölt zászlóaljai látták el, amelyek a hadosztályparancsnokságok közvetlen alárendeltségébe tartoztak. A véderő kijelölt csapatai azonban – a romániai és a szerbiai megoldáshoz hasonlóan – a zöld határok őrzését látták el.¹⁶⁷ A forgalomellenőrzés teendőit a vámhatóságok végezték. A bulgáriai rendőrségnek nem voltak teendői a határőrizetben.¹⁶⁸

8.

Epilógus

A 100 éve felállított Magyar Királyi Határrendőrségről szólós feldolgozásnak mi lehetne méltóbb befejezése, mint az hogy a szerző megkísérli a tanulságokat levonni.

De vajon létezhet-e a XIX. században gyökeredző és a XX. század elején felállított rendvédelmi testületnek a XXI. századra ható tapasztalata. Álláspontom szerint van ilyen tanulság. Ne feledjük el, hogy a harmadik évezred küszöbén a Magyar Köztársaság a dualizmuskori Magyar Királyságra erősen hasonlító helyzetbe került. Nevezetesen mindkét esetben:

- egy korábbi tekintélyuralmi rendszert váltott fel egy polgári berendezkedésű demokrácia;
- a birodalmi határok őrizete került előtérbe, a birodalmon belüli határok pedig ellégyiesültek;
- katonai típusú határőrizeti modellt váltott egy polgári típusú modell;
- a térség meghatározó súlyú államalakulatának vált a tagjává Magyarország, amely hatást gyakorolt szomszédos kapcsolataira;
- a rendvédelem az ország belügyei közé tartozott, ebből fakadóan a határőrizet módját és a határőrizetben résztvevő testületeket az ország önállóan határozta meg, de a birodalmi határokat a közös igényeknek megfelelően kellett őrizni.

A dualizmus időszakában a magyar vezetés a határőrizeti feladatokat szétszította azon rendvédelmi testületek határmenti alakulatai között, amelyek alapfeladata harmonizált a határőrizeti résztevékenység jellegével. Néhány évtizedes tapasztalat nyomán pedig létrehozta a határrendőrséget, mint a szakterületet koordináló országos hatáskörű szervezetet.

A határrendőrséget felruházták azzal a jelleggel, hogy az érintett állami és önkormányzati rendvédelmi testületek vonatkozó tevékenysége felett ellenőrzést, szükség szerint irányítást gyakoroljon.

A dualizmuskori szakmai és politikai vezetés gondolkodásmódját nem uralta el az a kelet-európai szemléletmód, amely legszívesebben minden rendvédelmi tevékenységet egyetlen univerzális szervezetbe tömörítene a központi államhatalom felügyelete alatt. A XX. század elején a döntéshozók gondolkodásmódja sokkal közelebb állt a mai nyugat-európaihoz. E szerint a cél nem egy mamut rendvédelmi szervezet kialakítása, hanem a rendvédelmi testületek szakkvalifikációjának a megőrzése volt. Ezek a testületeket viszont valamilyen koordinatív szervezet hangolta össze.

Ennek a gondolkodásmódnak az elvi alapját az képezte, hogy a hatalom megosztása filozófiájának az egész államot át kell hatnia. A megosztottság nem állhat meg a végrehajtó- és a törvényhozó hatalom kettéválásánál.

A mának szóló tanulság véleményem szerint tehát az, hogy a magyar államnak egy kicsiny, de jól szervezett és széleskörű jogosultságokkal felruházott önálló határrendőrségre van szüksége.

HIVATKOZÁSOK

Historiográfia

¹ CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976, Akadémia Kiadó, 560p.

² MEISZNERICS Iván - TORDAY Lajos: *A magyar közigazgatás szervei 1867-1937*. Budapest, 1937, Pallas.

³ LADIK Gusztáv: *Közigazgatásuk fejlődése 1867 óta*. Budapest, 1932, Pallas.

⁴ GONDA Béla et al.: *A földművelésügyi szakigazgatás története 1867-1948*. Budapest, 1970, Mezőgazdasági Kiadó.

⁵ MÁRFI Sándor: *Magyar uralom az Adrián*. Budapest, 1915, s.n.

⁶ BÖLÖNYI József (szerk.): *Magyarország kormányai 1848-1975*. Budapest, 1978, Akadémia Kiadó, 133.p.

⁷ BALOGHNÉ Sereke Anikó: *A magyar idegenforgalom története a kiegyezéstől a II. világháború végéig*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1994.

⁸ BOTOS János: A belügyminisztérium tevékenységének főbb jellemzői 1912-1926 között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 80-82.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, Trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

⁹ PARÁDI József: A rendvédelem, közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 12.sz. 79-87.p. A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában” című XIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

¹⁰ Idem: A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I.évf. (1990) 1. sz. 30-37.p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervek kapcsolata 1848-1945” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

¹¹ TÓTH Árpád: Az 1906-os osztrák kivételes intézkedések magyarországi bevezetésének problémái a koalíciós kormány idején. In uő: *Jogtörténeti Tanulmányok*, Budapest, 1966, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

¹² EREKY István: Az önkormányzatok modern rendszerének kialakulása Magyarországon. *Városi Szemle*, XXV. évf. (1939) 435-486.p.

¹³ SZITA János: A Habsburg-birodalom centralizációja és a magyar pénzügyek, In uő. *Jogtudományi Tanulmányok*. Budapest, 1966. Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 172-191.p.

¹⁴ PARÁDI József: *A dualista Magyarország Határőrizete 1867-1914*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 138 p.+24 p. melléklet

¹⁵ GÁSPÁR László: *A határőrzés története*. I. köt. Budapest, 1988, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 133p.; *A magyar határőrzés története*. II. köt., Budapest, 1992, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 112 p.

- ¹⁶ KESERŰ István - PARÁDI József: *A magyar határőrizet története, hagyományai*. Budapest, 1990, Határőrség, 72 p., ill.
- ¹⁷ Idem: *Határőrizetünk 1867-1990*. Budapest, 1990, Határőrség, 157p.,ill.
- ¹⁸ TELEKI András: *A székely határőrség története*. Budapest, 1887, s.n.
- ¹⁹ BUR Márta: *A magyar határőrvidék felszámolása. A házközösség (zadruga) válsága*. Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1962.
- ²⁰ PUSKÁS Júlianna: *Kivándorlás Magyarországból az Egyesült Államokba 1914 előtt. Történelmi Szemle*, (1984) 1-2.sz.
- ²¹ Idem: *Kelet-Európából az USA-ba vándorlás folyamata 1861-1924. Történelmi Szemle*, (1984) 1-2.sz.
- ²² RÁCZ I.: *A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1849-1914* In uő: *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve*. Debrecen, 1962, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- ²³ BERTA István: *A kivándorlás problematikája Magyarországon a századfordulón*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1977.
- ²⁴ PARÁDI József: *Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 42-53.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Szabad mozgás a Kárpát-medencében” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ²⁵ SUBA János: *A határszéli forgalom szabályozása Magyarországon XIX-XX. században Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Securitate)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 167-173.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című XI. konferenciáján. A tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ²⁶ Idem: *A dualista Magyarország államhatárainak változásai 1867-1918 között. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1992) 3.sz. 87-101.p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Tradíció és korszerűség” című III. konferenciáján. A tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ²⁷ Idem: *Magyarország határainak változásai 1867-1947*. Ph.D. disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 2002.
- ²⁸ Idem: *Magyarország államhatárainak változásai 1867-1947 között*. Budapest, 2003, Tipico Design, 229 p. /A magyar rendvédelmi szervezetek története./
- ²⁹ PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10. sz. 44–51.p.
- ³⁰ Idem: *A határőrizet erői. Belügyi Szemle*, XXXI. évf. (1983) 1. sz. 62-66.p.
- ³¹ Idem: *A magyar határőrizet 1867-1945. Határőrségi Tanulmányok*, (1997) 1.sz. 11-35.p.
- ³² Idem: *A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. Határőrségi Tanulmányok*, (1999) 5.sz. különszám, 27-48.p.
- ³³ Idem: *A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. Határőrségi Tudományos Közlemények*, (1994) 1.sz. 4-23.p.
- ³⁴ Idem: *A magyar határőrizet teendői a nemzetgazdaság védelme terén az Osztrák-Magyar Monarchiában és a két világháború közötti Magyar Királyságban. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VIII. évf. (1999) 9.sz. 26-30.p. A tanulmány korábbi változata

1997. szeptember 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX. században*” című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³⁵ GÁSPÁR László – PARÁDI József: A magyar határőrizeti szervek feladatai a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914. *Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Közleményei*, (1987) 1.sz. 56-92.p.

³⁶ PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 13-17.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³⁷ BENCSEK Péter: Az útlevélügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a határforgalomra 1903-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 15-18.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³⁸ Idem: *Útlevelek története Magyarországon a törvényi szabályozástól a II. vh.-ig*. Ph.D. disszertáció (JPTE BTK). Kézirat. Pécs, 2000.

³⁹ Idem: *A magyar utiokmányok története 1867-1945*. I. köt. Budapest, 2003, Tipico Design, 179 p. /A magyar rendvédelmi szervezetek története./

⁴⁰ BENCSEK Péter – NAGY György: *A magyar utiokmányok története 1945-1989*. II. köt. Budapest, 2005, Tipico Design. /A magyar rendvédelmi szervezetek története./

⁴¹ CSAPÓ Csaba: Utazási Okmányok az 1880-as években. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 19-20.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁴² VAS Ferenc: A magyar útlevélrendszer történetének változási folyamatai és fejlődésének tendenciái 1903-tól napjainkig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 192-201.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁴³ SUBA János: Utazási okmányok az I. és a II. világháborúban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 57-67.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁴⁴ BORBÉLY Zoltán - KAPY Rezső: *A 60 éves magyar rendőrség*. Budapest, 1942, Halász Irodalmi és könyvkiadó vállalat, 594p.

⁴⁵ 5047/1919. ME.r. a magyarországi rendőrségek államosításáról.

⁴⁶ DORNING Henrik: *A rendőrség intézményének fejlődése*. Budapest, 1922, Hírlap-nyomda.

⁴⁷ KARVALY Ágost: *A közrendészeti tudomány és kulturpolitika*. Budapest, 1870, Pallas.

⁴⁸ CHONCHA Győző: *A rendőrség természete és állása szabad államban*. Budapest, 1998, Közigazgatási és Jogi Kiadó. /A magyar közgazdaságtudomány klasszikusai / Az alkotás a szerző akadémiai székfoglaló előadásának (1901) publikált változata.

- ⁴⁹ PETROVICS László: *Közrendészeti tudomány és a magyar rendőri gyakorlat*. Budapest, 1884, s.n.
- ⁵⁰ PICHLER Nándor: *Nézetek a rendőrségről általában és különösen a fővárosi rendőrségről*. Budapest, 1876, Stolp Károly.
- ⁵¹ DORNING: op. cit.
- ⁵² ENDRÓDY Géza: *Magyarország rendőrsége az államosítás előtt*. Gyula, 1898, Rát Mór.
- ⁵³ KATONA Géza: *Közbiztonságvédelem az I. világháborúig*. Budapest, 1984, BM. Kiadó, 174 p.
- ⁵⁴ OSVÁTH Pál: *Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei*. Budapest, 1905, Központi Községi Nyomda.
- ⁵⁵ ERNYES Mihály: *A magyar rendőrség története*. I. köt. Budapest, 2002, BM. Kiadó, 342p.
- ⁵⁶ PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ⁵⁷ Idem: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve; A Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, XCIX.évf. (1986) 3.sz. 541-570.p.
- ⁵⁸ Idem: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században*. III. köt. *Rendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design, 266 p. /A magyar rendvédelmi szervezetek története./
- ⁵⁹ ZACHAR József: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, I. évf. (1990) 1.sz. 17-29.p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervek kapcsolata 1848-1945.*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ⁶⁰ Idem: A politikai irányzatok rendvédelmi koncepciói a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 8-20.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A dualista Magyarország rendvédelme.*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ⁶¹ PARÁDI József: A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, I.évf. (1990) 1. sz. 30-37.p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervek kapcsolata 1848-1945*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ⁶² BOTOS János: A belügyi tárca szerepe a magyar rendvédelem irányításában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 59-69.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme.*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ⁶³ MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 4-6.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Háboró, forradalom, Trianon.*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített

és átdolgozott változata.

^{64.} SZIKINGER István: A rendvédelmi jog szabályozása a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 187-198. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme.” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata

^{65.} ZACHAR József: Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 7-12. p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Háború, forradalom, Trianon.” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata

^{66.} KESERŰ István: A rendvédelmi szervek tisztii utánpótlása és tisztképzése a dualizmus időszakában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 109-125.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme.” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

^{67.} PARÁDI József: Rendvédelmi tisztképzésünk hagyományai. *Belügyi Szemle*, XLV.évf. (1997) 4.sz. 101-109.p.

^{68.} Idem: Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945. In DÁNOS Valér(szerk.): *A rendőrképzés reformja a kelet-európai változások tükrében*. I. köt. Budapest, 1991, BM Rendészeti Kutatóintézet, 35-51.p. /Tanulmányok a rendészet köréből/ A tanulmány korábbi változata 1991. november 12-án hangzott el a Rendőrtiszt Főiskola által szervezett rendvédelmi szakképzési konferencián Balatonföldváron. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

^{69.} LUGOSI József: A rendvédelmi testületek fegyverei 1868-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 152-160.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme.” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

^{70.} PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1992) 3.sz. 21-28.p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Tradíció és korszerűség” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

^{71.} Idem: A Magyar Királyság rendvédelme. 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 98-147.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

^{72.} Idem: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIV. évf. (1986) 4.sz. 45-50.p.

^{73.} Idem: *A dualista Magyarország belügyi szervei*. Budapest, 1987, Rendőrtiszt Főiskola, 56 p., ill.

^{74.} Idem: *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei*. Budapest, 1990, Rendőrtiszt Főiskola, 56 p.

^{75.} Idem: *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris.

A korabeli magyar rendvédelem működésének elvei, az eredmények.

⁷⁶ SIKLÓS András: *A Habsburg-birodalom felbomlása 1918. A magyarországi forradalom. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása és felbomlása.* Budapest, 1987, Kossuth, 145-171.p.

⁷⁷ GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-Magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth, 87-162.p.

⁷⁸ FINSZTER FÉLE KÖNYV

⁷⁹ SZÜCS János: A francia csendőrség helye, feladatai napjainkban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 189-191.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸⁰ Vö.: 72. jegyzettel

⁸¹ 1870/XLII.tc. A köztörvényhatóságok rendezéséről.

⁸² 1871/XVIII.tc. A községek rendezéséről.

⁸³ Vö.: 1. jegyzettel

⁸⁴ 1928/XXV.tc. A Szent-Korona és a hozzá tartozó drágaságok gondviseléséről.

⁸⁵ 1912/LXVII.tc. A képviselőházi őrség felállításáról.

⁸⁶ 1903/VIII.tc. A határrendőrségről.

⁸⁷ PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, III.évf. (1992) 3.sz. 21-28.p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Tradíció és korszerűség” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸⁸ Idem: A rendőrség és a csendőrség személyi állományának biztosítási tradíciói. *RTF Főiskolai Figyelő Plusz*, IV.évf. (1993) 1. sz. 130-136.p.

⁸⁹ Vö.: 9. jegyzettel

⁹⁰ Vö.: 45. jegyzettel

⁹¹ 1690/1945. ME.r. a csendőrség feloszlásáról.

⁹² Vö.: 75 jegyzettel, 101-135.p.

⁹³ PARÁDI József: Rendvédelem vagy rendészet. *Belügyi szemle*, XLIX. évf. (2001) 2.sz. 97-108.p.

⁹⁴ Idem: Rendvédelem kontra rendészet. *Pécsi határőr tudományos közlemények*, I. évf. (2002) 1.sz. 7-12.p. A tanulmány korábbi változata 2002. júniusában Pécsen hangzott el a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett hadtudományi tudományos konferenciasorozatnak „Határőrség és rendészet” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

A dualizmus kori magyar határőrizet körülményei és tevékenységének jellemzői.

⁹⁵ Vö.: 35. jegyzettel

⁹⁶ TORHEIBERG I.: „U” ügy, Magyarország megszállásának a terve. *Hadtörténelmi Közlemények*, LXXIII. évf. (1970) 4.sz.

- ^{97.} Vö.: 2. jegyzettel
- ^{98.} Vö.: 85. jegyzettel
- ^{99.} 1881/XXI.tc. A Budapest-fővárosi rendőrségről.
- ^{100.} Vö.: 32. jegyzettel
- ^{101.} 1903/VI.tc. Az útlevelügyről.
- ^{102.} 93 291/1896.BM.r. a román és a szerb határ utiokmány nélkül való átlépésének kihágássá minősítése tárgyában.
- ^{103.} 43 835/1896.BM.kr. a határátkelés szabályozása tárgyában.
- ^{104.} 71 500/1904.BM.kr. a határforgalom ellenőrzése, az útlevelek vizsgálata, utiigazolványok kiállítása és forgalmi adatok gyűjtése tárgyában.
- ^{105.} Vö.: 2 jegyzettel, 125-129.p.
- ^{106.} PALOTÁS Emil: Az osztrák-magyar gazdasági törekvések a balkánon a berlini kongresszus időszakában. *Századok*, (1978) 5.sz.
- ^{107.} Vö.: 17. jegyzettel, 25-152.p.
- ^{108.} Loc.cit. 26 – 31.p.

A Magyar Királyi Határrendőrség

- ^{109.} Vö.: 56. jegyzettel
- ^{110.} DOLMÁNYOS István: A szerb vámháború és a polgári történetírás. In uő: *Tanulmányok Kelet-Európa történetéből*. II. köt. Budapest, 1972, Akadémia, 147-179.p.
- ^{111.} Vö.: 20. jegyzettel
- ^{112.} Vö.: 77. jegyzettel
- ^{113.} BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848-1975*. Budapest, 1978, Akadémia, 12., 15., 16-17., 25., 29., 31., 32-36., 50-55., 87., 99-100., 120-121., 124., 136-137., 142-145., 148., 155., 160-161., 164., 166., 169., 181., 191., 193., 195., 224., 231., 257., 272., 287.p.
- ^{114.} Vö.: 86. jegyzettel
- ^{115.} 1840/IX.tc. A mezei rendőrségről.
- ^{116.} 1881/III.tc. A közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
- ^{117.} 1894/XII.tc. A mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről.
- ^{118.} Vö.: 45. jegyzettel
- ^{119.} Vö.: 99. jegyzettel
- ^{120.} 1916/XXXVII.tc. A Fiumei Magyar Királyi Állami Rendőrségről.
- ^{121.} Vö.: 75. jegyzettel, 40-43.p.
- ^{122.} Vö.: 86. jegyzettel
- ^{123.} 5 692/1905.ME.r. az 1903/VIII.tc. életbeléptetése tárgyában.
- ^{124.} 91 000/1905.BM.r. az 1903/VIII.tc. végrehajtása tárgyában.
- ^{125.} Vö.: 113. jegyzettel, 10., 12-13., 15-17., 25-26., 31., 33-37., 50-51., 53-54., 56., 120-121., 136-137., 142-143., 148., 155., 160-161., 164., 195., 287., 294., 322.,
- ^{126.} Országos Levéltár K-148. BM. általános 1905. I. 7.
- ^{127.} Vö.: 14. jegyzettel
- ^{128.} „a./ a határon átkelők figyelemmel kísérése, a határmentén felmerülő, államrendészeti szempontból fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékoztatás szerzés és az észlelteknél az

illetékes hatóságokkal való közlése;

b./ a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása;

c./ a kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek letartóztatása;

d./ a szomszédos állam lakó részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátlása, különösen pedig a katonai védművek, az ország határának megjelölésére szolgáló határjelek, jelzők katonai vagy polgári hatóságok által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása és feljelentése;

e./ kitiltott, rendőri kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó egyének az állam területére belépésben megakadályozása;

f./ nyomozott, vagy valamely büntető cselekménnyel gyanúsított s a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való letartóztatása;

g./ a határszélen letartóztatott a toloncz szabályok rendelkezései alá eső egyének eltávolítása, külföldről érkező tolonczok átvétele és tovább indítása;

h./ fegyverek, lőszeres és hadiszerek ki- vagy bevitelének ellenőrzése, valamint tilalom esetén ilyenek és más tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása;

i./ hadköteles egyének kiszökésének megakadályozása;

j./ nőcsempészet meggátlása;

k./ határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendőri és közbiztonsági teendők ellátása s a közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése;

l./ határszélén lévő szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek ellenőrzése;

m./ azon határvonalon, hol útleveél kötelezettség áll fenn az útlevek vizsgálata, határátkelési igazolványok kiállítására;

n./ az útleveél szabályok áthágása, tilos visszatérés, nőcsempészés, a külföldiek bejelentése és lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások eseteiben I. fokozatú rendőri bíráskodás;

o./ a csempészet megakadályozásában való közreműködés és az erre hivatott közegek támogatása.”

1903/VIII.tc. A határrendőrségről. 2.§.

¹²⁹ Vö.: 14. jegyzettel

¹³⁰ Vö.: 104. jegyzettel

¹³¹ Vö.: 14. jegyzettel

¹³² Határrendőrségi diszlokációt, működési területét módosító rendeletek, jogszabályok.

1903/VIII. tc.; 105106/1906. BM. kr.; 91000/1905. BM. kr.; 103746/1908. BM. kr.; 54975/1908. BM. kr.; 29383/1908. BM. kr.; 137453/1908. BM. kr.; 149072/1908. BM. r.; 69095/1909. BM. kr.; 65135/1909. BM. kr.; 53167/1909. BM. kr.; 61164/1909. BM. r.; 61163/1909. BM. kr.; 33614/1910. BM. kr.; 17317/1910. BM.r.; 78248/1910. BM. r.; 99373/1910. BM. r.; 56820/1911. BM. kr.; 62907/1911. BM. kr.; 92962/1911. BM.r.; 62907/1911. BM. r.; 156034/1911. BM. kr. 58320/1912. BM. kr.; 46004/1912. BM. kr.; 38618/1912. NM. r.; 1590/1912. BM. r.; 177120/1912. BM. r.; 98313/1912. BM. r.; 85558/1912. BM. r.; 45857/1913. BM. r.; 49202/1913. BM. r.; 68097/1913. BM. r.; 88874/1913. BM. r.; 130579/1913. BM. r.; 150546/1913. BM. r.; 154127/1913. BM. r.; 152659/1913. BM. r.; 1432/1914. BM. r.; 4635/1915. BM. r.; 558/1916. BM. r.; 138235/1917. BM. r.; 95462/19118. BM. r.

¹³³ 58 320/1912.BM.kr. a határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőri őrségek megszűntetésével.

¹³⁴ Vö.: 58. jegyzettel

¹³⁵ Loc.cit. 49.p.

- ^{136.} Vö.: 68. jegyzettel
- ^{137.} 128 000/1906.BM.r. Szolgálati és fegyelmi szabályzat a Magyar Királyi Határrendőrség legénysége számára.
- ^{138.} Vö.: 57. jegyzettel.
- ^{139.} Vö.: 75. jegyzettel
- ^{140.} 130 000/1899.BM.r. a nyomozásról.
- ^{141.} Vö.: 29. jegyzettel
- ^{142.} Loc.cit.
- ^{143.} 48 999/1912.BM.r. a határszéli külszolgálat átvétele a Magyar Királyi Csendőrség által tárgykörben.
- ^{144.} Vö.: 24. jegyzettel, 55.p.
- ^{145.} Loc.cit.
- ^{146.} Loc.cit. 56.p.
- ^{147.} MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historica Preasidii Ordinis)*, IV.évf. (1993) 5.sz. 4-6.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, Trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

A Magyar Királyi Határrendőrség fejlődésének periodizációja

- ^{148.} Vö.: 58. jegyzettel, 66.p.
- ^{149.} Loc.cit. 67.p.
- ^{150.} Loc.cit. 68.p.

A környező országok határőrizete

- ^{151.} OLÁH Ödön (szerk.): *Tanulmányjelentés az Ausztriában és Bosznia-Hercegovinában fennálló határőrizetről és a csempészet elleni intézkedésről.* Budapest, 1912, BM, 18-22.p.
- ^{152.} GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth, 111-118.p.
- ^{153.} PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* Budapest, 1987, Rendőrtiszti Főiskola, 11-13.p.
- ^{154.} Vö.: 56. jegyzettel
- ^{155.} OLÁH: op.cit. 21.p.
- ^{156.} Vö.: 75. jegyzettel
- ^{157.} *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1893. 5. füzet.
- ^{158.} *Magyar Katonai Közlöny*, 1912. márciusi szám.
- ^{159.} PAVLIK Ferenc: *Határrendőr Zsebkönyv.* Budapest, 1908, s.n. 97-162.p.
- ^{160.} *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1904. 5. füzet.
- ^{161.} *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1906. 5. füzet.
- ^{162.} PAVLIK: op.cit. 98.p.

¹⁶³. Loc.cit.: 124-153.p.

¹⁶⁴. Loc.cit.: 152-161.p.

¹⁶⁵. *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1899. II. füzet.

¹⁶⁶. *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1904. IV. füzet.

¹⁶⁷. *Magyar Katonai Közlöny*, 1914. májusi szám.

¹⁶⁸. Vö.: 58. jegyzettel

10.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

- MOL. BM. K-148 (Magyar Országok Levéltár belügyi tárca elnöki iratok) 1867-1945.
- MOL. BM. K-149 (Magyar Országok Levéltár belügyi tárca rezervált iratok) 1867-1945.
- MOL. BM. K- 150. (Magyar Országok Levéltár belügyi tárca általános iratok) 1867-1945.

Periodikák, és sematizmusok, zsebkönyvek, lexikonok, évkönyvek

- *Ludovica Akadémia Közlönye*
- *Magyar Katonai Közlöny*
- *A magyar királyi kormány évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. 1898-1914.
- *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium 10 évi működése 1895-1905*. Budapest, 1906, Központi Községi Nyomda
- *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium 5 évi működése 1867-1871*. Pest, 1873, s.n.
- *Magyar Közrendészet*. 1890-1891. Szerk.: Bagi László
- *Magyarország tiszti cím- és névtára*. 1868-1918.
- MIHÁLYFALVI István: *Csendőr Lexikon*, Budapest, 1910, s.n., 626p.
- PAVLIK Ferenc: *Határrendőr Zsebkönyv*. Budapest, 1908, s.n.
- *Rendőri Lapok*. 1894-1895. A csendőrségi Lapok elődje.

Szabályzatok

- *Határrendőrség fegyelmi szabályzata*. Budapest, 1909, Központi Községi Nyomda, 95p.
- MÁRTFFY Ede (szerk.): *A magyar határvámigazgatás és vámkezelés szabályai*. Budapest, 1910, Atheneum.
- *Utasítás a katonai határőrizet tárgyában*. Budapest, 1909. s.n.

Tananyagok

- ENDRÖDY Géza: *A bünygyi nyomozás kézikönyve*. Losonc, 1897, Kámány–nyomda, 288p.
- MAGYAR István: *A bünygyi nyomozás tárgyában a nyomozó rendőri hatóságok és közegek részére 130000/1899 BM. körrendelettel kiadott utasítás magyarázata*. Budapest, 1900, Országos Központi Községi Nyomda, 221p.

Jogsabálygyűjtemények

- *Belügyi Közlöny*. 1896-1919. Révai
- *Corpus Juris Hungarici*. Budapest, 1867-1919, Révai
- *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1867-1919, Budapest, Franklin, (1867-1876 Magyarországi törvények és rendeletek tára.)
- *A pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítása*. Pest, 1868, s.n.
- *Rendőri Közlöny*. 1896-1919. Pallas.
- THUTRÓCZY Adolf (szerk.): *A magyar korona területén érvényes határvámtörvények és szabályok*. Budapest, 1894, Központi Községi Nyomda.
- WENCZEL Gusztáv (szerk.): *A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye*. Budapest, 1894, Állami-nyomda.

Egykorú monográfiák, tanulmányok.

- BAKONYI Károly - PATKÓ Géza: *Az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének szervezete*. Budapest, 1884, Pázmány.
- BYDESKUTHY Sándor: *Véderőszervezet*. Budapest, 1891, Lompel.
- EGYED István: *Karhatalom az önkormányzatban*. Budapest, 1912, s.n.
- ENDRÖDY Géza: *Magyarország rendőrsége az államosítás előtt*. Gyula, 1898, Ráth Mór.
- KARVALY Ágost: *A közrendészeti tudomány és culturpolitika*. Budapest, 1870, Pallas.
- MÁRFI Sándor: *Magyar uralom az Adrián*. Budapest, 1915, s.n.
- OLÁH Ödön (szerk.): *Tanulmányjelentés az Ausztriában és Bosznia –Hercegovinában fennálló határőrizetről és a csempészet elleni intézkedésről*. Budapest, 1912, BM, 80p.
- OSVÁTH Pál: *Zsandár kell-e vagy pandúr? Véleménynyilvánítás aziránt, hogy a magyar rendőrség miként szerveztessék?* Nagyvárad, 1870, s.n., 147p.
- Idem: *Közbiztonságunk múltja és pandur korom emlékei*. Budapest, 1905, Központi Községi Nyomda.
- PETROVICS László: *Közrendészeti tudomány és a magyar rendőri gyakorlat*. Budapest, 1884, s.n.
- PICHLER Nándor: *Nézetek a rendőrségről általában és különösen a fővárosi rendőrségről*. Budapest, 1876, Stolp Károly.
- TELEKI András: *A székely határőrség története*. Budapest, 1887, s.n.

Monográfia feldolgozások

- BORBÉLY Zoltán - KAPY Rezső: *A 60 éves magyar rendőrség*. Budapest, 1942, Halász Irodalmi és könyvkiadó vállalat, 594p.

- BÖLÖNYI József (szerk.): *Magyarország kormányai 1848-1975*. Budapest, 1978, Akadémia Kiadó, 328p.
- CHONCHA Győző: *A rendőrség természete és állása szabad államban*. Budapest, 1998, Közigazgatási és Jogi Kiadó. /A magyar közigazgatástudomány klasszikusai / Az alkotás a szerző akadémiai székfoglaló előadásának (1901) publikált változata.
- CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Alapítvány, 186p., ill.
- CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976, Akadémia Kiadó, 560p.
- DORNING Henrik: *A rendőrség intézmények fejlődése*. Budapest, 1922, Hírlap-nyomda.
- GÁSPÁR László: *A határőrzés története*. I. köt. Budapest, 1988, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 133 p.; *A magyar határőrzés története*. II. köt. Budapest, 1992, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 112 p.
- GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985, Kossuth, 390p.
- GONDA Béla et al.: *A földművelésügyi szakigazgatás története 1867-1948*. Budapest, 1970, Mezőgazdasági Kiadó.
- HANÁK Péter: *Magyarország története az abszolutizmus és a dualizmus korában 1849-1918*. Budapest, 1968, Akadémia.
- HANZÁLY János: *Magyarország közútjainak története*. Budapest, 1967, Műszaki Könyvkiadó.
- KATONA Géza: *Közbiztonságvédelem Magyarországon az I. vh-ig*. Budapest, 1984, BM. Kiadó, 174p.
- KESERŰ István - PARÁDI József: *A magyar határőrizet története, hagyományai*. Budapest, 1990, Határőrség, 70p., ill.
- Idem: *Határőrizetiünk (1867-1990)*. Budapest, 1990, Határőrség, 157p. ill.
- LADIK Gusztáv: *Közigazgatásuk fejlődése 1867 óta*. Budapest, 1932, Pallas.
- LAKY Imre: *Rendőrökről rendőröknek*. Budapest, 1926, Ráth Mór Könyvkiadóvállalat. 164p.
- ERNYES Mihály: *A magyar rendőrség története*. I. köt. Budapest, 2002, BM. Kiadó, 342p.
- MEISZNERICS Iván - TORDAY Lajos: *A magyar közigazgatás szervei 1867-1937*. Budapest, 1937, Pallas.
- PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914*. Budapest, 1984, Határőrség, 91 p., ill.
- Idem: *A dualista Magyarország belügyi szervei*. Budapest, 1987, Rendőrtiszti Főiskola, 56p.
- Idem: *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei*. 1990, Rendőrtiszti Főiskola
- Idem (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996, Osiris. 367p., ill.
- PARÁDI József: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században*. III. köt. *Rendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design, /A magyar rendvédelmi szervezetek története./
- PINTÉR István: *Rendnek muszáj lenni*. Budapest, 1973, Táncsics Kiadó.

Tanulmány feldolgozások

- BENCSEK Péter: Az útlevelügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a kishatárforgalomra 1903-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 15-18.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- BOTOS János: A belügyi tárca szerepe a magyar rendvédelem irányításában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 59-62.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme.” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A belügyminisztérium tevékenységének főbb jellemzői 1912-1926 között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 80-82.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, Trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

- CSAPÓ Csaba: Utazási Okmányok az 1880-as években. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 19-20.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Szabad mozgás a Kárpát-medencében” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- EREKY István: Az önkormányzatok modern rendszerének kialakulása Magyarországon. *Városi Szemle*, XXV. évf. (1939) 435-486.p.

- GÁSPÁR László - PARÁDI József: A magyar határőrizeti szervek feladatai a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914. *Zrinyi Miklós Katonai Akadémia Közleményei*, 1987. 1.sz. 56-92.p.

- KESERŰ István: A rendvédelmi szervek tisztii utánpótlása és tisztképzése a dualizmus időszakában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 109-125.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme.” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- LUGOSI József: A rendvédelmi testületek fegyverei 1868-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 152-160.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme.” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 4-6.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Háború, forradalom, Trianon.” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- ŐRY Károly: A rendvédelmi szervek az első világháború, az őszirozsás forradalom és a proletárdiktatúra időszakában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 42-45.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Háború, forradalom, Trianon.” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulás. *Belügyi Szemle*, XXX. évf. (1982) 10.sz. 44-51.p.

- Idem: A határőrizet erői. *Belügyi Szemle*, 1983. 1.sz. 62-66.p. *Belügyi Szemle*, XXXI. évf. (1983) 1. sz. 62-66.p.

- Idem: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985, 138.p. ill,
- Idem: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*. XCIX. évf. (1986) 3. sz., 541-570. p.
- Idem: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIV. évf. (1986) 4. sz., 45-50. p.
- Idem: *A dualista Magyarország rendvédelmi szervei*. Budapest, 1990, Rendőrtiszti Főiskola.
- Idem: A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I.évf. (1990) 1. sz. 30-37.p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervek kapcsolata 1848-1945” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- Idem: Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945. In DÁNOS Valér (szerk.): *A rendőrképzés reformja a kelet-európai változások tükrében*. I. köt. Budapest, 1991, BM Rendészeti Kutatóintézet, 35-51.p. /Tanulmányok a rendészet köréből./ A tanulmány korábbi változata 1991. november 12-én hangzott el a Rendőrtiszti Főiskola által szervezett rendvédelmi szakképzési konferencián Balatonföldváron. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- Idem: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1992) 3.sz. 21-28.p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „Tradíció és korszerűség” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 3.sz. 21-28.p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- Idem: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 13-17.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „Háború, forradalom, Trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- Idem: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények*, (1994) 1.sz. 4-23.p.
- Idem: A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanulmányok*, (1997) 1.sz. 11-35.p.
- Idem: Rendvédelmi tisztképzésünk hagyományai. *Belügyi Szemle*, XLV. évf. (1997) 4.sz. 101-109.p.
- Idem: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 98-147.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- Idem: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11.sz. 42-53. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan

Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Szabad mozgás a Kárpát-medencében” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 12. sz. 79-87.p. A tanulmány korábbi változata 1999. október 06-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. *Határőrségi Tanulmányok*, (1999) 5.sz. 27-48.p.

- Idem: A magyar határőrizet teendői a nemzetgazdaság védelme terén az Osztrák-Magyar Monarchiában és a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VIII. évf. (1999) 9.sz. 26-30.p. A tanulmány korábbi változata 1997. szeptember 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX. században” című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PUSKÁS Julianna: Kelet-Európából az USA-ba vándorlás folyamata 1861-1924. *Történelmi Szemle*, (1984) 1-2.sz.

- Idem: Kivándorlás Magyarországból az Egyesült Államokba 1914 előtt. *Történelmi Szemle*, (1984) 1-2.sz.

- RÁCZ I.: A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1849-1914 In üö: *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve*. Debrecen, 1962, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem.

- SUBA János: A dualista Magyarország államhatárainak változásai 1867-1918 között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1992) 3.sz. 87-101.p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Tradíció és korszerűség” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A határszéli forgalom szabályozása Magyarországon XIX-XX. században *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia ePraesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 167-173.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Utazási okmányok az I. és a II. világháborúban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (1999) 11. sz. 57-67.p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Szabad mozgás a Kárpát-medencében” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- SZIKINGER István: A rendvédelmi jog szabályozása a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 187-198. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- SZITA János: A Habsburg-birodalom centralizációja és a magyar pénzügyek, In üö: *Jogtudományi Tanulmányok*. Budapest, 1966, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 172-191.p.

- TÓTH Árpád: Az 1906-os osztrák kivételes intézkedések magyarországi bevezetésének problémái a koalíciós kormány idején. In üö. *Jogtörténeti Tanulmányok*, Budapest, 1966,

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- VAS Ferenc: A magyar útlevelrendszer történetének változási folyamatai és fejlődésének tendenciái 1903-tól napjainkig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10.sz. 192-201.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- ZACHAR József: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I. évf. (1990) 1.sz. 17-29.p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervezetek kapcsolata 1848-1945*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A politikai irányzatok rendvédelmi koncepciói a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4.sz. 8-20. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5.sz. 7-12.p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Háború, forradalom, Trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

Kéziratok

- BALOGHNÉ SEREKE Anikó: *A magyar idegenforgalom története a kiegyezéstől a II. világháború végéig*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1994.

- BENCSIK Péter: *Útlevelkérdés története Magyarországon a törvényi szabályozástól a II. vh.-ig*. Ph.D. disszertáció (JPTE BTK). Kézirat. Pécs, 2000.

- BERTA István: *A kivándorlás problematikája Magyarországon a századfordulón*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1977.

- BUR Márta: *A magyar határőrvidék felszámolása. A házközösség (zadruga) válsága*. Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1962.

- PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985.

- SUBA János: *Magyarország határainak változásai 1867-1947*. Ph.D. disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 2002.

11.

JOGSZABÁLYJEGYZÉK

Törvények

- **1873/II. tc.** A kiszolgált altisztek alkalmazásáról

- **1873/XXVIII. tc.** A magyar korona országai közös törvényhozás alá tartozó viszonyoknak a polgárosított határőrvidék részekben való rendezéséről

- **1878/V.tc.** Az 1873. év első negyedében viselendő közterhekről és fedezendő államkiadásokról szóló 1872. évi XXXI. Törvénycikk hatályának 1873. évi ápril. 30. napjáig kiterjesztése iránt.

- **1878/V. tc.** A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről

- **1879/XL. tc.** A magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról

- **1881/XXXVIII. tc.** A kivándorlási ügynökségekről

- **1881/LXXI. tc.** A magyar királyi csendőrség nyugdíj-igényeire nézve

- **1883/I. tc.** A köztisztviselők minősítéséről

- **1885/XI. tc.** Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról

- **1886/XXII. tc.** A községekről

- **1886/XXIII. tc.** A közigazgatási tisztviselők, a segéd- és kezelő személyzet tagjai elleni fegyelmi eljárásról

- **1888/XIV. tc.** Az osztrák-magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és Románia közt fennforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 7-én november 25-én aláírt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről

- **1891/XL. tc.** A román királlyal létesítendő vasúti és közúti összeköttetésekről, s ugy az ezekre, mint a már létező csatlakozásokra vonatkozó viszonyok szabályozásáról

- **1891/XLI. tc.** A határ- és földmérési jelek büntetőjogi védelméről

- **1896/XXXIII. tc.** A bűnvádi perrendtartásról

- **1897/XXXVII. tc.** A büntető-törvénykönyv (1878. évi V. törvénycikk) 412. § és a kihágási büntető-törvénykönyv (1879. évi XL. törvénycikk) 59. §-ának módosításáról

- **1903/IV. tc.** A kivándorlásról

- **1903/V. tc.** Külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról

- **1903. évi VI. Törvénycikk** az utlevélügyről

- **1903/VIII. tc.** A határrendőrségről

- **1909/II. tc.** A kivándorlásról

- **1912/LVIII. tc.** A városok fejlesztéséről

- **1912./LXIII. tc.** A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről

Rendeletek

- **3390/1869. BM.r.** kerítés és nócsempészet

- **59 627/1875. BM.kr.** a román és a szerb határon az útlevelek vizsgálatának kötelezővé tétele

- **9389/1885. BM.r.** toloncz szabályozás

- **29 601/1886. IM.r.** tolonczozás tárgyában

- **54 091/1888. BM.kr.** külföldieknek a községekben való lakhatása tárgyában

- **49 396/1891. BM.r.** a magyar-román határ, határ- és földmérési jeleinek védelméről

- **50 431/1891. BM.r.** határőrizeti utasítás

- **72 462/1892. BM.r.** a határon egészségügyi vizsgálat tárgyában

- **1888/1893. BM.r.** Oroszországból kiutasított nem magyar alattvalók Magyarországra nem

bocsáthatók be

- **53 452/1893. BM.r.** szerb majom és medvetáncoltatók Magyarországra nem bocsáthatók be
- **100 122/1895. BM.r.** külföldiek bejelentkezési kötelezettsége tárgyában
- **43 835/1896. BM.kr.** a határátkelés szabályozása tárgyában
- **93 291/1896. BM.r.** a román és a szerb határ utiokmány nélkül való átlépésének kihágássá minősítése tárgyában
- **86 032/1896. BM.r.** Brazília kivándorlás szabályozása
- **87 727/1897. BM.kr.** határjövedelem tárgyában
- **117 121/1898. BM.kr.** útlevél , illetve határszéli szolgálat szabályozása tárgyában
- **13 000/1899. BM.kr.** bűnügyi nyomozás tárgyában
- **59 207/1900. BM.kr.** a kivándorlási mozgalom meggátolása tárgyában
- **58 061/1901. BM.kr.** a határforgalmi adatgyűjtés egyszerűsítése tárgyában
- **4960/1900. BM.r.** külföldi kivándorlók Magyarországon történő átutazása szabályozása tárgyában
- **3456/1904. BM.r.** útlevelek kötelezettség Romániával és Szerbiával szemben
- **70 000/1904. BM.kr.** útleveletörvény végrehajtása
- **71 000/1904. BM.r.** határforgalmi statisztika
- **40 000/1904. BM.kr.** a kivándorlásról szóló 1903/IV. tc. életbeléptetése és végrehajtása
- **64 041/1904. BM.kr.** a kivándorlás ellenőrzése tárgyában
- **71 500/1904. BM.kr.** a határforgalom ellenőrzése, az útlevelek vizsgálata, utiigazolványok kiállítása és forgalmi adatok gyűjtése tárgyában
- **76 192/1904. BM.kr.** az útlevelek láttamozása tárgyában
- **5692/1905. ME.r.** az 1903/VIII. tc. életbeléptetése tárgyában
- **90 000/1905. BM.r.** az 1903/V. tc. végrehajtása tárgyában
- **91 000/1905. BM.r.** az 1903/VIII. tc. végrehajtása tárgyában
- **128 000/1906. BM.r.** szolgálati fegyelmi szabályzat a határrendőrség legénysége számára
- **24 300/1908. PM.r.** az országos bűnügyi nyilvántartás tárgyában
- **57 000/1909. BM.r.** az 1909/II. tc. végrehajtása tárgyában
- **70 333/1909. BM.r.** a kivándorlási biztosi hivatal részére
- **62 647/1911. BM.r.** a határon orvosi vizsgálat teljesítése tárgyában
- **110 000/1911. KM.r.** a kolera elleni védekezés szabályozása
- **13 200/1907. BM.kr.** határrendőrségi pénz és értékezelési utasítás
- **54 957/1908. BM.kr.** határszáli őrségek létesítése tárgyában
- **104 800/1908. BM.r.** külszolgálati egyenruha, felszerelés, fegyverzet és laktanyarend tárgyában
- **45 000/1911. BM.r.** a határrendőrség számára a kivándorlás ellenőrzése tárgyában
- **58 320/1912. BM.kr.** határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőrségi őrségek megszüntetésével
- **153 358/1913. BM.r.** kolerával fertőzött vidékekről érkező utasok ellenőrzése
- **5111/1914. BM.r.** határátkelőhelyek számának csökkentése tárgyában
- **285/1915. ME.r.** az útlevelek kötelezettség elrendelése tárgyában

Dr. Suba János

**A magyar - román határ „pontosítása” a dualizmus idején
(Határkiigazítás a dualizmus korában)**

A határmegállapítás a jövőre nézve beállított kötelezettség, amikor két ország meghatározza a köztük lévő határt, akkor fő céljuk a szilárd és végleges megoldás rögzítése. Az államhatárok kijelölésének előzménye az attribúciós (allokációs) eljárás, amelynek célja, döntéshozatal a meghatározott földterületek szétválasztása esetleg együvé tartozása ügyében. Az attribúciós döntéseket sokszor az érintett államok - amelyeknek a határaitól van szó - jelenléte nélkül hozzák meg.

Első fázisa rendszerint az államhatár delimitációja. A delimitáción az államhatárok megvonását értjük, azaz az adott terület politikai hovatartozásának eldöntése, amelyre a béke- vagy egyéb szerződésekben kerül sor, amikor újból megállapítják az államhatárokat. Emellett általában meghatározzák a határvonal irányát, és az adatot bejegyzik a szerződés mellékletét képező nagyméretarányú térképbe is.

Az államhatárok delimitációról szóló határozathozatalt követi azok demarkációja, az államhatárok demarkációján a határ térbeni megjelenítését, azok kitzűzését értjük az adott térségben, amelyet rendszerint az államok kétoldalú (néhány esetben többoldalú is) bizottsága hajtja végre. A demarkációs határral kapcsolatos ténykedésben, a határterületben érintett, vagy az ügyben érdekelt államok vesznek részt. Ez a demarkációs bizottság, köznapi nyelven a határmegállapító bizottság (HMB). A demarkáció eredménye a határ messziről láthatóvá tétele (abornement).

Az (állam) határkérdés problematikája bonyolult és összetett: jogi, pénzügyi, adminisztratív /hivataltörténeti/, belügyi /közigazgatási, határőrizeti/ katonai, földmérési vetülete miatt. Ez a „probléma” konkrét időben és konkrét helyen jelenik meg.

Kiindulópontunk az, hogy a térben megjelenő határ többszintű munkatevékenység eredményeként fogható föl, hiszen a műszaki munkálatoknak elengedhetetlen előzménye volt, az a bonyolult, összetett folyamat, amelynek során a magyar törvények, közé becikkelyezett határmegállapítások számos áttételen keresztül megjelent konkrét műszaki feladatként.

Így összességében komplex módon tudjuk ábrázolni az (állam) határral kapcsolatos törvények, minisztertanácsi, esetenként miniszteri rendeletek gyakorlati megvalósítását, a határmegállapítás bonyolult folyamatát, amely a politikai döntéstől (a tárgyalásokon, bírósági határozat, békeszerződés cikkelyein át) a konkrét szaktechnikai földmérési, térképészeti folyamaton át megjelenik konkrét határoként (határleírás, térkép. stb.).

A terepen geodéziailag kitzűzött, felmért, határoként rögzített határvonal, amelyet a ma embere ért az államhatár fogalma alatt a kapitalizmus terméke.

Az államhatár fogalma történelmileg változó kategória, amíg a birtokhatártól eljut az államhatárig. Először a jogelkülönítő szerepe bontakozik ki. birtokjogok elkülönítése a természetes határjelek megállapítása révén, ha ez nem volt, akkor mesterséges határjelek felállítása útján történt meg. A XIV. sz. kezdve a határmenten egy földdarabjának egyszerű bérbeadásában már az ország területi integritásának veszélyeztetettségét látták. Így egy magánjogi aktus is az államhatár megbolygatását jelentette. Ez azt bizonyítja, hogy az államhatár fogalma ekkora már kialakult. Ezen a határon már volt néhány fix pont is. A határvillongások okai eddig mindkét országban a birtokosok sérelmei voltak. Az országok közötti békeszerződésekben a határ menti viták eldöntésére bírakat küldtek ki.

A XV-XVII. sz-ban határvillongásokat egyszerű magánjogi aktusként kezelték. Kezdetben a törvénycikk a magánbirtok és az államhatár megállapítását összemossák. A XVIII. sz-ban fogalmilag kialakul és a század végén a valóságban is, megszilárdulnak a magyar állam határai. A határkiigazítás már nem egyszerűen magánjogi aktus, hiszen a magánbirtokhatár (limes privatus) megvonása semmiképpen sem befolyásolja az új államhatár vonalának megállapítását.

Az államhatár vonalként történő megjelenítése hosszú folyamat volt. Az államhatárok vonalként történő megjelenítése a XVII-XVIII. sz-ban egyrészt írásban – a békeszerződések mellékleteként rögzített határleírásokban, – másrészt térképeken rögzítettek.

Az évszázadok során felhalmozódott problémák a polgári magyar állam kiépítésével újra a felszínre kerültek, és a magyar közigazgatás vezetőinek ezzel szembesülni kellett, amikor az állam földrajzilag körülhatárolt területét határjelekkel meg akarta jelölni. Ezeket, a kérdéseket meg kellett oldani, jogi (diplomáciai) úton lerendezni, törvénybe iktatni, és a műszaki munkálatokat elvégezni.¹

A határkérdés történelmileg változó tartalmát a XIX. században, a következőkben tudjuk összefoglalni: A „határkérdés”, a „határkiigazítás” folyamatában a legfontosabb kérdés: a „vitássá vált határszakaszok hovatartozásának eldöntése” volt, amelynek eldöntése maga után vonta a határvillongások megszüntetését, így megvalósult a „határkiigazítás” folyamata. Ez után már csak a határvonal menetét kellett „jól láthatóan” megjelölni.

A határvonal menetének bizonytalanná válásának két oka volt. A földrajzi okok közül legfontosabb az volt, hogy a vízi határszakaszon a folyó megváltoztatja a medrét, így a határ-vonal áthelyeződik a folyó valamelyik oldalára, így területnyereség, illetve területveszteség lép fel. A másik fontos ok az volt, hogy a természetes, vagy a mesterséges határjelek valamilyen okból megsemmisülnek.

A gazdasági okok közül az első az, hogy ha a határ két oldalán lévő birtok egy kézben van, akkor a tulajdonost nem érdekelte az államhatár menete, így nem jelöltette meg (nagyobb birtok esetén be sem engedte a határmegállapító bizottságot birtokára). Problémák akkor kezdődtek, ha a határmenti birtok tulajdonjoga megváltozott (öröklés, eladás, földesúri jogok bérbe adása, stb.) és ebből (magán) jogvita (birtokper) kezdődött. Így keletkeztek a birtokviták, illetve korabeli megfogalmazással a „határvillongások”.

A „Határkérdés” megoldása három úton lehetséges: az államigazgatási szervezet útján határmegállapító bizottság kiküldése, jogi úton, amely lehet magánjogi per (magánszemély-magánszemély, magánszemély-jogi személy), közigazgatási per (magánszemély - állam, jogi személy -állam), és nemzetközi per (állam-állam). és lehet katonai erővel, (pl.: az 1918. május 7-i Bukaresti béke estén létrejött határkiigazítás). A vázolt folyamatok eredménye így lehet a bíróság ítéletét, illetve a nemzetközi választott bíróság ítéletét, illetve békeszerződés, amelyet végre kell hajtani.

A határkérdés megoldásának (megállapodásnak) végrehajtásának három feltétele van: a jogi alapok, a pénzügyi feltételek megteremtése és a személyek kijelölése.

A jogi feltételek: közül egyik a békeszerződés, másik az országok közötti egyezmények a határkérdés (ek) megoldására, ezeknek előfeltétele az uralkodói akarattal egyezően az országgyűlés által törvénybe iktatva.

A törvények végrehajtása közül a legáltalánosabb a minisztertanácsi határozat formájában történő végrehajtása, amelyet az érintett minisztériumok (BüM, ME, PüM, HüM,) utasítások formájában szabályoznak. Ebből adódik, hogy a feladat megoldására a minisztertanács a tárcaközi koordinációt biztosítva a személyi feltételek, megteremtésével kijelöli feladat végrehajtására a személyi állományt. Amely történhet a közigazgatási apparátus bevonásával (a határszéli vármegyékben), a feladat kiosztásával, vagy egy szervezett létrehozására.

A feltételek közül legfontosabb a pénzügyi feltétel biztosítása, mert ez jelzi, hogy mennyire komolyan gondolták a feladat megoldását. Ez történhet az évenkénti költségvetésben törvényileg jóváhagyva, általánosan megfogalmazva, pl.: „országos határkiigazítás céljára”, vagy konkrét

---

¹ Suba János: A Dualista Magyarország államhatárának kialakulása 1868 -1918 között. IN: „Dualista Magyarország rendvédelme.”(Tudományos Konferencia 1992. szeptember 29-30.) *Rendvédelem-történeti Füzetek* 1993. III./4. szám. 87-101. p.

megnevezése, pl.: magyar-román határ rendezése. Történhet külön törvénnyel jóváhagyva, pl.: 1909. XIX tc. (magyar-román határvonal rendezésének pénzügyi feltételei.) Mivel menetközben derülnek ki, hogy pénz általában kevés, ezért póthitelek szükségesek, a melyeket a minisztertanács hagy jóvá valamely minisztérium költségvetésnek terhére.

A határkérdés megoldására létrehozott szervezet feladata: a békeszerződés végrehajtása, a bírósági ítélet végrehajtása, két ország közötti szerződés végrehajtása, (törvény végrehajtása) amely mint tudjuk áll: a politikai határmegállapításból (delimitáció) a határvonal kijelöléséből (demarkáció), amely lehet egyszeri és időszakos (meghatározott időközben a határvonal határjeleinek felülvizsgálata) és lehet a már kijelölt határ helyreállítása (redemarkáció), amely már sokszor eleve magában hordozza a delimitáció és demarkáció elemeit.

A határkérdés megoldására létrehozott szervezet felépítése a feladat szerint tagozódik. Általában a delimitációs és a demarkációs feladatok egyszerre szerepelnek. A politikai határ megállapításra „ad hoc” bizottság alakul az államapparátus kijelölt kép viselőiből, utána pedig a kijelölt műszaki közegek: földmérők térképészek, stb. végzik a műszaki feladatukat. A demarkáció estében csak a földmérők, térképészek dolgoznak. A redemarkációnál, ha a redemarkáció-delimitációval történik, vagyis a határvonal helyreállítása során olyan kérdések merülnek fel, amelyek meghaladják a műszaki személyzet feladatkörét, akkor a kérdés eldöntése már politikai megoldást igényel. Amely általában vegyes bizottság által történik meg. A műszaki személyzet által elkészített határokmányokat a bizottság hagyja jóvá, amely az elkövetkezőkben, mint jogi alap szerepel.

A határkérdés megoldására létrehozott szervezet által elkészített határokmányok kétféle típusba sorolhatók. írásos: a bizottság által készített jegyzőkönyvek, a határvonal általános leírása, a határszakaszok részletes leírása, és a határjelek részletes leírása. A térképek és egyéb kartográfiai okmányok a különböző méretarányú térképeket, a határvonal kitűzési vázlatát, és a geodéziai okmányokat jelentik. Ezek a határokmányok a később felmerült határkérdésekben jogi alapként (feltételként) szerepelnek.

Nézzük meg, hogy ez a folyamat, hogyan nézett ki a valóságban a magyar-román határszakaszon.

A jogi feltételeknél első helyen az országgyűlés által hozott törvények állnak. A törvények a mi szempontunkból azért fontosak, mert egyrészt lezárják a két ország között politikai síkon lezajlott tárgyalásokat (delimitáció), tehát az elért eredményeket rögzítik, másfelől ez a további munkák kiindulási alapja (demarkáció, redemarkáció), amelyek meghatározzák a műszaki munkálatok menetét és a továbblépés lehetőségét (pl.: határjelek felülvizsgálata). Így a törvények egyrészt egy folyamatot zárnak le, annak végeredményét emelik törvényerőre, másrészt ebből kiindulva újabb más jellegű (geodéziai, térképészeti jellegű) folyamatokat indítanak el, amelyek egyrészt azok idejét nem lehet kiszámítani, illetve, ha a törvény bizonyos időszakokat jelöl ki (évenként, 10 évenkénti határjel felülvizsgálat) - akkor tudják tervezni.

A dualizmus időszakában összesen 4 törvény született, amely az ország határvonalának „kiigazításával” foglalkozik.² A magyar jogtörténetben összesen 93 törvény keletkezett a történelmi Magyarország határait illetően.³

---

² 1888. XIV. tc. Az Osztrák - Magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és Románia közt fenntforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, Bukarestben, 1887. évi december 7 - én aláírt nemzetközi egyezmény beczikelyezéséről., 1897. XIV. cikk. Magyarország és Ausztria között, egyrészt Besztercze-Naszód és Máramaros vármegyék, másrészt Bukovina szélén elhúzó országos határ-vonal megállapításáról. 1897. II. cikk. Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak választott bíróság által leendő megállapítása tárgyában. 1903. IX. cikk. Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak megállapítása iránt az 1897. évi II. t-cikk értelmében alakított választott bíróság által hozott ítélet beczikkelyezése tárgyában. Corpus Juris Hungarici,

Ebből a legkorábbi és a legfontosabb a keleti határon Romániával kötött egyezmény törvénybe iktatása volt. (1888. XIV. tc. Az Osztrák - Magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és Románia közt fenntforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azaz kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, Bukarestben, 1887. évi december 7 - én aláírt nemzetközi egyezmény beczikelyezéséről.)

Igaz ez az egyezmény Osztrák-román viszonylatban jött létre. Ezért Magyarország az egyezménynek csupán a magyar-román határ rendezésére vonatkozó részét hajtotta végre, de - az osztrák-román határrendezéssel lévén szoros összefüggésben - az egész nemzetközi egyezményt törvénybe iktatták az 1888. évi XIV. törvénycikk alatt. Az egyezmény szerint a határkijelölést követő két év múlva, az után pedig minden tizedik évben vegyes bizottsági határvizsgálatnak kell történnie abból a célból, hogy a határvonal ott, ahol „változást szenvedett volna, ismét helyreállíttassék.”

A politikai döntés hozatal szintjén az „operativitást” a minisztertanácsi döntések biztosították. 1870-1910 között 19 esetben hoztak "érdemi döntést" a minisztertanácsban. Ebből a keleti határszakaszon Román viszonylatban, 9 esetben foglalkozott a Minisztertanács⁴ Ez azt jelentette, hogy jóváhagyták a tárgyalásokat, megegyezéseket, bírósági ítéleteket, illetve az erről szóló törvényeket. A következő üléseken foglalkoztak a Keleti határszakasszal: 1870. május 11: Erdély és Románia közötti határkiigazítás Zágony községnél, 1873. április 27: Erdély és Moldva közötti határ rendezéséről, 1873. október 3: Erdély és Moldva és Oláhország közötti határ szakasz rendezése, 1873. december 11: A volt román határőrezredeknel fekvő Duna szigetek hovatartozásáról, 1874. május 29: A magyar és Oláhország közötti határ szabályozása tárgyában, 1887. május 10: Magyar-román-oszták határrendezés iránti egyezmény, 1887. július 7: magyar-román határrendezés iránti egyezmény, 1887. december 22: A határszabályozás tárgyában Romániával kötött egyezmény, 1889. május 3: magyar-román határjelzési munkálatok befejezésének jóváhagyása, további intézkedések,

A minisztertanácsi döntések, illetve jóváhagyások mindig valamely minisztérium apparátusát érintette ezek közül legfontosabb a Belügyminisztérium (BüM), mint a közigazgatást felügyelő szerv. A műszaki munkálatokat a pénzügyminisztérium irányította (PüM). A külügyi vonalat először a király személye körüli miniszter, később a miniszterelnök (Miniszterelnökség /ME/) irányította, esetenként más szakminisztériumok (Honvédelmi (HM)-, Kereskedelemügyi minisztérium,(KüM) stb.,) bevonásával. Ezek azonban mindig konkrét helyzet megoldásra irányultak

Az 1890. IV. tv-ben jelenik meg először a határmegállapítás mint költségvetési tétel a Belügyminisztérium Rendkívüli - Átmenti - kiadások rovatában a romániai határvonalnak az 1888. XIV. tc. értelmében teljesítendő megvizsgálása alkalmából felmerülő költségekre 15 000 Koronát terveztek.⁵ Országos szinten 1890-1916 között 44 esetben szerepel a „határrendezés, határkiigazítás” költségvetési tételként.⁶ 1890 és 1916 között a költségvetésben 804 712 Korona volt tervezve a határkiigazítási munkálatokra.

Magyar Törvénytár 1000-1895. szerk: Márkus Dezső, 1887 -1888. (Bp. 1901), 1897. (Bp. 1901), 1903. évi törvénycikkek. (Bp.1904)

³ Suba János: A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények IN: Rendvédelem-történeti füzetek XI. évf. 14 szám. 2006. (Megjelenés alatt)

⁴ Magyar Országos Levéltár (MOL.) K. szekciója (a polgári központi kormányhatóságok levéltára (1867-1945) a Minisztertanácsi jegyzőkönyvek K 27 Továbbiakban (MOL.) K 27.)

⁵ 1867-től a hivatalos fizetőeszköz a forint=100 krajcárt ért 1882-ig. 1878-ban alakult meg az Osztrák-Magyar bank, a mely 1880-tól bocsájtott ki egyik oldalán német, másik oldalán magyar nyelvű bankjegyeket. 1882-től áttértek egy új aranyalapú valutára, amely a Korona elnevezést kapta., amely 1926. december 31-ig volt érvénybe. (Suba J)

⁶ A dualizmus korában 22 év alatt a 24 költségvetési törvényben szerepel határmegállapításra kikülönített pénzösszeg. Az 1891-i és az 1910-i költségvetési törvényben nem szerepel, mint tétel a határrendezési és határkiigazítási költség. 1905-ben pedig nem volt költségvetése az országnak az ismert belpolitikai események következtében (Suba J)

A Román határszakaszon 10 év alatt 11 költségvetési törvényben szerepel határmegállapítára kikülönített pénzösszeg.⁷ A költségvetési törvények közül az 1900 évi XIX. tc. kimondotta a magyar-román határszakaszon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről szól, amelyet a Belügyminisztérium általános közigazgatási kiadásoknál külön rovatban szerepel. Ez a tétel a határmegállapítás költségei közül a legnagyobb, 200 000 koronát szavaztak meg. Ez az összeg a vizsgált időszak összes ilyen célra jóváhagyott összegének 25 %-a, míg a fennmaradó 3/4 része 24 évre oszlik el. Emellett természetesen az 1900 évi költségvetést törvényben (a VI. tc.) is találunk pénz elkülönítve a határmegállapításra. A pénzösszegek elosztásból is kitűnik, hogy a legnehezebb, a leghosszabb és így a legköltségesebb határszakasz a magyar-román határ kijelölése volt. Amelyet a költségvetési törvények erre a célra fordított pénzösszegek nagysága is bizonyítja. A dualizmus időszakában az összes költség 38 %-t 304 0000 Koronát a román határszakasz munkálataira fordították.

A román határszakasz munkálataira fordított pénzösszeg megoszlása a következő volt: 1890-ben a romániai határvonalnak az 1888. XIV. tc. értelmében teljesítendő megvizsgálása alkalmából felmerülő költségekre 15 000-t jelöltek ki. 1894-1898 között 4 éven át évi 10 000, 1899-ben 5 000, 1900 és 1901-ben évi 12 000, volt tervezve, hivatalos megfogalmazás szerint a „magyar -román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek”, illetve az 1900. XIX. tc. 200 000, koronája amely a magyar -román határszakaszon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről szól. Utoljára 1906-ban 10 000 Korona jelenik meg a „magyar -román határ trigonometriai felmérése alapján készülő új térképek előállítás költségeire”.

Az összegek megoszlása 10 év alatt történt, 1890., 1894-1901 között és 1906-ban a román határ-szakasz munkálataira tervezett pénzösszeg 70 %-a 212 000 Korona (két törvényben) 1900-ban került megszavazásra. A fennmaradó 30 % 104 000 Korona viszonylag arányosan oszlik meg évenkénti lebontásban: 1890-ben 5 % 1894-1898 között és 1906-ban 3 %, 1901-ben 4 % az egészhez viszonyítottan. A román határszakasz munkálataira összesen 304 000 Koronát terveztek a belügyi tárca terhére. Ez a belügyi tárca erre a célra kikülönített költségének több mint a felét 54 %-t jelentette.

A költségvetés tervezése egy dolog a valóságban azonban mindig kevés volt. Hiteltúllépések mindig előfordultak, ezért a munkálatokat irányító Belügyi tárca vezetője, illetve a miniszterelnökség póthiteleket kért, amelyet a Minisztertanácsnak kellett jóváhagynia. Ezekből a póthiteligénylések összegéből tudjuk igazán rekonstruálni a határmegállapítás tényleges költségét, azt, amelyet, a munkálatokat irányító tárca erre a célra fordított.⁸ Néhány példát kiragadva ennek alátámasztására, évek szerint haladva.

⁷ Forrás: állami költségvetések törvényei Országos Törvénytár (továbbiakban OT.) 1890. IV. tc. 1890. évi állami költségvetés OT. 1889-1891., 1894. XXXI. tc. 1894. évi állami költségvetés OT. 1892-1893., 1895. IV. tc. 1895. évi állami költségvetés. OT. 1894-1895., 1896. VI. tc. 1896. évi állami költségvetés OT. 1896., 1897. XI. tc. 1897. évi állami költségvetés OT. 1897., 1898. VI. tc. 1898. évi állami költségvetés OT. 1898., 1899. VIII. tc. 1899. évi állami költségvetés OT. 1899., 1900. VI. tc. 1900. évi állami költségvetés, 1900. XIX. tc. OT. 1900., 1901. IV. tc. 1901. évi állami költségvetés, 1901. IX. tc. OT. 1901.

⁸ Az „Országos határrendezés és kiigazítás” tervezet költségeinek túllépését engedélyező Minisztertanácsi jóváhagyások a dualizmus korában: 1889. május 3: A magyar-román határjelzési munkálatok befejezésének jóváhagyása, és további intézkedések, 1891. június 3: Jelentés az előre nem látott kiadásokról a megrongált határjelek helyreállítási költsége, 1891. október 2: BüM túlkiadás a magyar-román határon épített határőrizeti célokra kiépítet utakra, 1897. április 14: BüM túlkiadások a határrendezési költségekre, 1899. április 4: BüM túlkiadás a magyar-román határvonal trigonometriai munkálataira, 1900. március 14: BüM túlkiadások a magyar-román határ háromszögelési munkálatoknál, 1900. március 28: BüM túlkiadás a határrendezési és igazgatási költségekre, 1900. április 25: BüM túlkiadás a határjelek kicserélése költségeire, 1901. április 2: BüM túlkiadás a határrendezési költségekre, 1910. december 11: Országos határrendezés és határkiigazítási költségvetésnél hiteltúllépés elszámolása, 1913. május 5: A BüM költségelszámolása 1912-ben, 1914. március 14: Túlkiadások a határrendezési munkálatokból kifolyólag, 1914. október 9: Túlkiadások a határrendezési munkálatokra, 1916. január 15: Túlkiadás a határrendezési költségekre, 1916. szeptember 1: Túlkiadás a határrendezési költségekre, 1918. január 4: határrendezési költségek túllépése. MOL K 27.

1900. március 14-i Minisztertanácsi ülésen a Belügyminiszter hiteltúllépést jelentett be. Ez a túlkiadás a magyar-román határ háromszögelési munkálatainál következett be. Az 1899. évi költségvetésben átmeneti kiadások V. Fejezet 6. tétel alatt lévő 5 000 forinton felül a magyar-román határ háromszögelési munkálatai során felmerült 520, 74 forint túlkiadás.

1900. március 21-i Minisztertanácsi ülésen döntés született a magyar-román határvonalon felállított határjelek kicserélésére. A jóváhagyott törvényjavaslattal és az összegből a Belügyminiszter már 1900. április 25-én túlkiadást jelentett be. A határjelek kicserélésével megbízott államépítészeti hivatalokat az építési anyagoknak kellő időben való beszerzésére és a szükséges előkészületek megtételére 94 000 korona előleget utalt ki a saját költségvetéséből.

A határkijelölési munkálatokat a belügyminiszter irányította, addig amíg a költségvetésben nem különítettek el erre a célra külön pénzüsszeget e munkálatokra belügyi tárca a költségvetésének egyéb tételét terhelték 1890-ig. Ez pénzügyi vonalon megterhelést jelentett a Minisztérium számára. Néhány példa ennek illusztrálására: 1888. június 14 -én gróf Bethlen András (Szeben vármegye főispánja) "határjelzési királyi biztos" határjelépítési célra újabb 20 000 Ft.-t kér. A pénzügyminiszter válasza: a határkijelölésre nincs külön hitel, a kért pénzüsszeget a Nagyszebeni adóhivatal tárcája terhére kell kérni.⁹ A k.u. k. Minisztertanács fizetőhivatala 1889. augusztus 9-én közli a belügyminisztériummal, hogy a magyar-román -bukoviniai hármashatárkő felállítási költségeit részben fedezi. Ez 158 forint 33 krajcárt jelentett.¹⁰

1889. december 22-én a K.u. k. Minisztertanács fizetőhivatala magyar-román határon az 1888-ban végrehajtott határjelzés alkalmával felmerült költségekre a Romániát terhelő és utóbb megtérített 3 490, 22 forintot megküldte a belügyminisztériumnak.¹¹ 1890. június 17-én az Állami nyomda a magyarország-Románia közötti határjel leírásának nyomdai számláját elküldte a belügyminisztériumnak, összesen 2 456, 22 ft. értékben¹² 1890. november 10-én a K.u. K. Külügyminisztérium a 10 db. határtérképek előállításáért, 310 határleírásért előlegként átutalt 1157,89 ft. a belügyminisztériumnak.¹³ 1891 szeptember 30-án a K.u. K. Külügyminisztérium a Románia részére a 300 példány határleírásért járó 4 107 ft. megküldte.¹⁴ Különböző minisztériumok is vettek a határleírásokból pl.: a kereskedelemügyi minisztérium két darabot 27 ,60 ft-t, vagy a határ menti megyék alispánjai is rendeltek a határokmányokból.¹⁵

A kiragadott példák is illusztrálják, hogy a határmegállapításra kikülönített pénzek nem fedezték a határmegállapítás folyamatának tényleges költségeit. Amit tudtak azt a költségvetési törvényben, beállították, ez általában a folyamatban lévő (műszaki) munkálatok végrehajtására, illetve folytatásának fedezésre volt elég. A menetközben felmerült pénzüsszeg elszámolása a Belügyi tárca, illetve a miniszterelnökség hitelkeretét terhelték meg, úgy hogy a következő évre tervezett költségvetésből utalták át. Azoknál a munkálatoknál, ahol az osztrák kormány is érdekelt volt, pl.: Románia esetében ott a költségeket természetesen megosztották, illetve a megállapodás szerint fizették a határkijelölés költségeit.

A határkijelölés folyamatában a szervezeti keretek létrehozása az „ad hoc” jellegű volt, feladatoktól függően. A politikai határmegállapításhoz létrejött vegyes bizottságok magyar delegációinak tagjait a közigazgatási apparátusból, minisztériumokból és az érintett szakigazgatási szervek munkatársai közül delegálták. Állandó struktúrával csak a műszaki munkálatokat végrehajtó polgári földmérés¹⁶ és a monarchia katonai térképészete (Katonaföldrajzi Intézet)

⁹ MOL. A belügyminisztérium általános iratai K 150 (továbbiakban: K 150) Bethlen levele: 39801/VII.-1888., Püm válasza 49598/VII.-1888.

¹⁰ MOL. K 150. 53511/VII.-1889.

¹¹ MOL. K 150. 82375/VII.-1899.

¹² MOL. K 150. 41621/VII.-1890. BM.

¹³ MOL. K. 150. 81764/VII.-1890. BM.

¹⁴ MOL. K 150. 72318/VII.1891.-BM

¹⁵ MOL. K 150. 72318/VII.1891.-BM.

¹⁶ A földméréssel kapcsolatos feladatok, mint pl.: a vízrendezésel kapcsolatos felmérések, az úrbéri birtokrendezés, a vasútépítéshez kapcsolódó földmérés, a kataszteri felmérés a földadó-

rendelkezett. A polgári földmérés szervezete azért jelentős, mert az államhatár kitzései, felmérési munkálatait, a határjelek beméréseit ennek a szervezetnek mérnökei hajtották végre.¹⁷

Magyarország keleti határa Románia felé mindig a Kárpátok láncja volt. Azonban az évszázadok folyamán többször változott, mindig az oláhok (románok) rovására.

Magyarország és Oláhország Nagy-Oláhország (Havasalföld) felől nem volt lényeges határkiigazítás, mert a Kárpátok vonulata mereven megszabta a határt. Kis Oláhország (Olténia) és Moldva felől gyakran változott. Kis Oláhország és Magyarország között az első dokumentált határkiigazítás, illetőleg határbejárás 1520-ban történt meg. Amikor Szapolyai János és János Oláh vajda kiküldöttei megállapítják a közös határt. A leírásokból valószínűsíthető, hogy Vojnyág és Surján déli ágától fekvő területek 1520-tól kerültek Magyarországhoz.

A Nagy Balandru csoportnak a Preázsa és Vojnyág közötti, a Lotrutól északra eső területe 1743-tól állandó határvillongásnak és határpernek volt a szereplője. 1743-ban kezdték a szászok vitatni 20 havas tulajdonjogát. A határviták, nyomna határper 1770-ig tartott, amikor a szászok megnyerték a havasokat egészen a Lotruig. Így Magyarország itteni határa a Lotru lett.

A magyar határ Moldva és Oláhország felől az 1739-es belgrádi békeszerződésben, valamint - II. József török hadjárata után - az 1791-ben kötött szisztovói béke értelmében végleg visszahúzódott a Kárpátok gerincére. A pontos határkijelölés azonban nem történt meg a törökökkel 1739-ben kötött békeszerződésben, és az ezt követő határbejárás során sem. A határbejárás okiratokat 1741-ben cserélték ki, ebben a régi határokat rögzítették. A szisztovói béke ezt a határvonalat megerősítette, de kimondta, hogy a határookra nézve az 1788. február 9-én fennállott status quo az irányadó. (II. József hadüzenetét ekkor adták át a török Portának.) Eszerint írták körül a határt a Szisztovói béke alapján 1792-ben készült határjárás okiratok. Az 1792. évi határjárás során a határt nem írták körül pontosan, illetve a békeszerződésben foglaltakat nem hajtották végre.

A román határvonalon korábban számos határvillongás történt. Ezért többször küldtek ki bizottságokat - pl. 1804-ben és 1839-ben - a határ pontos megállapítására. A később működő nemzetközi bizottságok, amelyeket 1868-ban, 1869-ben, és 1881-ben hoztak létre, sem értek el eredményeket.¹⁸ Tehát szükség volt a régóta akkut probléma megoldására. Amíg ez a folyamat lezajlott addig a minisztertanács 1870-től hét estben foglalkozott a kérdés politikai vetületével¹⁹

Az 1882-ben megindított tárgyalásokon a nemzetközi vegyes bizottság a határ bejárása során 1883-1884-ben már ért el eredményt. A bizottság magyar részről Bélyi főispán és Fabiny tábornok vezetése alatt működött. Feladata az volt, hogy megállapítsa a tényleges határvonalat, az

---

nyilvántartás, a telekkönyv birtokrendezés, tagosítás és a városmérés és az államhatár felmérések tartoztak a szervezet keretébe.

¹⁷ Amelynek neve 1856-1894-ig Állandó kataszter, 1894-1918 között Országos kataszteri felmérés, 1918-tól Állami Földmérés volt. Magyarország területén a részletes kataszteri felmérést a felmérési felügyelőségek, és ezeken belül - átlagban - 13 felmérési osztály végezte. Egy felmérési osztály egy felmérési mérnökből és egy beosztott mérnöksegédből állt. A felügyelőségek létszáma változó volt. 1881-1868-ban 22, 1867-ben 13, 1894-ben 12 felügyelőség. 1913-ban 24 felügyelőség működött. Az 1867-es 280 fős létszámmal szemben 1900-ban a létszám 303 mérnök és tisztviselő, és 45 gyakornok, 1913-ban pedig 510 mérnök és tisztviselő, valamint 178 gyakornok. A Pénzügyminisztériumban a földmérési ügyek intézésére egy ügyosztályt szerveztek, amelynek hatásköre az állami nyomdára is kiterjedt. Bővebben: Antalffy Andor: A magyar Állami Földmérés. Térképészeti Közlöny 1934. III. kötet 1-2. füzet 44 p. Bendefy László: A magyar földmérés 1890-1920. Bp. 1970. A hivatalos elnevezések mellett gyakran találkozunk az egykorú iratokban a kataszteri felmérés megnevezéssel.

¹⁸ A tárgyalásokra és a magyar kormány álláspontjára lásd a Minisztertanács 1870. jan. 11., 1873. ápr. 3., okt. 3. 1874. máj. 29-i határozatait. MOL. K 27.

¹⁹ A kérdésre lásd: Minisztertanács üléseit: 1870. május 11. Erdély és Románia közötti határkiigazítás Zágony községnél, 1873. április 27. Erdély és Moldva közötti határ rendezéséről, 1873. október 3. Erdély és Moldva és Oláhország közötti határ szakasz rendezése, 1874. május 29. A magyar és Oláhország közötti határ szabályozása tárgyában 1887. május 10. Magyar-román-osztály határrendezés iránti egyezmény, 1887. július 7. magyar-román határrendezés iránti egyezmény, 1887. december 22. A határszabályozás tárgyában Romániával kötött egyezmény. MOL. K 27.

1791. évi békekötésnek megfelelően az esetleges véleménykülönbségek rendezésével. Munkája eredményét a bizottság térképen és jegyzőkönyvben tüntette fel. Ez alapján készítette el a magyar kormány a maga határrendezési javaslatát, amelyet a bécsi Közös Külügyminisztérium is tanulmányozott. Ezen a tárgyalásokon a magyar kormány közvetlenül nem vett részt. A tárgyalásokat a közös külügyminisztérium vezette, mivel a fő cél az osztrák-román határvonal vitás részleteinek megállapítása volt. A tárgyalások során az osztrák célkitűzés az 1792. évi határvonal visszaállítása volt. A határkiigazításnál a legfontosabb kérdés a Zágony község mellett lévő, 2 624 holdnyi terület hovatartozása volt, mivel ezt a területet az 1792. évi határrendezés „Romániának” ítélte, de a gyakorlatban ezt soha nem hajtották végre.²⁰ A tárgyalások során a román kormányzat 5 500 holdnyi területet követelt, ennek jogosságát okmányokkal is bizonyították. A többi követelésüket nem támasztották alá érvekkel.²¹ A Közös Külügyminisztérium illetékesei tudták, hogy a román területi követelések túlzottak, hiszen 2 876 holddal haladták meg a békeszerződésben foglaltakat. Az osztrák kormányzat nem zárkózott el a románok által igényelt területek átadásától. A román kormány vállalta az elcsatolt terület megvásárlását a tulajdonosoktól a forgalmi érték kétszeresén, azaz holdanként 30 forintért.²²

A tárgyalásokon a magyar kormány három főcél tartotta szem előtt: Lehetőleg az 1792-iki határokat állítsák vissza, amely nemzetközi megegyezésen alapul. Az új határvonal megállapításánál lehetőleg minél kevesebb magyar alattvaló birtoka kerüljön román területre. Ahol szükséges és van rá lehetőség ott természetes határokat jelöljönnek ki.²³

A magyar kormány - a nemzetközi vegyes bizottságban részt vett - képviselőjének jelentése szerint, a bizottság a tárgyalásoknál 11 665 holdnyi területet magyar foglalásnak ismert el, vagyis oly területnek, amely az 1792-ik határjárásai okmányok ellenére van magyar birtokban. A magyar kormány ezt a 11 665 holdnyi területet Romániának vissza kellett adnia. Viszont a tárgyalásokon kiderült, hogy Románia 1185 holdnyi területet foglalt el Magyarországi területeiből. Az 1792. évi okmányok alapján Románia 1 185 holdat enged át Magyarországnak. Magyarországi Románia javára pedig 11 665 holdat, vagyis összesen 10 480 holdat enged át Romániának.

Az 1886. november 2-án Bécsben ismét összehívott nemzetközi vegyes bizottság 1887. április 15-ig a határvonalat közös beleegyezéssel megállapította, szabatosan leírta és térképen rögzítette.²⁴ A magyar-román határvonalat hat szakaszra osztották, és minden szakaszon egyszerre kezdték el a kitűzéseket. A határkitűzési okmányokat külön ellenőrző bizottság vizsgálta felül.²⁵

Ennek a határvonalnak a biztosítására állítottak fel különféle határjeleket, Bukovina felől határköveket, Magyarország felől fából készített határoszlopokat.²⁶ A határjelek betűkkel és számokkal történő megjelölése a hármasszögletű a „Triplex Confinium”-tól (Magyarország, Bukovina és Románia határvonalainak találkozásától) kezdődött. A határjeleket az illető két ország kezdőbetűivel látták el, a betűk alatt voltak a számok. Ahol valamely folyó képezte a határt, ott kettős határköveket állítottak fel. Az egymással szemben lévő határkövek általában egyenlő távolságban voltak. A határpatkok eredeténél egy-egy határkövet, vagy határoszlopot, a torkolatnál kettőt - kettőt helyeztek el. Ahol a természetes határvonalat nem lehetett kivenni, ott a

²⁰ MOL. Miniszterelnöki iratok. (továbbiakban: - ME) 1889. 189. BM. levele a Miniszterelnöknek.

²¹ MOL. MT. 1887. május 10-i, július 7-i határozatai. OL. ME. 1887. 1 883 sz. közös KÜM átirata a magyar miniszterelnöknek.

²² MOL. ME. 1887. 2 180. sz. közös KÜM átirata a magyar miniszterelnöknek.

²³ A természetes határokról lásd: Suba János: Az államhatárfogalmának változásai a magyar földrajzi szakirodalomban IN: *Az Integrálódó Európa politikai földrajza /III. magyar politikai földrajzi konferencia / 125-129. p. Pécs 2004.*

²⁴ 1888. XIV. tc. Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytar 1000-1895. szerk: Márkus Dezső, 1887 -1888. (Bp. 1901),

²⁵ 1888. május 8. Magyar-román határrendezés gr. Bethlen András Brassó és Szeben vármegyék főispánját királyi biztosként való kiküldése, illetve a MT. 1889. május 5-i határozata. MOL K 27. A bizottságműködést kitérítésekkel jutalmazták. Lásd: MT 1889. május 3.-i ülése (Kitérítések a Magyar-román határrendezés ügyében tett szolgálatokért), 1889. június 7. Kitérítés Torkos Lászlónak a magyar-román határkiigazítási munkálatokért. MOL K 27.

²⁶ Suba János: Az Államhatár megjelölése IN: *Geodézia és Kartográfia* LV. évfolyam 2003/3 szám 31-33

határkövek és határoszlopok között földhalmokat és kőrakásokat emeltek - látótávolságban egymástól. A határdombok két méter átmérőjűek, középen egy méter magasak voltak. Az erdőkben a határvonal mindkét oldalán négy - négy méter, vagyis összesen nyolc méter széles átvágást készítettek. A határoszlopok, illetve azok pontos koordinátáinak (felállítási pontjainak és szögeinek) leírását külön jegyzékbe foglalták.

Minden országban a határjelek védelmét - elsősorban a birtokok határainak védelmét - külön törvény szabályozta. Az 1879. évi XLI. Törvénycikkben (amely a határjel hamisításról szólt) foglaltak szerint az államhatár határjeleire is kiterjesztették a büntetőjogi védelmet. Aki megromgálta a határjeleket, az a kihágás bűncselekményét követte el, amely 15 nap elzárással és 100 forintig terjedő bírsággal volt büntethető.²⁷ A dualista Magyarországon először alakult ki - a mai értelemben vett - terepen geodéziailag kitűzött, határjelekkel megjelölt, állandóan karbantartott, és ellenőrzött határvonal. Az új határvonal őrzésére létrehozták a határszéli csendőrséget, mivel ezt a feladatot a m. kir. pénzügyőrség erői már nem tudták ellátni.²⁸

A magyar - román határegyezmény az egész határvonalon az élet minden területén éreztette hatását. Erre utalt az a tény is, hogy a kiadott határőrizeti utasítást a belügyminiszter a honvédelmi,- igazság,- pénz,- földművelés- és kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértésben adta ki.

Az egyezmény szerint a határkijelölést követő két év múlva, az után pedig minden tizedik évben vegyes bizottsági határvizsgálatnak kell történnie abból a célból, hogy a határvonal ott, ahol „változást szenvedett volna, ismét helyreállíttassék.”²⁹

Az első ilyen határvizsgálatot 1890-ben tartották meg.³⁰ Megállapították, hogy határleírás sok helyen hiányos, s hogy az akkor készült határjelek száma nem elegendő, az egyes helyeken pedig a határvonal menetét illetően a vegyes bizottságok nem tudtak megegyezésre jutni.³¹ Az 1890-i határ-felülvizsgálat során a határjelek ellenőrzése során összeírták, hogy milyen épületek kerültek át a másik állam területéhez. Ezek többsége általában az állategészségügyi szolgálat ellátására épült és a megye tulajdonát képező faházak voltak.³²

---

²⁷ A M. Kir. Belügyminiszter 1891. évi 43.396. számú rendelete Az 1888. évi XIV. törvénycikkkel becikkelyezett magyar-román határegyezmény végrehajtásából folyólag, a magyar-román határvonalon felállított határ- és földmérési jelek védelméről. Magyarországi Rendeletek Tára 1891. 877 - 878. p.

²⁸ A határőrizetre lásd Parádi József: Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. 1.köt. Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben. 2.köt. Csendőrség a határőrizetben. 3.köt. Rendőrség a határőrizetben. Budapest, 2003,

²⁹ Az 1888.XIV. tc VII. cikkelye az időszaki határvizsgálatról rendelkezett: A határjelzés megtörténtét követő két év lejártával az egész határvonalra kiterjedő vizsgálat fog eszközöltetni, azon túl pedig egyetértőleg minden tizedik évben időszaki vizsgálat lesz tartandó, hogy a határvonal ott, hol valamely változást szenvedett, ismét helyreállíttassék.

³⁰ 1889. május 3-i magyar-román határjelzési munkálatok befejezésének jóváhagyása, további intézkedések 1890. június 13. Királyi biztos (Mikó Bálint főispán) kiküldése a magyar-román határmegállapításhoz. MOL K 27. MOL. MT. 1890. december 10-i határozata a magyar - román határ felülvizsgálatáról.

³¹ A vegyes bizottság munkáját minden esetben kitüntetésekkel jutalmazták. 1892. február 1-én a Minisztertanács az 1888. XIV. tc. VII. cikkelye szerint 1890 évben történt határvizsgálat folyamán érdemei elismerésért kitüntetések adományozott a magyar-román határmegvizsgálásnál szerzett érdemekért: Rencovici román királyi tábornok számára a K.u. K. Belügyminiszter útján a megfelelő rendjelet adományozta. Mikó Bálint csik vármegye főispánjának a Lipót rend lovagkeresztjét díjmentesen adományozta, Beczi Antal Csik vármegye alispánjának a kormány elismerését fejezte ki. MOL. K 27.

³² Például: Magyarország területéből Románia területére esett át a Biasztra patakon a 30. oszlop közelében álló, valamint a Sólomtár havason a 77. és 78. sz.oszlopok között lévő állategészségügyi szolgálat ellátása miatt épített és Csík megye tulajdonát képező faházak. A 98. oszlop közelében Kézdivásárhely város tulajdonát képező zsindegyházzal fedett kőház, valamint egy 2 szobából álló faház és istálló színnel együtt, amelyet az erdőőri szolgálat ellátása miatt építettek. A

A határvizsgálat után a belügyminisztérium szükségesnek tartotta a magyar-román határvonal pontos felmérését, mert a határegyezményhez csatolt térkép - a célnak nem megfelelő 1: 25 000 méretarányú - katonai topográfiai térkép volt, melyen a határvonal menete csak „nagy általánosságban volt ábrázolva, ennél fogva a részletekre nézve pontos tájékozást nem nyújtott.” A belügyminisztérium megkeresésére a határfelmérést a magyar polgári térképészet akkori nevéen az Országos Kataszteri Felmérés végezte. A határfelmérés háromszögelés alapján sokszögelés útján történt, két ország által felállított vegyes bizottság által.

Az országos határfelmérés célja az volt, hogy az 1888. évi határegyezmény alapján a természetben kijelölt, határoszlopokkal és határdombokkal megállapított országos határvonalat részletesen felmérjék, hogy az esetlegesen elpusztuló határjeleket bármikor felújíthassák, az esetleges vitás határkérdések pedig a térkép alapján „kétséget kizárólag elintézhettek legyenek.”

A határtérképek alapját a felmérések alkották, amely háromszögelés nélkül nem végezhető el.³³A háromszögelést a Budapesten székelő Háromszögelő Hivatal végezte.³⁴

158/h és a 158/hi sz. határhalmok között Brassó vármegyében Hosszúfalu község területén lévő és a község tulajdonát képező 9 helységből álló faház, amelyet a községi őr használt. A 195 és a 196. sz. határoszlopok között Sirnea község határában fekvő és most a Buearila község határába átesett egy faház. A 290 és 291. sz. oszlopok között lévő, vagy a 303 sz. oszlop közvetlen közelében álló állategészségügyi őrházak a mellettük lévő tanyával, vagy a melléképületekkel. Románia területéről például a következő épületek estek át: Az 5. sz. kettős oszlop közelében Suceava kerületben egy román állampolgár tulajdonát képező fenyőfából épült háza. A 13 és a 14. sz. oszlopok között Sarulni községbe bekebelezett és épen a határvonalon fekvő faház. A 190. és a 191. sz. oszlop között uscelul kerületben Dragoslavele község területén lévő faház melléképületekkel. A 278 és a 279. sz. oszlopok között lévő Gorju kerületbe lévő és Bombesai község tulajdonát képező havasi tanya. OL. K 150. -1895 II.- 1.a. 43561. 1890. október 22-i határbejárásról jelentés.

³³ A háromszögelésről Oltay Károly: Geodézia című könyve így ír:…a háromszögelés alapelve a következő: valamely háromszögben legyen adott két pont a koordinátái által. Mérjük meg a háromszög három belső szögét. Nyilvánvaló, hogy ezekkel, az adatokkal (a két pont koordinátáival, és a három belső szöggel) a háromszög harmadik pontját is teljesen meghatároztuk, tehát a koordinátái a megadott rendszerben kiszámíthatók. Ha tehát adott valamely pontcsoport, s a pontokat háromszögekkel úgy kapcsoljuk össze, hogy minden háromszög az előálló hálózatnak legalább egy háromszögével közös oldalú, akkor a hálózat egyik (tetszőleges) oldalhosszának meghatározása és minden háromszög belső szögeinek megmérése a pontcsoportot relatíve - egymásra vonatkoztatva - teljesen meghatározza. A háromszögelés előnye, hogy tetszés szerinti számú pontnak meghatározására csupán egy hosszúság megmérése szükséges, egyébként csupa szögmérés végezendő. Ha a háromszögeket úgy kapcsoljuk egymáshoz, hogy az egyik oldalból kiindulva, bármely oldal hosszát csak egyféle módon számíthatjuk ki, tehát az alakzatnak csak annyi oldala van, amennyi a pontok meghatározásához geometriailag feltétlenül szükséges, akkor az alakzatot láncolatnak nevezzük. Ha több oldala van, tehát egyes oldalak hosszát különféle utakon is kiszámíthatjuk, akkor az alakzatnak hálózat a neve. A háromszögelés önmagában véve csupán relatíve határozza meg a pontokat, ha azonban valamely tetszőleges pontjának megmérjük földrajzi hosszúságát és szélességét, továbbá, ha megmérjük valamely oldalának azimutját (az északi irányra vonatkozó szögét), akkor az összes többi pont földrajzi koordinátái is kiszámíthatók (a pontok meghatározása abszolút). A háromszögelési hálózat kiépítésének négy munkaszakasza van: a tervezés és a szemlézés, a kitűzés (más néven: építés), a mérés (más néven: észlelés) és a számítás. A kitűzésnél az irodában a térképen megtervezett pontokat a terepen kijelölik, úgyelvé arra, hogy a pont más pontról mérhető legyen, azaz a pontról is elvégezhetők legyenek a mérések, valamint a pont fenntartása (állandósítása) biztosított legyen. A IV. rendű hálózat pontjait - a mérés idejére való láthatóvá tételét - ideiglenes jelek építésével biztosítják. Ezek általában gúllak, árbócok, jelrudak. A vízszintes iránymérés végrehajtása után a negyedrendű pontok állandósítása földalatti és földfeletti pontjelöléssel történik. A földalatti jel vagy keresztvésszel ellátott téglá, vagy csappal ellátott örkő. A földfeletti jel a földből 20-90 cm-re kiálló vasbeton kő. Ennek tetején a bemért pont helyét bevéssett kereszttel jelölik. A kereszt függőlegesében a kőoszlop alatt - ettől függetlenül - ólomcsappal, vagy kereszttel ellátott kőlapot (téglat) helyeznek el. A földalatti jelzés fölé szenet salakot (cserepet, üveget,) szórnak, hogy kiásásnál a téglá közelségére a figyelmet fölhívják. Az oszlop oldalán a "K. F." a magyar kataszteri felmérés (Állami Háromszögelő

E célból a már meglévő érvényes határjeleket bekapcsolták az országos háromszögelési hálózatba: ott, ahol lehetséges volt - háromszögelés útján, ahol a közvetlen háromszögelésre nem volt mód - sokszögeléssel. Az egyes határjelek között húzódó országos határvonal felmérését és az állandósított határjelek bemérését szintén sokszögeléssel, tachiméterrel végezték.

Az egész munka körülbelül 900 kilométer hosszú vonal felméréséből állt. A határvonal egy részén a háromszögelési fő-, és részben alsóbbrendű hálózat már ki volt fejlesztve, mégpedig Bukovinától kezdődően dél felé körülbelül 300 kilométer hosszúságban, valamint Krassó-Szörény megye területén 90 kilométer hosszú vonalon, összesen 400 kilométeren. Háromszék vármegye déli részén, Brassó egy részében és Fogaras, Szeben és Hunyad megyék határ menti részein azonban mind a felsőrendű, mint a negyedrendű háromszögelési hálózatot teljesen újonnan kellett kifejleszteni. A többi részen a már meglévő hálózatot kellett helyszínelni, pótolni és kiegészíteni.

A geodéziai munkálatokat 1894. júliusában kezdték meg, mert Erdélyben a határ mentén a háromszögelési hálózat még nem volt kifejlesztve.³⁵ Azért kellett kifejleszteni, hogy a határpontokat be tudják mérni. Két határfelmérő háromszögelési osztály végezte a munkálatokat: az egyik Bukovinától dél felé, a másik Orsova mellett a Dunától kezdte a munkát.³⁶

A Magyarország és Románia közötti határvonalnak legészakibb vége az úgynevezett Triplex Confiniumnál³⁷ van, amely Magyarország, Bukovina és Románia hármasszögletét képezi. Ezen a ponton egy körülbelül másfél méter magas kőpiramis volt elhelyezve, s az ország határvonalának felméréséhez 1894-ben kirendelt VII. számú háromszögelő és határfelmérő osztály - Jahl Antal főmérnök és Szabó László segédmérnök - innen kezdte meg működését. A 13. számú határoszlopnál - amely a Prislopul hegycsúcson volt - a romániai bizottság vezetője, hivatkozva arra, hogy a határleírás nem elég világosan jelölte meg a követendő határvonalat - bár azt az erdőn keresztül vágott nyílással is jelezték - nem volt hajlandó tovább folytatni a mérést a 15. számú határoszlopig. A mérnökök kénytelenek voltak megszakítani a határvonal felmérését, a kihagyott rész 3,3 kilométert tett ki. A háromszögelést csak néhány helyen - különösen a nagyobb töréseknél - kellett pótolni és meghatározni.

Minden egyes távolságot háromszor mértek, egyszer acélszalaggal (ezt fogadták el véglegesen a számításoknál) és kétszer mérőlécekkel. Az esetleges szöghiba ellenőrzésére azonnal próbaszámítást végeztek. A méréseket május 16-án kezdték, és augusztus 20-ig folytatták. A felmért határvonal hossza 77,5 km volt, amelyből 43,7 km patak és 33 km hegyes rész volt.

---

hivatal), 1920. óta "H.P." (háromszögelési pont) olvasható. A Térképészeti Intézet pontjait „A.T.” (Állami Térképészet) betűkkel és évszámmal jelölik. A bécsi katonaföldrajzi intézet háromszögelési pontjait „M.T.” (Militar-Triangulierung) betűkkel jelölték. Oltay Károly: Geodézia Bp. 1964. 334-335.p. Hazay István - Szalontai László: Országos felmérés és műszaki földrendezés. Bp. 1967. Vöröss József: Tereptan... Bp. 1943.

³⁴A XIX. században az országos elsőrendű színtezést 1873-1898 között a Bécsi Katonai Földrajzi Intézet végezte. A mérésekhez az első világháború előtt készített háromszögelő hálózatok két csoportba tartoztak. Az első az 1853-83 között fejlesztett ún. 1853. évi elsőrendű hálózat, amely a dunántúli, a felső-magyarországi, a horvát-szlavónországi, és az erdélyi elsőrendű hálózatra oszlott. A második az 1860-tól fejlesztett, ún. 1860. évi elsőrendű hálózat, amely a közép-magyarországi, a dunántúli és az erdélyi elsőrendű hálózatra tagozódott. A Háromszögelő Hivatal 1910-től csillagászati, geodéziai méréseket is végzett, az első világháború előtt 17 pont sarkmagasságát és ugyanennyi elsőrendű háromszögoldal azimutját határozták meg. A Háromszögelő Hivatal vezetői voltak: Marek János (1868-1875), Hofmann Ferenc (1875-1898), L'Auné Ede (1897-1902), Dobrovics Győző (1903-1914), Matheóczy-Fleischer Kálmán (1914-1925) (Suba J)

³⁵A legközelebbi, már meghatározott pontok a Gugu, Retyezát voltak, azután a Sztrigyen túl húzódó, a Marossal párhuzamosan vonuló hegységben a Godián elsőrendű pont. Innét kelet felé volt még ugyan ki nem egyenlített hálózat, a Paring, Surián, Csindrel, Piatra-Alba, Konczu mare és Voinagu Kataniest pontok, amelyeken a katonai háromszögelés végzett méréseket, ezek azonban előzetes megvizsgálás után megbízhatónak tűntek.

³⁶A határfelmérő munkálatokat a résztvevő mérnökök visszaemlékezései alapján ismertetjük. Dobrovics Győző-Szabó László-Fleischer Kálmán: Országos határfelmérés IN: Kataszteri Közlöny 1899. 8 évf. 44-49 p.,

³⁷Nevezett hármasszöglet Besztercze-Naszód-megyében, a Petrile rosie hegységnek Podul de Piatra nevű nyergén, havasi legelőn fekszik, 1630 méter magasságban a tenger szintje fölött.

1897-ben a háromszögelést Fleischer Kálmán mérnök végezte, és pedig egy oldalról az 1894-ben meghatározott Strázsa, Páring, Surian, Csindrel, Konczu mare és Voinagu Kataniest pontokra támaszkodva, a másik részen az 1886. évi Dobrovics Győző és Fleischer Kálmán által végzett háromszögelésből meghatározott Szurul és az elsőrendű hálózat Prezta pontjához csatlakozva. Ezen pontok közé körülbelül 20 új, részben harmad-, részben negyedrendű pontot iktattak be. A már meghatározott pontokon is új jeleket építettek fel, továbbá a részletes felmérés céljaira 60 negyedrendű pontot állítottak fel.

A VII. háromszögelő osztályt 1898-ban Selymesy Béla főmérnök vezette és Fleischer Kálmán volt beosztva. Az osztály ott kezdte munkáját, ahol Jahl Antal főmérnök és Spinner György az 1897. évi határfelmérő munkálatait végezte, a 98. számú magyar és román kettős határoszlopnál a Szaláncz (Szlanik) patak partján kezdték meg.³⁸ Június közepén a határfelmérés elérkezett Sósmező községig. Innen kezdve Selymesy főmérnök Mancescu őrnaggyal folytatta a tachimetrikus felmérést Sósmezőtől dél felé, míg Dobrovics Győző Gheorghiu kapitánnyal kiépítette a felsőrendű és negyedrendű hálózatot a Bucsestől kezdve, végig Brassó vármegye Romániával határos egész határvonalán. Júliusban ismét Háromszék vármegyében végeztek tachimetrikus méréseket a Kalabucs csúcstól dél felé. Külön-külön egy-egy tachiméterrel dolgoztak. Augusztusban Selymesy főmérnök és Mancescu őrnagy az új felső- és negyedrendű hálózatot mérte meg, a Bucsestől kezdve a Csukásig. Innen Brassóba vonultak be, ahol a 12 db tachimetrikus mérési jegyzőkönyvet és 83 darab vázlatot összehasonlították a román tisztek méréseivel, majd bevonultak Budapestre.

A határfelmérő osztályok csak a határvonalra eső jelek építését és mérését végezték, míg a határvonalon kívül eső összes pontot külön háromszögelő osztály mérte fel. Jahl főmérnök és Hódossy mérnök a negyedrendű hálózat előző évben kiépült részét, azután a Klaiu bultzuluitól, a 232. sz. határoszloptól kelet felé a Fogarasi hegység háromszögelését és részletes mérését végezte. A Bucsesen egy hónap alatt felállított jellel befejeződtek a jelépítési munkálatok, (A jelet pár hét múlva ellopták.)

Az 1899. évre csak körülbelül 60 kilométer hosszú határszél maradt hátra. Háromszék vármegye déli szélén, a Csihányos hegycsúcs közelében levő 132. számú határoszloptól a Brassó vármegye szélén lévő, 155. számú határoszlopig, - amelynek feldolgozására ismét Dobrovics Győzőt és Spinner Györgyöt küldték ki. A határfelméréshez szükséges felsőbbrendű háromszögelési hálózatot ezen a részen a községi erdők felmérése (háromszögelése) alkalmával 1888 és 1891 között kifejlesztették. Csak Románia felől kellett a háromszögelési főhálózatot kifejleszteni és - miután a határon levő erdők többnyire magánbirtokok voltak, amelyek nem voltak háromszögelve -, az alsóbbrendű háromszögelési hálózatot is ki kellett építeni.

A román kormány részéről a munkálatokban Vasilescu őrnagy és Michaescu kapitány vett részt. A munkát májusban kezdték meg, a Bodza völgyében levő Krasna határvámból kiindulva. Felállítottak három új felsőrendű pontot román területen, Siren, Teheren és Pentelen hegy-csúcsokon, 1600-1800 m magasságban, két irányban dolgozva, ketten-ketten együtt. Bejárták a határ közelében fekvő hegységeket, itt is, ott is jeleket állítva, hogy az ezen a részen többnyire patakok által képzett határvonalra vagy legalább annak közelében, lent a völgyekben is meghatározhatók a pontokat.

Az 1900. évi határvizsgálatnak - mint időszakos felülvizsgálatnak - az volt a célja, hogy az elmúlt évtized változásait a határ mentén rögzítse. A határfelülvizsgálatot Mikó Bálint -Csík megye főispánja- magyar biztos és Rudolf Rosetti -román tábornok- román biztos vezették.³⁹ Olyeneket kellett figyelembe venni, mint pl. Csík vármegye alispánja 1895. november 14-én jelentette, hogy a székely vasutak csikszereda-gyimesi építési fővállalata által a Gyimesi határvonalnál a magyar-román határt képező keskeny hegylábban - a határtól 8-10 méternyire -

³⁸ A bizottság román tagjai Mançescu őrnagy és Gheorghiu kapitány, magyar részről Selymesy Béla és Dobrovics Győző főmérnök, Cseh főszolgabíró, Farkas birtokbemondó volt.

³⁹ Lásd Minisztertanács 1900. március 21-i (törvényjavaslat a magyar-román határvonal határjeleinek kicserélési költségeiről), 1900. március 28-i (Magyar-román határvizsgálatra Mikó Bálint főispán kiküldése) üléséről..MOL. K 27.

megkezdett, de az alján ideiglenesen beszüntetett "Remetekő" bányájukat újból meg akarja nyitnia, és engedélyt kért. Az alispán utasításokat kért, a magyar-román határvonal illetve az ott lévő határjel épségbe tartása szempontjából.⁴⁰ A tervek megtekintése és a helyszíni szemle után a belügyminisztérium - mivel az alaprajz, keresztszelvény alapján a vállalat a saját bányáját, úgy kívánja kiaknázni, hogy a határvonaltól 8-10 méter távolságban legyen, és a hegyoldal vöröshomokkőből állt - ez ellen kifogást nem emelt. A határvonal, illetve a hegygerincen végig futó határőrizeti út a "szemléző út" biztosítására szolgáló bélés falakra a kőzet jó minőségére és rétegzésére való tekintettel - ha szükséges lesz a vöröshomokkő kőzet fölötti külső törmelék lehullását, akadályozzák meg, írta elő a belügyminiszteri rendelet.⁴¹

Az 1900. évi határvizsgálat munkaprogramja kibővült: a bizottságnak új határleírást kellett szerkesztenie a vegyes bizottság felmérése alapján. További feladatuk volt a Magyar Királyi Háromszög-elő-hivatalban készült határtérkép hitelesítése, az összes függőben maradt határkérdés elintézése, a régi oszlopoknak vasoszlopokkal való kicserélése és a földhatárdombok helyett - cementfalazással - új dombok állítása az 1900. évi XIX. t.-c. alapján, új határ-dombok közbeiktatása, valamint a határrendezés folytán az egyik ország területéből a másikhoz csatolt részek törzskönyvezése és pontos leírása.

A határvizsgálatot vármegyénként nyolc bizottság végezte, nyolc háromszögelő mérnök közreműködésével. A határvizsgálatot Magyarország részéről Mikó Bálint királyi biztos vezette, aki mellé, mint műszaki előadót, Dobrovics Győző háromszögelő főmérnököt osztották be. A munkálatokat a belügyminisztériumban Schreiber Lajos miniszteri titkár irányította.⁴²

Az 1900. évi határvizsgálat összes feladatát elvégezte: 1622 határoszlopot és határdombot épített, ezek közül 257 teljesen újat, ott, ahol a „határvonal biztos megjelölése” azt szükségessé tette. Elkészült továbbá az új határleírás-tervezet és az átcsatolt területek bemérése és leírása. A bizottságok előmunkálatai alapján a magyar és román királyi biztosok Az országos határfelmérés célja az volt, hogy az 1888. évi határegyezmény alapján a természetben kijelölt, határoszlopokkal és határdombokkal megállapított országos határvonalat részletesen felmérjék, hogy az esetlegesen elpusztuló határjeleket bármikor felújíthassák, az esetleges vitás határkérdések pedig a térkép alapján „kétséget kizárólag elintézhettek legyenek.”

1901-ben elkészült a m. kir. Háromszög-elő-hivatalban az új határtérképmű másolata, amely 425 szelvényből állt. 1904-ben megkezdtek a térképek sokszorosítását a magyar és a román kormány részére. Dobrovics Győzőt - mint a Háromszög-elő-hivatal főnökét - megbízták, hogy intézze el az új határleírás kinyomatását Bukarestben viszonzossági alapon.

1904-ben megkezdtek a Magyarországtól Romániához került területek megváltását.

1905-ben folytatódott a magyar-román határról készülő új térképek sokszorosítása. A román kormány a munkálatok ellenőrzésére a volt határvizsgálati kir. biztost Budapestre küldte. A határegyezmény következtében Magyarországtól Romániához és viszont Romániától Magyarországhoz került átcsatolt területek telekkönyvi és kataszteri rendezése megkezdődött.

1907-ben elkészült az új, pontos határtérkép. A háromszögelő hivatal felhatalmazták, hogy a térképeket az érdekelt hatóságoknak megküldhesse. Az új hiteles határtérképet és határleírást 1908-ban hagyta jóvá a belügyminiszter. 1911-ben a magyar-román határvonal leírását és térképét az érdekelt hatóságok részére sokszorosították, illetve kiosztották.

Az 1910 évi határvizsgálatot - kormánybiztosként - Dobrovics Győző műszaki főtanácsos, a Háromszög-elő-hivatal főnöke vezette. A munkálatokat a belügyminisztérium részéről Mihálffy Vilmos miniszteri titkár, a pénzügyminisztérium részéről Antalffy Andor pénzügyi főtanácsos

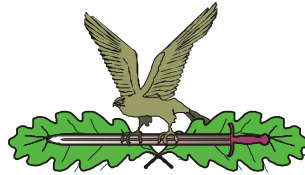
⁴⁰ OL. K 150.- 9086/VII.-1895.BM. Csík vármegye alispánjának jelentése

⁴¹ OL. K 150. 5693/VII. -1896. BM a Csíkgyimesi kőbánya megnyitása

⁴² Schreiber és Dobrovicsot - sikeres működésükért - 1901-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki a király. 1901. május 5. kitüntetési javaslat a magyar-román határvizsgálatért (Mikó Bálint csík vármegye főispánja a határvizsgálat vezetésével megbízott királyi biztos részére a Szent István rend kiskeresztjét díjmentesen adományozta, Schreiber Lajos belügyminisztériumi segédtitkárnak, Dobrovics Győző háromszögmereti főmérnöknek Ferenc József rend lovagkeresztjét adományozták.) MOL. K 27.

felügyelte.⁴³ Az 1910. évi határvizsgálatnak is voltak különleges és fontos feladatai. Ismét nyolc bizottság dolgozott vármegyénként. Négy háromszögletű mérnök felügyelete alatt kijavították az 1900. évben épült, de időközben megrongált határdombokat és határoszlopokat. Továbbá törzskönyvezték - a királyi kultúrmérnöki hivatalok kiküldöttjeinek közreműködésével - az összes vízművet, és pontos tervet készítettek a határőrizeti ösvények kiépítését illetően. Az átsatolt területek békés birtoklása kérdésében is fontos tárgyalásokat folytattak. A határvizsgálat öt hónapon áttartott, a bizottságok sikeresen megoldották feladatukat.

Ezzel a lépéssel alakult ki a magyar-román határvonal, amelyet a földrajzi irodalomból jól ismerünk.⁴⁴

---

⁴³1911. november 21.-én Fleischer Kálmán főmérnök részére nemesség adományozása, MOL K 27, 1913. szeptember 3. A magyar-román határrendészeti és határvizsgálati munkálatokért kitüntetés adományozás (Érdemeik elismeréséül a király Antalfy pénzügyi főtanácsosnak a vaskorona-rend III. osztályát, Mihálffy titkárnak a Ferenc József-rend lovagkeresztjét, Dobrovics műszaki főtanácsosnak pedig magyar nemességet adományozott.)

⁴⁴Prinz Gyula: Magyarország földrajza. Bp. 1914. 175-177. p. Magyarország határainak leírására, még Czirbusz Géza: Magyarország a XX. évszázad elején. Temesvár. 1902. Hunfalvy János: Egyetemes földrajz II. kötet. Magyar birodalom földrajza. Bp. 1896. Militer-geographie Rumanien Wien. 1884. Lahovary J.G.: Marele dictionar geografie al Romaniei I-V. Bukarest 1898.

A Magyar Állami Határrendőrség helye, szerepe a magyar határőrizet fejlődéstörténetében

A Magyar Állami Határrendőrség, még ha rövid ideig állt is fenn, a magyar határőrizet történeti fejlődésében számottevő szerepet töltött be. Sajátos szervezet volt, nem csupán egyike a különböző korok és időszakok egymást követő határőrizeti szervezeteinek, hanem egy olyan kivételes időszak sajátos szervezete ként működött, amikor egyidejűleg, egymással párhuzamosan két határőrizeti szervezet látta el ugyanazt a funkciót. Első pillanatra azt gondolhatnánk, hogy feleslegesen, de – mint majd látni fogjuk – még sem ok és értelem nélkül. E szervezetnek is meg volt a maga szerepe abban a több mint ezer esztendőn átívelő folyamatban, amit a magyar határőrizet fejlődéstörténetének is szoktak nevezni.

A továbbiakban megkíséreltem elhelyezni a szervezetet ebben a folyamatban, rávilágítva helye mellett szerepére is, vizsgálatom azonban nem terjed ki az egész rendvédelem történeti fejlődésére, csupán a határőrizetére. Ez nem csak kevesebb annál, de kicsit másabb is. Ahogy a magyar rendvédelem, úgy a magyar határőrizet gyökerei is a törzsi-nemzetiségi társadalomban erednek, mindkettő fejlődését egyként meghatározták az európai fejlődési tendenciák és a magyar nemzeti sajátosságok, azonban míg a rendvédelem fejlődésére a magyar jogfejlődés, addig a határőrizetere – főleg a középkor- és kora-újkorban – inkább a hadügyi fejlődés hatott erősebben.

Ugyan a Magyar Állami Határrendőrség csupán 1945 és 1950 között funkcionált, ahhoz azonban, hogy meghatározhatjuk a magyar határőrizet fejlődéstörténetében, elengedhetetlen annak legalább vázlatos áttekintése. Ebben nyilvánvalóan a XX. századra kell koncentrálnunk, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a megelőző időszakokat sem. A fejlődéstörténet egy olyan folyamat, aminek összefüggései csak akkor válnak igazán megérthetőkké, ha a folyamat egészét, mint egyetlen sorozatot látjuk.

Szakmai körökben ma már szinte közhelynek számít az a megállapítás, hogy a határőrizet egy kétoldalú tevékenység, amelyben minden korban fellelhetőek voltak a katonai és rendvédelmi elemek. Az persze az adott időszakra jellemző, hogy milyen mértékben ötvöződtek ezek. Nyilvánvalóan a török-magyar várháborúk határvédelme markánsan katonai jellegű volt, de a határőrizet még akkor is tartalmazott rendvédelmi elemeket, gondoljunk csak a határokon át folytatott kereskedelem és utazók ellenőrzésére, a határtérségben folytatott hírszerzésre, vagy a kettős adóztatás intézményére. Ezzel szemben például a dualizmus korának határőrizete sokkal kevésbé volt militáns, sokkal több rendészeti elemet tartalmazott. Sok tanulsággal szolgálhat számunkra, ha miközben az egyes időszakokat sorra vesszük és ezek fejlődésének tendenciáit vizsgáljuk, azt is mérlegeljük, hogyan változott időről időre a két elem aránya az adott kor határőrizetében.

A magyar határőrizet első jelentős időszakának meghatározója a gyeplévédelem volt. Nem tekinthetjük kimondottan magyar határvédelmi eljárásnak, Európában széles körben alkalmazták. Biztosan tudjuk, hogy a honfoglalásunkat megelőzően a frankok már alkalmazták ilyeneket, mi feltehetően a dél-orosz sztyeppéken vándorolva ismerhettük meg, egyes elemeit talán a huzamosabb megletelepedések során a szállásterületek biztosítására alkalmazhattuk is, mindenesetre a honfoglalás után röviddel már a nomád sajátosságokkal fejlesztett változatának kialakításáról tudunk. Erre az időszakra a németek a gyeplévédelemről áttértek a határvédelem egy fejlettebb változatára, ők már megkezdték a határgrófságok (örgrófságok) kialakítását. A magyarság főleg a X-XIII. század között alkalmazta, de a kibontakozó várépítési törekvések fokozatosan a határvárakra helyezte át a határvédelem súlypontját. Több szláv nép még ezt követően is számolt velük, vannak adatok XVII. századi horvát gyeplévről is. A magyar gyeplévédelem attól volt sajátos, hogy két olyan elemmel is kiegészítettük, amit az európai népek nem tehettek, mert azok a nomadizálásból öröklődtek: a gyeplévével (ami a gyepléken túli lakatlanul tartott területet jelentette), valamint a részben elkülönült határőr népekkel (ami vándorlás során csatlakozott, később pedig a bebocsátást nyert idegen etnikumú néptörzsek speciális alkalmazása volt).⁴⁵

⁴⁵ Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest, 1975.

Herényi István: Magyarország nyugati végvidéke. Argumentum Kiadó 1999. – p.47-51, 68; 87-90.

A magyar gyeplvédelemnek két jól elhatárolható időszaka volt, a nagyfejedelemség korának, illetve a fiatal feudális magyar állam korának gyeplvédelme⁴⁶. Lényeges különbség közöttük az volt, hogy a nagyfejedelemség korában – központi hatalom híján – a gyeplük őrzése az adott irányba települt törzs feladata volt, a csatlakozott határőrnépek is csak ehhez kötődtek, nem az egész magyarsághoz. Ennek gyengesége a kalandozásokat lezáró vereségek emberveszteségek következményeként nyilvánvalóvá vált. Az államalapítást követő belső harcok során Szent István sorra leverte vagy behódolásra kényszerítette a törzsfőket, megteremtette a király – a földtulajdon túlsúlyán alapuló – központi hatalmát, ami lehetővé tette számára, hogy a határvédelem egységes irányításának feladatát a kezébe vegye. Természetesen nem a király, hanem a határispánok szervezték a határvédelmet, de ennek feltételeit a király joghatósága egységesen és olyan eredményességgel biztosította, hogy gyeplvédelmünk két európai nagyhatalom, s több nomád nép hódító szándékának is képes volt ellenállni.

Annak ellenére, hogy a gyeplvédelem kimondottan katonai jellegű határőrizet és határvédelem volt, nem kevés rendvédelmi elemet is tartalmazott. Gondoljunk a gyeplkapuknak a gyeplük és gyeplülve több tíz kilométerén át húzódó és mégis ellenőrzés alatt tartott intézményére, a határőröknek adott, s helynevekben még ma is megőrzött egyéb rendvédelmi feladatokra (Vámosmikola, Vámoscsalád stb.), amiket Szent László még külön kodifikált is II. törvényében. Ahogy azonban a határőrizet feltételeit biztosító központi hatalom megrendült, a határvédelem is elveszítette szilárdságát, s elégtelennek bizonyult a mongol hódítás megállítására⁴⁷.

Szerencsére az európai hadügyi fejlődés a XIII. századra elérte hazánkat is, és ez lehetővé tette az ország határvédelmének új alapokra helyezését.⁴⁸ A magyar határvédelem második nagy korszakának alapját a várak, pontosabban az ország végein épült várak, a végvárak adták. Ennek társadalmi és gazdasági körülményei már messze nem azok voltak, mint a gyeplvédelemé. Anélkül, hogy ennek részleteibe belemerülnénk, le kell szögeznünk, hogy a XIII. századtól a XVII. század végéig tartó szakasznak több olyan időszaka is volt, amelyekben egészen eltérő körülmények között és egészen eltérő módon valósították meg a határvédelmet, jóllehet annak alapja végig a végvárak rendszere volt. A magyar feudalizmus fénykorában, mikor helyel-közzel még hódítólagosan léphettünk fel némely szomszédunkkal szemben, a határok védelmének szükségessége némileg háttérbe szorult, így a végvárak korszerűsítése elmaradt, sőt a területgyarapodások következtében az új határokon olyan várak álltak, amelyek bizony nem egy Kárpát-medencei állam védelmére épültek, inkább talán az ellene való védekezés igénye hozta létre őket. Mivel azonban határainkat közvetlenül senki nem fenyegette, erre a mulasztásra ekkor még nem derült fény. Sőt, a frissen létrehozott határbanóságok sora (sói, macsói, barancsi stb.) a talán nem kellően megalapozott biztonság érzetét keltették az európai középhatalom fölényével a földrajzi térség hatalmi viszonyait meghatározó Magyar Királyságban. Közben pedig elmulasztottuk utolsó lehetőségünket a hadügyünk, ország- és határvédelmünk korszerűsítését illetően. Pedig az európai horizonton már feltűnt a fenyegető veszély, az ideológiai és anyagi alapjai okán is hódítási kényszerben lévő Oszmán Birodalom, amely hatalmi súlyát tekintve is magasabb kategóriába tartozott mint hazánk, s bizony hadügye is fejlettebb volt.

Az első időszakban megpróbáltuk a határainktól messzebb tartani a hódítókat, azonban az előbb említett okok és a gyengécske szövetségi rendszer miatt ez nem sikerült (Nikápoly, Várna, Rigómező stb.)⁴⁹. Mikor azonban a királyság határait is elérte a török, már elkéstünk a védelem megszervezésével. Az elavult szervezeti keretek és eljárások, a haditechnikai hátrányaink következtében védelmi vonalaink összeomlottak, s rövidesen az ország véderéjére is döntő csapást

---

⁴⁶Gáspár László: Határvédelem Szent István korában. Társadalom és Honvédelem IV.(millenniumi) évfolyam 2000. 2.sz. - p.80-96.

⁴⁷Borossy András: Határőrség és határőrök az Árpádok korában. Hadtörténelmi Közlemények 1977. 4.sz. – p.543-557.

⁴⁸Magyarország hadtörténete. Főszerk. Liptai Ervin, Zrínyi Katonai Kiadó 1984. – p.46-50.
Zsoldos Attila: A királyi várszervezet és a tatárjárás. Hadtörténelmi Közlemények 1991. 1.sz. p.45-76.

⁴⁹Fenyvesi László: Magyar-török diplomáciai kapcsolatok Mátyás király haláláig. Hadtörténelmi közlemények 1990. 1.sz. - 80.p.
Engel Pál: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387-1437). Századok 1994. 2.sz. p.273-287.

mértek. A végváraakra épülő határvédelmünk utolsó, kudarcaiban is fényes korszaka volt az a sajátos időszak, amikor a végeken dúló szakadatlan élet-halál harc ott dúlt, ahol korábban sosem voltak határok, s ezért ezt védelmileg korábban elő sem készítették: az ország belsejében⁵⁰. Ahogyan korábban a gyepüvédelemről, úgy most a végvárak védelméről is meg kell állapítanunk, hogy a magyar határvédelemnek ez a korszaka is határozottan katonai jellegű volt. Békében őrizete, háborúban védelme katonai erővel és eszközökkel, katonai eljárásokkal történt. Az időszak határőrizete mégsem volt híján rendvédelmi elemeknek. A védővonalak között és mögött ekkor jöttek létre és szilárdultak meg a különböző kamarák, harmincad hivatalok intézményei⁵¹. A feudális magyar állam (később annak országrészei) még a háborús időszakokban aktív és ellenőrzött kereskedelmet folytatott, sőt adókat is behajtott határain keresztül. A korabeli rendvédelem erőinek jelentős részét éppen a végvárak katonái tették ki.

Ahogyan azonban a társadalom fejlődése, úgy annak anyagi, technikai (haditechnikai) körülményei is túlhaladták a várvédelem korát, szükségessé vált az ország határvédelmének, határőrizetének új alapokra helyezése is. A törököt Magyarországról kiverő Habsburg Birodalom ezt valósította meg akkor, amikor a birodalom részét képező Magyarországon, annak déli, az Oszmán Birodalommal érintkező, tehát veszélyeztetett határán kiépítette a Katonai Határőrvidéket, valamivel később pedig Erdélyben az Erdélyi Határőrvidéket. Anélkül, hogy belemennék a létrehozás és működtetés politikai körülményeibe, meg kell állapítanunk, hogy ez a határvédelmi rendszer bár eredményesnek tekinthető, mintegy másfél évszázadon keresztül betöltötte azt a funkciót, amire létrehozták, mégsem tekinthető a magyar határvédelem eddigi fejlődésének egyenes folytatásaként. Először is mert létezése nem a magyar határőrizet fejlődésének következménye, hanem egy idegen hatalom elnyomó igényét kielégítő eszköz volt. Másodszor pedig azért nem, mert a társadalmi fejlődéssel ellentétes tendenciát érvényesített a határőrizet terén, az újkorban egy feudális viszonyt: földért, kiváltságért teljesített katonai szolgálat. Ezen túlmenően pedig magyarságával is problémák voltak: a székelyek kivételével magyar etnikumi elemei nem is voltak (őket is erőszakkal tették határórré), s bár a Magyar Királyság területén működött, a magyar közigazgatás illetékessége alól teljesen kivonták. Mindezek ellenére a XVIII-XIX. századokban ez a határőrizeti rendszer jelentette a magyar határőrizetet az országnak azokon a határszakaszain, amelyek egybe estek a Habsburg Birodalom határaival. A többin nem funkcionált határőrizeti szervezet. Ha a jellegét vizsgáljuk ennek a határőrizeti rendszernek, azt kell látnunk, hogy bizony ugyanolyan katonai határőrizetet valósítottak meg, mint az előző korokban. Nem is lehetett más, hiszen úgy külső védelmi, mint belső elnyomó funkciója kimondottan katonai jellegű volt, s ennek csak katonai szervezettel és katonai tevékenységekkel felelhetett meg⁵². Mivel azonban már az előző korok esetében is megállapítottuk, hogy a határőrizet ha nem is elsődlegesen, de számos rendvédelmi elemet tartalmazott, akkor ezt a határőrvidékek esetében is megtehetjük, sőt azt kell látnunk, hogy ahogy a magyarnál fejlettebb és korszerűbb osztrák adminisztráció és közigazgatás behatolt Magyarországra, úgy a birodalmi rendvédelmi szervezet is megkezdte a magyar rendvédelem átalakítását és ez a határőrvidékeken is éreztette a hatását⁵³. Ennek ellenére a magyar határőrizet markánsan katonai jellege megmaradt.

A XIX. század utolsó harmada azután meghozta a nagy változást, Magyarország is szakított a katonai határőrizettel. Legalább is egy időre. Megértéséhez tudnunk kell, hogy Nyugat-Európában ez a folyamat már a napóleoni háborúkat követően végbement. Rájöttek, hogy a katonai jellegű határőrizet a haderő nagy mértékű szétforgácsolását eredményezi, ezáltal legyengíti azt, főleg nagy államterület esetén. Ezt követően elvonták a haderőt az államhatárokról, minek nyomán viszont az államhatárokkal kapcsolatos – a hatalmon lévő polgárságot igen érzékenyen érintő – gazdasági és politikai igények maradtak kielégítetlenül. Ennek a feszültségnek a feloldására békeidőben, nem katonai jellegű, mégis fegyveres szervezetet hoztak létre, amely az államhatárral kapcsolatos nemzeti érdekeket érvényesítette valamelyik polgári minisztérium felügyelete alatt. Nyugat-

⁵⁰Perjés Géza: Az Oszmán Birodalom európai háborúinak katonai kérdései. Hadtörténelmi Közlemények 1967. 2.sz. – 348.p.

⁵¹Mollay Károly: A soproniak harmincadvámja (1383-1542) Sopron évkönyv 1993. – 37-44.p.

⁵²Vanucek, Franz: Spezialgeschichte der Militärgrenze. Wien, 1875.
Wessely, Kurt – Zivkovic, Georg: Die Kaiserliche und Königliche Militärgrenze. Wien, 1973.

⁵³Ember Győző: A magyar Katonai Határőrvidék és az osztrák államtanács 1761-1768. Hadtörténelmi Közlemények 1989. 4. sz. 475-493.p.

Európában általában a pénzügyi tárca felügyelete alatt álló pénzügyőrség, ritkábban vámőrség kapott határőrizeti feladatot. Közép-Európában később indult be ez a folyamat, s ott kezdetben a nyugati mintát követték, később azonban valamilyen belügyi szervezet lett a határőrizet vezető szervezete. Míg Nyugat- és Közép-Európában szakítottak a katonai határőrizettel és áttértek a rendvédelem rendszerében megvalósított határőrizet valamelyik formájára, addig Európa keleti felében még jó egy évszázadon keresztül tovább élt a katonai határőrizet gyakorlata.⁵⁴

Magyarország az 1867. évi kiegyezést követően jutott abba a helyzetbe, hogy a polgári fejlődés útjára lépve, mint a közép-európai hatalomnak számító Osztrák-Magyar Monarchia tagállama, felszámolhatta a katonai határőrizetet és részben nemzeti sajátosságainak leginkább megfelelő, részben pedig az európai fejlődés fő vonalát követő határőrizeti rendszert alakítson ki. Kezdetben a nyugati példát követve pénzügyi szervekre, mindenekelőtt a Magyar Királyi Pénzügyőrségre alapozta határőrizetét. Ez már rendvédelmi határőrizet volt, de a közép-európai viszonyoknak csak részben tudott megfelelni, ezért hamarosan áttért a másik, belügyi változatra. Megtartva a pénzügyi szervek határőrizetben való részvételét, a határőrizet vezető szervéül a belügyminiszter irányítása alatt álló Magyar Királyi Csendőrség speciális részét, az ún. határszéli csendőrséget alakította ki. Még ennél is tovább ment, amikor 1906-ban (a korábban határőrizeti feladatokat ellátó szervek megtartásával) felállították a Magyar Királyi Határrendőrséget, amely már nem csak alapfeladata mellett látta el a határőrizetet, hanem kimondottan határőrizeti szakmai szervezet volt, s ráadásul nem csak a monarchia külső-, hanem Magyarország teljes határszakaszán funkcionált.⁵⁵

Magyarország ezzel behozta korábbi lemaradását a fejlett európai országok határőrizetével szemben, a korban legkorszerűbbnek számító rendvédelmi határőrizeti struktúrát alakított ki, amelynek testületei feladatmegosztással, szakmai határőrizeti szerv koordináló irányítása mellett egységes rendszerben oldották meg a határőrizet feladatukat. A magyar határőrizet ilyen módon jó 80 évvel megelőzte az európai térség többi államát, amelyek határőrizetét még sokáig a katonai jelleg határozta meg.

Sajnos a kor – legalább is Európának ebben a régiójában – nem sokáig kedvezett a polgári irányítás alatt álló rendészeti határőrizet számára. A világháború során a határőrizeti szervezetek katonai irányítás alá kerültek, s a háborút követő békeszerződés teremtette helyzet kizárta a rendészeti határőrizet folytatásának lehetőségét. A határőrizet fejlődéstörténetében a következő időszak katonai jellege határozottan visszalépést jelentett.

A trianoni békeszerződést követő magyar határőrizetnek a második világháború végéig tartó három szakaszát egyaránt a békediktátum által okozott deformáció jellemezte⁵⁶. A dualizmus szétesett határőrizeti struktúrája helyett létrehozott határőrzési szervezet, a Magyar Királyi Vámőrség nevében nem is viselte a határőrizetet, céljában is elsősorban nem a határőrizet ellátása, hanem a határvédelmi erők fedése állt. Ennek viszont nem igen tudott megfelelni, ezért átalakítottá Magyar Királyi Határőrséggé, amely ugyan jó fedőszervnek bizonyult⁵⁷, a cél azonban addigra már nem annyira a rejtés, mint inkább a határvédelmi erők felfejlesztése volt. Szervezetén belül rövidesen a határőrizeti erők arányát messze meghaladta a határvédelmieké. Az 1938-ban kezdődő harmadik szakaszban, pedig a határőrizeti szervezetet teljes egészében beleillesztették a Magyar Királyi Honvédségbe, ezzel teljes mértékben megteremtve a határvédelem elsőbbségét a határőrizettel szemben.

A dualizmus korszerű rendészeti határőrizetével szemben a magyar határőrizetnek ezt a szakaszát ismét a katonai jelleg határozta meg, amely ugyan nem egyszerre, hanem fokozatosan teremtődött meg, ahogyan a pénzügyminisztérium felügyeleti kompetenciáját a határőrizetből fokozatosan kiszorította a kezdettől jelenlévő honvédelmi hatáskör. Maga a határőrizeti szervezet

---

⁵⁴ Parádi József: Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. I. köt. Budapest, Tipico Design 2003. – 13.p.

⁵⁵ Parádi József: Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. III. köt. Budapest, Tipico Design 2003.– 32.p.

⁵⁶ Parádi József: A magyar állam határőrizete a két világháború között. Rendvédelem-történeti Füzetek V. évf./6. sz. – 68.p.

⁵⁷ Bacsa Gábor: A Magyar Királyi Határrendőrség Magyarország déli határain. Határőrségi Tanulmányok 2000. évi 3. különszám – p.88.

is, bár eleve fedőszervként, de mégis rendészeti szervezetként jött létre, amely nem csak, hogy katonáivá vált, hanem mint csapatnem, egyenesen része lett a honvédelem katonai szervezetének. A rendészeti feladatok és azok ellátása azonban végig megmaradt a határőrizetben, csupán háttérbe szorultak. A vámőrség még nagyon sok rendészeti feladatot oldott meg, ezek közül a határvadászok már csak a kishatárforgalom ellenőrzését tartották meg, eddigre a rendészeti feladatok köre a jobbra a határőrizetben résztvevő, együttműködő szervezetek (államrendőrség, csendőrség, pénzügyőrség, vámhivatalok stb.) kezébe került. A határőrizet vezető szerve azonban markánsan katonai volt.

A második világháborúban elszenvedett katonai vereség – amellet, hogy a határőrizeti rendszer teljes pusztulását eredményezte – nyilvánvalóvá tette azt a szükségszerűséget, hogy Magyarország politikáját a háború után új alapokra kell helyezni. Vonatkozott ez a határőrizetre is, amelyet az 1937-es határok mellett kellett újjászervezni.⁵⁸ Az adott politikai körülmények és lehetőségek mellett természetesen ez a honvédelem rendszerében történt,⁵⁹ a honvéd határvadászoknak nem csak szervezete, vezetési rendszere, de határőrizeti tevékenysége határozottan katonai jellegű volt. Éppen emiatt nehezen birkóztak meg a határőrizet rendészeti feladataival,⁶⁰ különösen a növekvő határforgalom ellenőrzésével. A vizsgált időszak egyik fő jellegzetességét az adta, hogy a határőrizeti feladatokat nem egy, hanem két szervezet volt hivatva ellátni, ugyanis a belügyminisztérium irányítása alá tartozó Magyar Állami Rendőrség szervezetében – bizonyos tekintetben a Vidéki Főkapitánysághoz tartozóan, bizonyos tekintetekben pedig közvetlenül a miniszter irányítása alatt – létrehozták a Magyar Állami Határrendőrséget. Ez a határrendőr szervezet már több volt, mint határszéli rendőrség⁶¹, éppen úgy szakmai szervezetnek számított, mint a határőr szervezet. Míg azonban a határőrség a fegyveres erő része volt és katonai szervezetként látta el feladatát, addig a határrendőrség fegyveres testület volt és rendészeti szervként funkcionált. Az akkori határőrizeti rendszer egyik szakmai szerve a honvédelem rendszerében, a másik pedig a rendvédelem rendszerében oldotta meg feladatait, jóllehet a honvéd határőrök is oldottak meg rendészeti feladatokat (kishatárforgalom ellenőrzése, csempészet elleni harc stb.)⁶², mint ahogyan a határrendőrök is részt vettek a határőrök razziaiban is.

Úgy gondolom nyilvánvaló, hogy a háborút követő körülmények, és a folyamatosság igénye együttesen eredményezte a honvéd határőrség újjászervezését. De vajon miből következett a határrendőri szervezet feltámasztása? Megítélésem szerint a polgári társadalomnak az igénye a polgári értékekhez való visszatéréshez, az utolsó „békebeli” és még korszerűnek tekinthető határőrizeti modell feltámasztása azt bizonyítja, hogy a magyar társadalom 1945-46-ban még a polgári társadalmat akarta újjáépíteni, megtisztítva azt a két világháború között bekövetkezett deformációtól. Határőrizeti vonatkozásban ez a határrendőrség újbóli megszervezését jelentette. Úgy gondolom, hogy az akkori politikai szándék a határrendőrségben látta a magyar határőrizet hosszabb távon is működni, fejlődni képes szervezetét, míg a honvéd határőrséget átmeneti megoldásnak, ideiglenesen működtetendő szervezetnek tekintette. Persze a későbbi, politikailag elkötelezett vezetés ezt éppen fordítva láttatta, ezért is gyökerezett meg katonai határőrizeti szervezet iránti nagyobb szimpátia. De 1945-46-ban még hiányzott a sztálini modell kialakításának politikai szándéka, ami később, néhány év elteltével eltorzította a társadalom és a rendvédelem,

---

⁵⁸Gáspár László: A határőrizet szervezeti változásai 1945-1950 között. Rendvédelem-történeti Füzetek VI.évf. – p.29-34.

⁵⁹Mucs Sándor: Adatok a magyar határőrség 1945. utáni történetéhez (1945. febr. – 1946. márc.). Hadtörténelmi Közlemények 1963. évi 2. sz. p. 5-28.

⁶⁰Kiss Zoltán: A határőrség történetéből. Személy és áruforgalom ellenőrzése. Magyar Állami Határrendőrség. In.: A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért. A BM Határőrség kiadványa 1970. – p.60-61.

⁶¹Nagy György: A Magyar Állami Határrendőrség 1945.-1946. évi újjászervezése. Rendvédelem-történeti Füzetek XI. évf. – p. 64-77.

⁶²Keserű István: A határőrség szerepe az ország gazdaságának védelmében. Rendvédelem-történeti Füzetek VIII. évf. – p.100-102.

azon belül a határőrizet természetes fejlődését.⁶³ Ekkor a rendőrség bár már baloldali irányítás alatt állt, nem volt politikai fegyver annak kezén, mert a szovjet vezetés ügyelt arra, hogy a Vörös Hadsereg mögötti, katonailag pacifikált területeken egy ideig még ne tűnhessenek fel kommunista kormányok⁶⁴, s ez a körülmény azt a tévhitet kellette a társadalomban, hogy szabadon rendelkezhet jövőjével. Ennek a rövid időszaknak a teremtménye lett a Magyar Állami Határrendőrség.

Újjólagos megszervezése nem volt tévedés, a polgári társadalom természetes igénye szerint a magyar határőrizetnek vissza kellett térnie ahhoz az úthoz, amelyet egyszer már választott, s amelyről csak a fejlődéstől idegen, rendkívüli körülmények kényszerítették le. Csupán a kor akkor még nem kedvezett ehhez a visszatéréshez, ahhoz még majdnem ötven évet várni kellett. Viszont ami késett, nem múlt: nagyhatalmi érdekek Magyarország fejlődését rövidesen a letérítették a remélt polgári útról és a szovjet mintájú diktatúra felés sodorták. Határőrizeti vetülete ennek egyidejűleg több folyamatban jelentkezett. Egyrészt a rendőrség egyre inkább a baloldali erők osztályharcának eszközévé vált. Benne a határrendőrség feladata többek között a jobboldali politikai erők reprezentánsai hazajutásának megakadályozása volt. Másrészt az egész rendvédelmi szervezet kezdett határozott irányt venni a szovjet rendvédelem felé, sőt – ugyancsak szovjet recept szerint – kezdett kiemelkedni belőle egy államvédelmi rendszer, amely alkalmassá válhatott a diktatúra megvalósítására. Harmadrészt pedig a honvéd határőrség katonai jellege megerősödött. A folyamat végül egy szovjet-kommunista erők által kikényszerített határőrizeti rendszerváltozásban csúcsosodott ki, amely során a határőrizeti szervek kikerültek a honvédelem és a belügyi rendszeréből és az államvédelmi rendszer részeivé váltak.⁶⁵

A Magyar Állami Határrendőrség végül is nem azzá vált, amivé kezdetben szánták. Nem vált a magyar határőrizet vezető, a polgári magyar társadalom határőrizeti érdekeit megvalósító szervezetévé. Ellenkezőleg, kommunista befolyás alá kerülve éppen az a társadalmi osztály elleni harc eszköze lett, amelynek érdeke volt életrehívása. E szerepkör egyenes következménye lett felszámolása.

---

⁶³Parádi József: A magyar rendvédelem sajátosságai és fejlődési periódusai a második világháború előtt és után. Rendvédelem-történeti Füzetek VI. évf. – p. 80-89.

⁶⁴Mezey Barna: Törvényesség és rendvédelem Magyarországon (1945-1949). Rendvédelem-történeti füzetek VI. évf. – p.64.

⁶⁵Nagy György: A határforgalom és ellenőrzése 1945-1950 között. Rendvédelem-történeti Füzetek VI. évf. – p.77.

Gáspár László: A határőrség leválasztása a Magyar Néphadsereg szervezetéről. Új Honvédségi Szemle 1995. évi 5. sz. – 43-47.p.

Zeidler Sándor

Tradicionális és antitradicionális elemek az egyenruhán

A tradíció a kulturális hagyományok és azok ápolása a mindenkori államvezetés kötelessége. A régen kialakult sajátos díszítőelemek, jelvény, jelkép formájában, leegyszerűsödött formában utalnak a múltra.

Ezek egy része nagyon ősi eredetű, másik része - főképp fiatalabb szervezeteknél - egy félig-meddig mesterségesen teremtett hagyomány, mely néhány évtized, vagy esetleg évszázad alatt beívódik a köztudatba valódként. Ez hasonlít arra, hogy sokan nem tudnak különbséget tenni népdal és a műdal között. Természetesen a történelem során motívumkincsünket keleti és nyugati behatások érték, gondoljunk a 150 éves török uralomra.

A mai globalizálódó világban különösen fontos ennek a helyes, természetesen a XXI. századnak megfelelő használata, amikor a különböző nemzetek egyenruháit a sapkajelvény, a rendfokozati jelzés és legfeljebb a nemzeti fejedő különbözteti meg. Korábban is jellemző volt, hogy nagy katonai múlttal bíró nagyhatalmak így, angol, francia, német egyenruháihoz hasonlókat viseltek az érdekszférájában tartozó, illetve kisebb volt gyarmati államok.

A második világháború után a szovjet fennhatóság alatt élő ún. szocialista országok főképp az 50-es években szolgai módon lemásolt szovjet típusú egyenruhát és rendfokozati jelzéseket viseltek. A magyar még ezeken is túltett, úgyhogy Vorosilov marsall egy díszszemlén szóvá tette, hogy nincs Önöknek nemzeti egyenruhájuk? Nem véletlen, hogy az 1956-os Forradalom és Szabadságharc egyik fő követelése volt a nemzeti címer és egyenruha.

Manapság az egész világon a szuperhatalom Egyesült Államok egyenruharendje uralkodik. Természetesen a korszerű, praktikus dolgokat célszerű átvenni, azonban tartózkodjunk a szolgai másolástól, ami esetenként komikusan is hat. Ismerjük meg hagyományainkat, alkalmazzuk őket bátran, legyünk rájuk büszkék. A cél: tradíció és korszerűség.

Az egyenruha

A XVIII. században az állandó hadseregek létrejöttével jelenik meg a mai értelemben vett egyenruha a hadseregnél. A rendvédelmi testületek közül a rendőrségnél országosan egyforma egyenruháról csak 1919-es államosítástól beszélhetünk. Korábbi önkormányzati rendőrségek maguk ízlése szerint öltöztették a rendfenntartókat, bár zsinórmértékül a budapesti szolgált.

1909-ben a Budapesti m. kir. Államrendőrség Nemes Mihály festőművész tervei alapján a szigetvári hős Zrínyi Miklós dísz-sisakja felhasználásával rendszeresítette az ún. "Zrínyi sisakot". Emellett a régi magyar szimbólum, a tulipán felhasználásával atillát tervezett díszben. A rangjelzések a galléron voltak elhelyezve. A rendfokozati rendszer sem elnevezésében, sem kivitelében nem tért el a hadseregétől. 1944-ig így viselték, amikor a rendőrséget katonásították, az elnevezések és a rendfokozati csillagok azonosak lettek a honvédséggel. 1946-tól a rendfokozati jelzések váll-lapra kerültek. Az 1956-os forradalom leverését követően a rendőri ruhák tekintetében pozitív változás történt, bár a sapkajelvény, mely a rendszerváltásig érvényben volt, a "Rákosi kort" idézte. A ruhák túléltek a rendszerváltást, csak a gomb és a díszítések módosultak, 2002-ig, az új ruha bevezetéséig rendszerben maradtak. 1949 után a többpártrendszer megszűntével az egyenruházati kérdések a Honvédelmi Miniszter hatáskörébe kerültek. Az így kialakult honvédségi ruházatot és rendfokozati rendszert szolgai módon követték a társfegyveres testületek. A rendszerváltás után ahelyett, hogy minden testület a saját hagyományaira épülve próbált volna egyenruhareformot végrehajtani, szokásjog alapján az 1992-ben a Honvédség által bevezetett új formaruhát /melynek én is részese voltam/ kezdték minimális átalakítással másolni. A rendfokozati rendszer is indokolatlanul katonai maradt, sőt bár a létszámok csökkentek nagyhatalmak méretarányainak megfelelő és indokolatlan rendfokozatokat vezettek be mint pl. rendőr dandártábornok.

Egyenruhák

A rendészeti szakközegek az államot képviselik. Tekintélyük kell, hogy legyen, ennek a megjelenésükben, ápoltságukban és viselkedésükben kell megnyilvánulni.

Nyári szolgálati öltözet

Fejfedő: azért viseltek régebben magas csákót, sisakot, hogy a rendőr magasabbnak tűnjön, így tekintélyesebbnek is. A baseballsapka épp ellenkező hatást fejt ki, nem való szolgálati fejfedőnek.

Téli szolgálati sapka /usanka/

Sikerült e téli sapkaféleségnek a legcsúnyább, 1950-es évek fazonját visszahozni. Lehetett volna kicsit sajtáságosabb fazont tervezni.

Társasági öltözet

Tányérsapka

Legelterjedtebb sapkafajta, a rendőrség 1945 óta viseli. Sapkajelvénye, melyet a BV számára terveztem, nem került bevezetésre, a rendőrség pedig lemásolta, azt úgy terveztem, hogy a sapka karimája és az állórész közé illett volna. Felülre rakták, alatta üresség van. A viharzsinór ún. négyélű, mely váll zsinórdíszre való, így se nem szép és nem oda való. A régi rendszerű tányérsapkáknak jelvényét 1989. október 23-án lecserélték, úgyhogy ebből csak a vörös csillagot vették ki. Eredetije 1957-ben készült, hasonlítva a szovjet mintájú és a varsói szerződés tagállamaiban elterjedt ún. "cár szeméhez".

Vállzsinór

XVIII. században tűnik fel a lovasság egyenruháján, bal vállon. Funkciója, hogy a vállon átvett patrontáskaszíj ne csússzon le. 1939-ig a honvédségnél a lovassági tisztek viselték, valamint a lovasrendőrség, majd díszként mindkét vállra kerül 1945-ig. 1992-ben újra visszakerül a honvédség társasági ruhájára a tiszthelyetteseknél is.

Rendfokozati jelek

1849-ben az osztrák hadseregben bevezették a hatágú csillagot rendfokozati jelzéseként a katonaállományánál. A nem katonaállomány csillagrózsát, a tisztviselők rózsácskát viseltek. Ezeket átvette 1869-ben a magyar királyi honvédség is. Az önkormányzati rendőrsegek, majd a m. kir. Rendőrség is a rózsácskát viselte 1944-ig, amikor a hatágú csillagra tértek át. 1950-ben a szovjet típusú, ötágú csillagra tértek át. A Honvédség 1992-ben visszatért a hagyományos hatágú csillagra és a történelmileg alkalmazott háromszög alakú elhelyezésre.

A rendfokozati jelzést övező zsinórdíszítés formája már az első világháború végén mintaként elkészült, majd 1919-ben Toókos Gyula huszárkapitány által tervezett került az egyenruhára. 1945-ig viselték, majd 1992-ben került vissza a honvédségi ruhára. Semmilyen rendőrségi kötődése nincs, a repülők társasági egyenruháját egy szakági jelvénnel megkülönböztetve másolták le a rendőrségnek.

Társasági felöltő

Civil felöltő egyenruhadíszekkel, egyenruhajellege nincs.

Szolgálati Jelvény

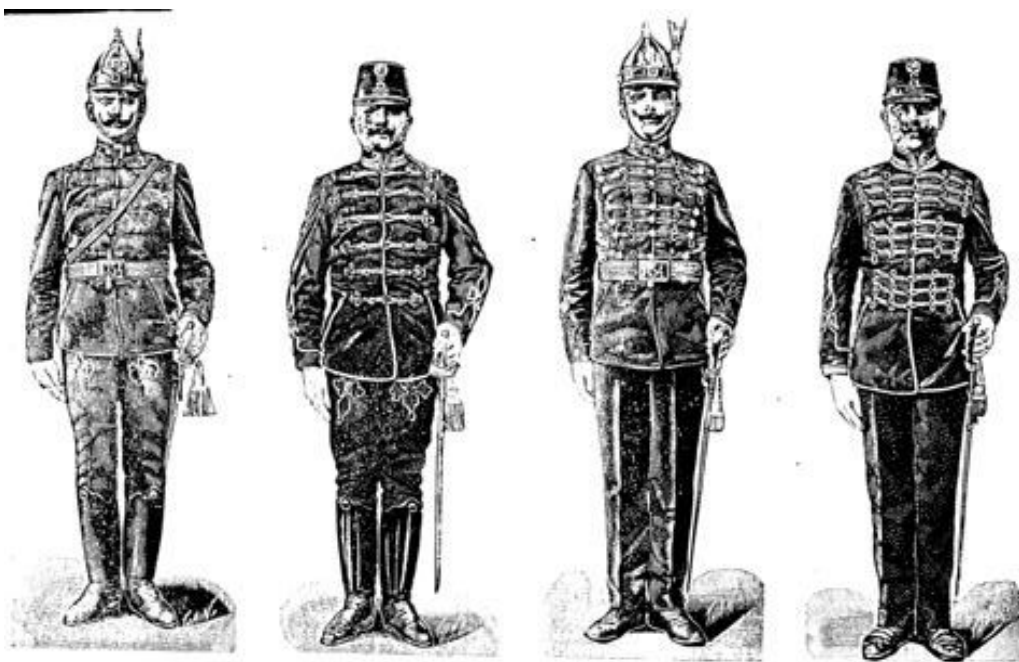
BM 1990-ben rendszeresítette. A jelvényben mérleg a fő motívum, jöllehet a rendőrségnek, mint végrehajtó szervezetnek mérlegelési joga nincs.

Karjelzések

14/1992 ORFK intézkedés alapján a legkülönbözőbb formájú és színvonalú jelzéseknek a közös hibájuk, hogy nincs benne logikai rendszer, amellelt többnyire zsúfoltak, bár a jelvénynek egyszerűnek, könnyen felismerhetőnek kell lennie.

Szolgálati jel

Az 1992-ben a szolgálatban eltöltött évek elismerésére alapították a korábbi vörös csillagos helyett. A hozzá nem értés végett szolgálilag lemásolták plágium szinten a francia Akadémiai Pálmát, amit a Francia Tudományos Akadémia tagjai viselnek. A kitüntetés egy tőlünk idegen, hordhatatlan, hosszúkás szalagon, szerencse, hogy nem viselik, mert esetleg mosolyt fakasztana turisták körében. Mindenesetre bár az illetékese tudomására lett többször hozva, azóta is osztogatják.

Lovászrendő díszben.

Lovászrendő csapattól kint.

Gyalogrendő díszben.

Gyalogrendő csapattól kint.

A budapesti Államrendőrség új egyenruhája.

Határforgalom ellenőrzés a Magyar Királyság dualizmuskori államhatárain

Bevezetés

Hazánk mellett, hogy idegenforgalmi szempontból fogadó és kibocsátó ország, földrajzi helyzetéből következően a kelet-nyugati és észak-déli irányú nemzetközi kereskedelmi és turista útvonalak csomópontjában volt és ma is van. Ez egyben azt is jelenti, hogy a csempészútvonalak és ezen belül veszélyességénél fogva elsősorban a fegyver és kábítószer csempészés útvonalainak egy része is érinti. Általában az erőszakos és terrorcselekmények elkövetői - vagy potenciális elkövetői - is ezeket az útvonalakat használják. Mindezek miatt a Magyar Köztársaságnak fontos politikai és gazdasági érdekei fűződnek ahhoz, hogy államterületén és azon belül határterületén olyan körülményeket teremtsen, amely egyrészt tág teret biztosít az igazi turizmusnak, másrészt, amelyek elriasztják, távol tartják hazánktól és egyben az Európai Uniótól, az erőszakos és terrorcselekmények potenciális elkövetőit, a szervezett áru és embercsempészeket a külföldieket, felderítik a magyar állampolgárokat.

Ezeknek az érdekeknek a megvalósításának egyik módja az államhatáron megnyitott határátkelőhelyeken történő szűrés. A „szűrés” mértékét a parlament és a kormány szabályozza (az Európai Unió és a Schengeni Egyezmény részes államaként azok illetékes szerveivel szoros együttműködésben) jogi eszközökkel és az általa létrehozott ellenőrző szervezetekkel, (Határőrség, Vám- és Pénzügyőrség, Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, rendőrség, egészségügyi szolgálatok) melyek hatékony tevékenységéhez biztosítja a szükséges anyagi-technikai stb. feltételeket.

A hatékonyság alapvető feltétele az objektíve teljesíthető cél kitűzése, a személyi állomány alapos szakmai felkészítése, s a feladat végrehajtásához közel optimális mennyiségű anyagi-technikai ellátás és környezet biztosítása, illetőleg a három feltétel relatív összhangjának megteremtése.

A hatékonyság nem elhanyagolható feltétele az ország biztonságát szolgáló szervezetekkel való szoros, a napi munkában a gyors információáramlásban és reagálásban is érvényre jutó együttműködés.

Természetesen mindezek érvényesítésére a kor adott színvonalán erőteljes törekvések történtek a dualizmus kori Magyarországon.

A Magyar Királyi Határrendőrség felállításának okai

Minden birodalom, ország sok évszázad alatt kikristályosodott tapasztalata alapján politikai és gazdasági biztonsága érdekében jogosan és indokoltan ellenőrizteti a határon átlépő személyeket, szállítmányokat, s kísérli meg távol tartani, eltávolítani a nemkívánatosakat.

Felvetődik a kérdés. Miért volt szükség önálló magyar határforgalom-ellenőrző szervezet felállítására az Osztrák – Magyar Monarchiában, hiszen ilyen szervezet (szervezetek) működtek addig is a Birodalom külső határain, s azokban természetesen magyarok is szolgáltak?

A választ a korszak társadalmi – gazdasági változásai vizsgálata után kaphatjuk meg, melyek közül a legfontosabbaknak az alábbiakat tartom:

1. A dualizmus időszakában az infrastruktúra fejlesztése kiemelkedő szerepet játszott a nemzetgazdaság fejlesztésében. Erre fordították a beruházások több mint a felét. A legdinamikusabb ágazat a szállítás és a hírközlés volt. A vasút töltötte be az egész korszak gazdasági növekedésében a vezető szerepet. Például az 1867 – 1873 közötti vasútépítési lázat 1882 – 1899 között újabb követte és csaknem 10.000 kilométer új vonal épült. A vasút e fejlesztésekkel visszaszorította a korábban igen jelentős vízi szállítást, és a közúthálózat is szinte csak ott fejlődött, ahol az a vasúti szállítást szolgált. Az állami úthálózat hossza ugyan 6.000 kilométerről 11.000 kilométerre nőtt, de ebből csak alig több mint 200 kilométer volt kövezett, vagy aszfaltozott, a többi csak „kavicsolt”. Az úthálózat 85%-át kitevő megyei és községi utak zöme

igen kezdetleges állapotú maradt. A vasút katonai stratégia jelentőségén túl, *lehetővé tette többek között a nemzetközi személy- és áruforgalom fellendülését.*⁶⁶

A század végére a Balkán és az Adria felé vezető vasútvonalak megépítésével Magyarország a nyugatról kelet és délkelet felé vezető nemzetközi útvonalak fontos átmenő állomásává lépett elő. Gazdasági és katonai szempontból legalább a részleges nemzeti felségjog gyakorlását a parlament szükségesnek tartotta.

Erre a vasúthálózatra támaszkodva nyílt lehetőség az idegenforgalom megindítására, intenzív fejlesztésére Lomnicon, Tátrafüreden, Pöstyénben, az ország déli részén Herkulesfürdő kifejlesztésére, a balatoni fürdőkultúra megalapozására, az északadriai fürdőhelyek Abbázia Cirkevicia erős ütemű kiépítésére. Ez az idegenforgalom - tekintettel arra, hogy döntő mértékben az Osztrák-Magyar monarchián belüli forgalom volt - nem volt tekinthető határforgalomnak, mint ahogy Uniós létünk későbbi időszakában sem lesz az.

2. A 19. századi egyetemes migrációs folyamat részeként a korszak folyamán mintegy 1,2 milliónyi kivándorlási veszteség csökkentette az ország népességét⁶⁷ A hivatalos állami statisztika, amely 1899-től mutatta ki a legális, tehát *útlevelel történő kivándorlást*, 1899 – 1913 között csaknem 1,4 millió főt tartalmaz. A kivándorlók nagy többsége, 86%-a az Egyesült államok felé vette útját. Az Ausztriába, Németországba, Romániába további 300 – 400 ezer fő települt. Az időszak végéig közülük mintegy félmillió tért vissza.⁶⁸ Az ugyanebben az időszakban bevándoroltak számáról statisztikai kimutatás nem készült, számuk 300 – 400 ezer fő körülinek becsülték a szakértők.⁶⁹ A Monarchia határain a Monarchia érdekei szerinti ellenőrzés folyt, amely nem méltányolta a magyarországi kivándorlással kapcsolatos érdekeket Az illegális migráció látens maradt, az ennek ellenére köztudott volt, és a magyar honatyák egyre erőteljesebb fellépést sürgették a nagymértékű kivándorlás visszaszorítására. A megoldás útjának a kivándorlás nemzeti határon történő ellenőrzése bizonyult.

3. A nemzetközi politikai viszonyokban is jelentős változások következtek be. II. Viktor Emánuel (1861-óta Olaszország királya) 1970-ben Velence után Rómát is Olaszországhoz csatolta és miután Ottó von Bismarck 1871-ben Németországgá egyesítette a német fejedelemségeket, Ausztria hatalmi súlya a térségben jelentősen lecsökkent. Az 1878-al kezdődő balkáni háború a balkáni népek török elleni harcai voltak a nemzetállamiságuk megteremtése érdekében. E viszonyok változásait a magyar arisztokrácia lehetőségként értékelte Magyarország súlyának erősítésére, egyes területeken az önállóság formai megvalósítására. Ezért jöhettek létre, például a közös hadseregben a magyar vezényleti nyelvű ezredek.

4. A társadalmi fejlődés évezredei azt bizonyítják, hogy ha egy állam nem tudja biztosítani népe, nemzetiségei számára a szuverén államterületét, akkor politikai, gazdasági, kulturális erőfeszítései csorbát szenvednek - ha el nem buknak -.

A magyar államalapító I. István királlyá koronázása nemcsak a magyar állam megalakulását és a hatalom gyakorlásának általános lehetőségét jelentette, hanem a Kárpát-medencében lévő állam területe elismerését. Ez az ország később a Habsburg Birodalom, majd Ausztria részeként többször meg kísérelte önállóságát kivívni. A kiegyezéssel ez csak részben sikerült. A technikai fejlődés eredményeként az államterületet, az államhatárt is konkrétabbá tették.

Első ízben a határok pontos kijelölésére a dualista Magyarország keretei között került sor. Hosszú viták, esetenként döntőbíráskodást követően alakították ki a határszerződéseket, melyek becikkelyezésére 1888. (Románia) 1889. (Horvátország) 1902. (Galícia) 1910 (Ausztria) években került sor.

A négy pontban a sok közül kiemelt és elsorolt változások lehetővé tették, sőt igényelték a közbiztonság erősítése érdekében a közigazgatásban új nemzeti rendészeti szervezeti elemek létrehozását.

⁶⁶ Magyarország története 1890 – 1918. Akadémia Budapest 1978. 378 – 378. p.

⁶⁷ Magyarország története 1890 – 1918. Akadémia Budapest 1978. 405. p

⁶⁸ Magyarország története 1890 – 1918. Akadémia Budapest 1978. 412. p

⁶⁹ Magyarország története 1890 – 1918. Akadémia Budapest 1978. 413. p

A törvéncsomag

Az államhatárok pontos kijelöléséig a határforgalom ellenőrzésének feladata (a személy és áruforgalom ellenőrzése terén), ha növekedett is, mégis elenyésző volt a védelmi feladatokhoz képest. Ezért az e feladatokat ellátók határvármegyei (bánsági, stb.) irányítása és katonai megvalósítása volt az elsődleges. A határok átlépésével kapcsolatos feladatokat a határispánok, a határmenti szolgabírói kirendeltségek és a határszéli biztosságok látták el. A határőrizetet és a határvédelmet a kiegyezésig elsősorban a haderő alakulatai látták el. A katonai határőrvidék — amely Dalmáciától Erdély északi határáig terjedt — egyben Habsburg birodalmi katonai közigazgatást is jelentett. A kereskedelem fejlődésével a pénzügyi - vámigazgatás különült el fokozatosan, s a birodalom határterületén is, a határon átvezető utak mentén az útvámhelyeken tevékenykedtek a vámszedők. Önálló szervezetük 1843-ban alakult Pénzügyőrség (Finanzwache) néven a Császári és Királyi Jövedékörség és a Császári és Királyi Határőrség egyesítésével. Természetesen e szervezetnek magyar tagjai is voltak.

Az államhatárok pontos kijelölésével konkrétta vált Magyarország államterülete. Az államterület létrejötte azonban még nem jelentette azt, hogy ott a magyar állam gyakorolhatta jogait, hiszen mint ahogy az előzőekből tudható, a kijelölt államhatárokon kizárólag osztrák irányítású szervezetek tevékenykedtek, bár természetesen e szervezeteknek magyar tagjai is voltak. Szükség volt tehát a magyar államterület határának átlépése szabályai megfogalmazására, a szabályok ellenőrzésére legalább egy önálló magyar szervezetre, s e szervezet tevékenysége szabályai meghatározására.

A több éves vitát követően a századforduló után a magyar törvényhozás egy törvéncsomagot alkotott, amely az útlevelekről, az idegenrendészetről, a határmenti csendőrségről, és a határrendőrségről szóló törvényeket tartalmazta.

A határ átlépésének feltételei

A törvények megalkotása után sor kerülhetett a törvéncsomagban megfogalmazottak feltételeinek megszervezésére.

A határátlépés feltételeit az útlevéltörvényben (1903. évi VI.tc.) és az „idegenrendészeti” törvényben (1903. évi V.tc.), a kivándorlásról (1903.évi IV. tc.) fogalmazták meg

Az 1903. évi VI. törvénycikkben megfogalmazottak szerint a magyar korona országaiban a határátlépéshez útlevél általában nem volt szükséges, de más országokkal viszonyosság alapján elrendelhetőnek tartotta. Azon túl, az útlevélhez jutást feltételekhez kötötte. A mai fogalmak szerinti, önálló magyar törvényben kihirdetetten útlevél rendszeresítésére - 1905-ben került sor a 70.000/1904 Belügyminiszteri rendelet alapján a 102.843/1904 P.M. rendelettel.

Az „idegenrendészeti” törvény, a külföldiek rendészetével kapcsolatos 1903. évi V. törvény szabályozta a „Külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatását”.

A törvény legfontosabb rendelkezését a 10.§. tartalmazta:

„Az a külföldi, a ki magát kellően nem igazolja, a maga és családja fenntartására szolgáló eszközöket ki nem mutatja, vagy a kinek az állam területén való tartózkodása az állam érdekeire, vagy a közbiztonságra és a közrendre nézve aggályos: az állam területéről a rendőri hatóság által bármikor kiutasítható, esetleg kényszer útján is eltávolítható.”⁷⁰

A kivándorlási törvény (1903. évi IV. tv.) tekintettel arra, hogy a kivándorlás alapvető jog volt, a törvény alapvetően annak szabályozására törekedett.

---

⁷⁰ 1903: V. t.cz. Külföldiek Magyarországon lakhatásáról

A határátlépés feltételeit ellenőrző szervezet

A határátlépés feltételeit ellenőrzésére létrehozott szervezet a **Magyar Királyi Határrendőrség** elnevezést kapta. Felállításáról az 1903.évi VIII. törvénycikk rendelkezett. A határrendőrség az intenzív szervezés ellenére csak **1906. január közepén kezdte meg működését 11 határrendőr kapitányságon és ezeknek alárendelten nagyobb számú kirendeltségen (8). A 12. határszéli rendőrkapitányság (Fiume) csak 1913-ban állt fel.**(1.sz melléklet)

A magyar királyi határrendőrség szervezeti sémája:

A Központ 15 fő		A kapitányság 20 fő	
Főnök	1 fő	Központban átlagosan	10 fő
Főnökhelyettes	1 fő	Kirendeltségeken átlagosan	7 fő
Kapitányok	2 fő	Őrségeken átlagosan	3 fő
Fogalmazó	1 fő		
Segédfogalmazó	1 fő		
Fog. gyakornok	1 fő		
Számtanácsos	1 fő		
Felügyelő	1 fő		
Írnok	1 fő		
Segédtszt	1 fő		
Hivatalszolga	2 fő		
Díjnok	1 fő		

Határszéli magyar királyi rendőrkapitányságok, kirendeltségek, őrségek

Kapitányság	Kirendeltség	Őrség
• Máramarosziget	/ Felsővívó, Körösmező, Ökörmező	/ Papfalva
• Munkács	/ Alsóverceke	/ Volócz
• Ungvár	/ Mezőlaborcz, Nagyberezna	/ Zemplénoroszi
• Bártfa	/ Lubotény	/ Felsővízköz
• Liptószentmiklós	/ Poprád	/ Poprádremete, Rózsahegy
• Zsolna	/ Csacza, Trsztena	/ Hólak
• Pozsony	/ Királyhida	
• Sopron	/ Csáktornya	/ Gyékényes
• Pancsova	/ -	/ Temeskubin
Orsova	/ Petrozsény	/ Vodicza, Básiás, Szvinicza,
• Vulkán,	/ -	Ó-Moldova, Drenkova, Szurduk
• Brassó	/ Predeál, Verestorony	/ Sósmező, Breáza, Ósancz,
•		Bodzakraszna
• Beszterce	/ Gyimesbükk, Gyergyótölgyes	/Dornavölgy, Gyergyóbékás,Barátos
• Fiume	/ -	/ -

A tisztviselői létszámba való felvétel képzettségi követelményei

„A fogalmazási szakban a következő képzettség kívántatik meg:

Ügyvédi oklevél, vagy államtudományi, vagy jogtudományi tutorság, vagy végre legalább a jogi négy évi tanfolyamnak a fennálló szabályok szerint való bevégezése és az államtudományi államvizsga sikeres letétele”

„Díjtalan gyakornokul csak oly egyén vétethetik fel, ki bebizonyítani képes, hogy addig, míg segélydíjjal, vagy fizetéssel összekötött állást nyer, tisztességesen megélhet.”

A határrendőrök felvételére vonatkozó szabályok⁷¹

„A határrendőrt a belügyminister veszi fel. A felvétel ideiglenes és csak hat hónapi próbaszolgálat, valamint az elméleti vizsgának sikeres letétele alapján történik a véglegesítés.

Felvételi feltételek

- magyar állampolgárság és fedhetetlen előélet
- legalább hat évi katonai vagy csendőrségi (esetleg együttes) szolgálat
- a magyar nyelvnek szóban és írásban bírása
- egészséges testalkat
- negyven évet túl nem haladott életkor
- rendezett anyagi viszonyok”

A magyar királyi határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. tc. megalkotásának alapvető jelentősége az állami jelleg, az önkormányzatoktól független, központosított szervezet, mely lehetővé tette az egységes központi irányítást. A központi irányítást a Belügyminisztérium rendőri főosztály államrendőri és közbiztonsági alosztálya gyakorolta. A fenti törvény e szervezet feladatát is részletezte, amely merőben speciális volt. Speciális, mert *úgy a külső, úgy a belső határon* jelentős feladatokkal, s a hozzá kapcsolódó jogkörökkel ruházták fel

A Magyar Királyi Határrendőrségről szóló törvény e szervezet feladatát is részletezi, amely merőben speciális. Figyelemmel kíséri a határon átlépőket, adatokat gyűjt, és tájékoztatást nyújt az államrendészeti szempontból fontos mozzanatokról, végrehajtja működési területén a külföldiek bejelentésére és lakhatóságára vonatkozó szabályokat, „megakadályozza a kémkedést, védi a határ mentét a szomszéd állam lakóinak esetleges erőszakos cselekedetei ellen”, s oltalmazza a határjeleket, stb. Megakadályozza a gyanús, nem kívánatos személyek belépését. Elfogja a körözött, külföldre szökni akarókat. Eljár, mint tolonchatóság. Ellenőrzi a fegyverek, lőszer forgalmát, megakadályozza a nócsempészetet, a hadkötelesek kiszökését, a csempészetet. Ellátja a határszéli vasúti és hajóállomásokon a rendészeti és közbiztonsági szolgálatot, ugyanott ellenőrzi a közegészségügyi szabályok betartását. A nemzetközi forgalomban közlekedőknél elvégzi az útlevélvizsgálatot. Kiállítja a „határátkelési” igazolványt. Rendőri büntetőbírósként jár el útlevél, tiltott visszatérés, külföldiek bejelentkezési és lakhatási ügyekben. Hatáskörébe utalták a kivándorlási ügyeket, majd a leánykereskedés ellenőrzését. Később 1918-tól bünyügyi nyomozásra is felhatalmazást kap. A határszéli rendőrkapitányságok hatóságok, de kitiltási, toloncolási, kihágási ügyekben határozataikat másodfokon az alispán, illetve a városi önkormányzat felülbírája.

A határrendőrség feladatköréhez nem tartozó rendőri ügyekben a határszéleken is a városi rendőrkapitányságok, illetve a főszolgabírók jártak el.

A román és szerb határszakaszon — amely külső határ volt — a határőrizeti feladatokat teljes egészében, a határforgalom ellenőrzési feladatokat részben a határszéli csendőrség látta el.

Az I. Világháború idején a határrendőrség a hadtáp, illetve a hadműveleti területen működött, s a katonai hatóságoknak nyújtott segítséget ellenőrzéseivel.

1918-ban az eredetileg felállított 11 határrendőr kapitányság mellett Liptószentmiklóson, Nagyszébenben, Temesváron, Újvidéken és Ótátrafüreden volt határrendőr kapitányság.

---

⁷¹ 120.000/1906.B.M.sz.rendelet

A határforgalom ellenőrzés módszerei

A közúti határforgalom ellenőrzése sajátosan valósult meg. Az egyszerűbb megvalósítási módszert ott alkalmazták, ahol a távolsági forgalomra megnyitott határátkelőhelyet a határvonalhoz közel telepítették. Ez esetben a határforgalom ellenőrző szervek (m.kir. határrendőrség m. kir. vámőrség, m. kir. egészségügyi és állategészségügyi szolgálat) alkalmazottait egy épületben helyezték el, s feladataikat ott helyben látták el. A gyalog és kocsin érkező utas köteles volt a határállomáson az irodában jelentkezni s útlevelét előmutatni. Abban az esetben, ha a határátkelőhelyet a határvonaltól több kilométer távolságra létesítették, tehát folyamatos figyelemmel kísérése nem volt biztosított az utasnak, akkor a határvonal és a körzet találkozásához útelőőr járőrt vezényeltek helyi váltással. Az ellenőrzés végrehajtására három módszer alkalmazására nyílt lehetőség.

a) Ha távbeszélő összeköttetés adott volt, akkor az útelőőr járőr távbeszélőn közölte az ellenőrző ponton szolgálatot teljesítővel a belépésre jelentkező utasok adatait, a szállított árut, illetve a poggyász tartalmát, majd az utast az ellenőrző pontra irányította, ott végrehajtották az úti okmány és az áru stb. ellenőrzését. Kilépés esetében a tájékoztatás iránya fordított volt. Ez esetben az útelőőr járőr csak az ellenőrző ponton történt megjelenés és az árubemutató tényét vizsgálta, tekintettel arra, hogy az ellenőrző pont elkerülésére vagy ellenőrzés alól elvont áru felvételére lehetőség volt. Ha kilépésre az útelőőr járőrnél olyan személy jelentkezett, aki előzetesen nem jelent meg az útelőőr ponton, akkor az eljárás a belépéssel azonos volt

b) Távbeszélő összeköttetés hiányában, s ha az útelőőr járőr megítélése szerint tartani lehet attól, hogy az utas elmulasztja a jelentkezést vagy az árubemutatót, akkor kíséretet volt köteles biztosítani.

c) Egyéb esetben az útelőőr járőr ellenőrzőlappal és áruátutaló lappal látta el a belépőket, amelyekre feljegyezték a személyek, járművek, áruk, poggyászok főbb adatait. E lapokkal jelentkeztek az utasok az ellenőrző ponton. Az ellenőrző szervek az ellenőrzőlap és áruátutaló lap alapján ellenőrizték az utasok okmányait, s az általuk szállított árut, stb.

Természetesen más elbírálásra is lehetőség volt. Diplomáták és a velük egy elbírálás alá tartozók, közsímet nagy tekintélyű személyek és a kérdéses vonalon rendszeresen utazók, a szabályokat betartó személyek esetében az útelőőr járőr eltekinthetett nemcsak az áruátutaló lap, de az ellenőrzőlap kiadásától is.

A vasúton szállított személyek és áruk ellenőrzése a kilépő vonatok esetében menet közben elkezdődött. A határállomáson fejezték be azt, illetve ott végezték a szállítmányok ellenőrzését. A belépő vonatok esetében az ellenőrzés a határállomáson történt. Helyben végezték el a növény és állategészségügyi vizsgálatokat. A nagyobb áruforgalmat lebonyolító határállomásokon állandó személyzet tevékenykedett. A kisebb forgalmúak esetében a körzeti állatorvos látta el a feladatokat. Egyes vonatok, mint pl. a keleti expresszvonatoknál az úti okmány ellenőrzést a vonaton végezték. A többi vonat esetében az ellenőrzés a szolgálati helységben történt. A vonatokat érkezéstől indulásig kordonszolgálatokkal biztosították. A nemzetközi hajóforgalomban az ellenőrzést a folyamőrség, majd jogutódja a m. kir. határrevizorkapitányságok végezték. A kilépésre jelentkező hajót és személyzetét az utasok beszállása előtt vizsgálták át, illetve ellenőrizték. Az utasok okmányait és csomagjait a parton ellenőrizték beszállás előtt. A hajót indulásig őrizték. A belépésre jelentkező hajón az utasokat és csomagjaikat, a személyzetet a hajón ellenőrizték. A hajó átvizsgálására az utasok kiszállása után került sor. Úgy a ki, vagy a belépő vízi járműnél az úti okmányok, illetve a jármű átvizsgálásával egy időben végezték el a vám- és az állatnővényegészségügyi ellenőrzést. A biztosítási, őrzési feladatokat a pénzügyőrség, illetve a vámőrség (és jogutódjai) kijelölt állománya végezte. Egyes időszakokban e feladat ellátásában a m. kir. csendőrség is részt vett.

Az úti okmány ellenőrzése során az érvényesség megállapítását követően a „fő figyelem arra fordítandó, hogy a személyleírási adatok a felmutató tulajdonosra illenek-e” ....” ha rendben találtak, az e célra szolgáló bélyegzővel bélyegezendők és statisztikai adatgyűjtéshez szükséges adatok feljegyzendők”

„a közbiztonsági szempontból veszélyes vagy meg nem bízható személy jelentkezik átlépésre az toloncúton illetőségi helyére utasítandó”

Az úti okmánnyal nem rendelkező személyeket visszautasították.

„Ha személyazonossága semmiképpen sem volna megállapítható, vagy ha alapos gyanú forog fenn arra nézve, miképp másnak útlevelét vagy igazolványát használta, a továbbutazásban megakadályozandó és vele szemben a toloncszabályzat szerint kell eljárni.

„Akiknek a határátlépése tiltva van, a határon nem bocsátandók át és ebben a szükséghez képest csendőr vagy rendőr-karhatalmi igénybevételével is meggátolandók.”

„A más névre szóló vagy hamisított útlevelek mindig elkobozandók.”

A Monarchián belül, 1912-től⁷² megélnkült az esetleges háborús teendőkre való felkészülés. Az időtől a hadművelleti területen kívül a polgári közigazgatás hatáskörében maradt a rend fenntartása, és annak irányítását, természetesen egy sor korlátozással. A korlátozások közé tartozott a határátlépések szigorítása, útlevelhez, úti okmányhoz kötése a külső határokon kívül Horvátországba is.

Az ellenőrzési módszerek a belső határokon is ugyan azok voltak. Ott azonban csak a kivándorlók úti okmányait kellett ellenőrizni, hiszen a nem kivándorlók útlevel nélkül is átléphettek az államhatárt. De „gyanúok” esetén bárkit ellenőrizhettek, s ha alapos volt a gyanú, illetve ha az bebizonyosodott, akkor a határrendőrök megtagadták a határ átlépésének engedélyezését.⁷³

A határforgalom

A határforgalomra vonatkozóan konkrét adatok csak a külső határnak minősülő román és szerb határszakaszokról rendelkezünk a KSH révén.⁷⁴ A román határon az éves útleveles forgalom ötszázézer és hatszázézer között mozgott. A szerb határon ennél valamivel kevesebb, négyszázézer és ötszázézer közötti volt éves átlagban. Sajnos az adatokból nem tűnik ki, hogy tartalmazzák-e a mai fogalmak szerinti kishatárforgalom adatait. Pedig a vasúti határszerződésekből következően jelentős lehetett. A román határviszonylatban, tekintettel arra a tényre, hogy a bevásárlásra is alkalmas helységek magyar területen voltak jelentősebb számban, így a román forgalom volt jelentősebb. Szerb határviszonylatban az ellenkezője volt a jellemző.

A kivándorlás tekintetében e két határviszonylat határstatisztikája nem nyújt megkülönböztethető információt. Nem is nyújthatott, hiszen a külső határon (Románia, Szerbia) átlépők alapvetően a balkáni országokba utaztak. A kivándorlás szempontjából a Románián túl Törökországba vándorlók száma az évi egyezret nem haladta meg. A kivándorlás szempontjából meghatározó Amerikába, Németországba vándorlók a belső határokon keresztül hagyták el az országot (Horvátország, Ausztria, Bohémia).

A kivándorlásról a kiadott útlevelek adatai a meghatározóak, esetenként az útlevelben szereplők száma. A kivándorlók döntő többsége Amerikába kérte az útlevelet. Számszerűen a legtöbbben 1906 – 1907 évben, amikor közel 150.000 illetve 170.000 fő részére adtak ki Amerikába kivándorlás céljából útlevelet. Ugyanebben a két évben a Romániába kivándoroltak száma nem érte el a tízezetet sem. A harmadik legvonzóbb ország Németország volt, ahova a jelzett két évben közel ötezer, illetve közel hétezer személy vándorolt ki.

A jelzett két évet követően a kiadott útlevelek és a kivándoroltak száma fokozatosan közel a felére csökkent.⁷⁵

⁷² 1912. évi LXIII törvénycikk a kivételes hatalomról

⁷³ OSZK 91.000/1905. B.M. körrendelet BK. 1905, 448 – 450.p.

⁷⁴ KSH Statisztikai Havi Közlemények XI-XVII évfolyam. KSH. Budapest 1906-1913

⁷⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam XV – XXIII évfolyam 1906 – 1914 KSH Budapest.

Összegzés

E korszak vizsgálata során az objektivitásra törekvés mellett mindig azt kerestem, hogy melyek a napjainkban és a jövőben is figyelembe vehető tényezők. Véleményem szerint:

A magyar királyi határszéli rendőrség létrehozását - amely hivatásos állományú (tisztviselő típusú) szervezet - a kiegyezést követő évtizedek gazdasági fejlődése a viszonylag konszolidált kül- és belpolitikai helyzet, a monarchiát belüli izmosodó önállóság körülményei tették lehetővé. Szervezete a kor élenjáró szervezési elvei szerinti felépítésű - állami, központi irányítású, decentralizált hatáskörű. Tevékenységét nyílt jogszabályban szabályozták. A szervezet elé tűzött célt - amelyből a határforgalom ellenőrzése gyakorlatilag egy keskeny szelet volt - a folyamatosan létrehozott együttműködő szervektől támogatva - képes volt teljesíteni az I. Világháborút megelőző feszültség kialakulásának időszakáig.

Előretekintve, mint ahogy a Monarchia országain belüli forgalom nem volt tekinthető határforgalomnak, úgy az Unió későbbi időszakában a részes országok közötti forgalom sem lesz az.

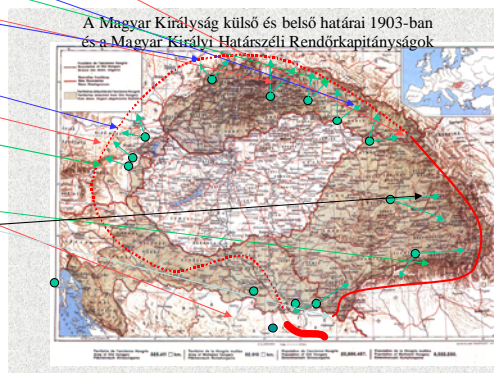
Az Európai Unióban a technikai, informatikai fejlesztések várható színvonalán a legális migráció nyomon követhető, és azzal párhuzamosan az illegális migráció visszaszorítható a külső határokon. A belső határokon a *határterületre összpontosított* idegenrendészeti ellenőrzés és a nemzetközi szervezett bűnözés határon történő áthatását megelőző szűrő tevékenység alkalmazása a járható út.

Napjainkban az önállósodási törekvések a Balkáni-félsziget országaiban kezdenek gyengülni. Az Unión belül eredményesebbnek ígérkezik a nemzeti érdekek és értékek érvényesítésére a „kis országok” együttes fellépése a „nagyok” érdekei figyelembe vételével. A szuverén államterületen történő hatalomgyakorlás jogának feladása az Unió egyetlen országától sem várható el. A közösen alkotott – elfogadott közösségi jog az együttműködés elmélyítésében, a közös tervezésben – szervezésben, a nemzeti végrehajtásba bevont társországi együttműködőkkel történő tevékenység a megoldás egyetlen útja.

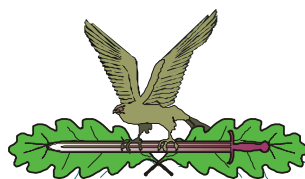
A szervezet létrehozása

Határszéli m. kir. rendőrkapitányságok

- Máramarosszigeti
- Munkácsi
- Ungvári
- Bártfai
- Liptószentmiklósi
- Zsolnai
- Pozsonyi
- Soproni
- Pancsovai
- Orsovai
- Brassói
- Besztercei
- Fiumei

2.sz. melléklet: A Magyar Királyi Határrendőrség szervezeti sémája

A magyar útlevélek és úti okmányok a dualizmus korszakában

A dualizmus kezdetén még egylapos, nagyalakú útlevélek voltak forgalomban, aztán 1877-ben bevezették a többlapos, füzetszerű okmányokat.⁷⁶ Ezek puha papírfedőlappal ellátott és fénykép nélküli útlevélek voltak, amelyekben csak a személyleírás szolgált az utasok azonosítására. A kiegyezés idején még általános volt az Európán belüli útlevelekényszer, sőt nem sokkal korábban még országon belüli útlevélek is ismertek voltak a Habsburg-birodalomban. Az útlevelelhasználat a század utolsó harmadában lassan visszaszorult. A Nyugat-Európára ekkor jellemző liberális „éjjeliőr”-államok a személyi szabadságok fontos elemének tekintették a határokon való szabad közlekedés lehetőségét. Így történt ez Magyarország esetében is, noha rendelettel kimutatható időponthoz ez a változás nem köthető. Mindenesetre, a magyar kormányok nem is érezték fontosnak az 1870–1880-as években, hogy az útlevélek kérdését bármilyen módon szabályozzák. Néhány kivétel azért volt a szabad utazások általános elterjedtségével szemben: Szerbia és Románia felé továbbra is kötelező volt az útlevelel (a magyar kormányok előírásai alapján), míg a Török és az Orosz birodalom vízumkényszert írt elő minden külföldi részére.⁷⁷ Vízumot – akkori nevén útlevelel-láttamozást – természetesen már ekkor is csak útlevelelbe adtak, így tehát összesen négy országba volt szükség útlevelelre. Mint látható, ezek mind délkelet-, illetve kelet-európai országok voltak, ahol a szabad nemzetközi mozgás sosem vált olyan alapjoggá, mint nyugaton. Ezen országok útlevelelrendészete hagyományosan is szigorúbb volt.

Így tehát előállt az a sajátos helyzet, hogy Magyarország, mint az Osztrák–Magyar Monarchia részállama, valódi külső határokkal csak olyan államokkal rendelkezett, melyek útlevelel-kötelezettség alatt álltak (Szerbia és Románia). Minden más határunk belső határ volt (Horvátország, illetve annak révén Bosznia-Hercegovina, valamint különböző osztrák tartományok felé). A belső határokon természetesen szintén nem volt szükség útlevelelre. Fontos leszögezni azonban, hogy az Ausztriába utazó magyaroknak nyugati továbbutazásuk esetén sem volt szükségük semmilyen úti okmányra. Sőt: más személyazonosságot igazoló okmányra sem, lévén ezek még jórészt ismeretlenek voltak Európában.⁷⁸

1888-ban magyar–román határegyezmény kötöttek a két állam megbízottai, mellyel kismértékben módosították az országhatárt. Az új határvonal magánjogi problémákat is felvetett, hiszen határon túlra került több olyan föld-, illetve erdőbirtok, ami magántulajdonban volt. Ezek a tulajdonosok nem voltak arra kényszeríthetőek, hogy eladják birtokaikat, így az államközi egyezmény értelmében feljogosították őket arra, hogy útlevelel nélkül, de egy-egy évre érvényes igazolvánnyal (később: határszéli közlekedési igazolvány) léphessék át a határt, évente korlátlan számban. Ez volt Magyarország első kishatárforgalmi egyezménye, amely azonban tehát csak a módosított határ által érintett birtokok tulajdonosaira vonatkozott. Az államközi szerződés után még néhány évet várni kellett, amíg 1891-ben megszületett az annak végrehajtását szabályozó határőrizeti utasítás.⁷⁹

1897-ben az élénkülő kivándorlás miatt a kivándorlók számára a belügyminiszter előírta a kötelező útlevelelhasználatot. A kivándorlás az 1880-as években kezdett élénkülni, de sokáig csak a kivándorlási ügynökségek⁸⁰ és a védköteles korú férfiak kivándorlásának ügyével⁸¹ foglalkoztak a

⁷⁶DIENES Istvánné: *Az útlevelel hazai története*. Rubicon 1993/3. (IV. évf. 27. szám), 26. p.

⁷⁷Oszmán birodalom: 4.331/1869. B.M. rend. Magyarországi Rendeleték Tára (a továbbiakban: RT.) 1869. II. köt., 913-914. p.; Oroszország: 49.572/1874. B.M. rend. RT. 1874., 638-639. p.

⁷⁸TORPEY, John: *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*. [Az útlevelel feltalálása. Felügyelet, állampolgárság és az állam.] Cambridge, 2000., Cambridge University Press, 93. p.

⁷⁹Az 1888. évi XIV. tc. alapján kiadott 50.431/1891. B.M. rend. RT. 1891., 879–902. p.

⁸⁰1881.: XXXVIII. tc. a kivándorlási ügynökségekről. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár*. (A továbbiakban: MTT.) 1881. évi törvényczikkek. Budapest, 1896, Franklin társulat, 165-167. p.

⁸¹1879.: L. tc. a magyar állampolgárságról. 22.–27.§ és 46.§. MTT. 1879–1880. évi törvényczikkek, 224. és 227. p.; 1882.: XXXIX. tc. a véderőről. 15. §. MTT. 1882–1883. évi törvényczikkek, 165. p.; 1889.: VI. tc. a véderőről. 64. §. MTT. 1889–1891. évi törvényczikkek, 31–32. p.; 1890.: V. tc. a honvédségről. 25. §. MTT. 1889–1891. évi törvényczikkek, 265. p.

hatóságok. A kivándorlókat a kormány igyekezett visszatartani, de ezt nem kényszereszközökkel tette meg. A törvényhatóságokat pl. utasították, hogy puhatolják ki a kivándorlási mozgalom helyi indítékait és amennyiben az kormányzati eszközökkel orvosolható probléma, terjesszék fel az okokat a minisztériumnak.⁸² Rendszeresen értesítették az útlevél-kiállító szerveket azon körülményekről, melyek egy külföldi országba való kivándorlást nem tettek tanácsossá, pl. éghajlati sajátosságok, munkaalkalom hiánya vagy más körülmények miatt.⁸³ Az erélyesebb eszközök közé tartozott a kivándorlásra buzdító levelek, hirdetések postai szállításának megtiltása,⁸⁴ illetve az elegendő útiköltség és hajójegy nélkül nyugat-európai kikötőkbe utazó kivándorlók visszatartása.⁸⁵ Végül 1897-ben a belügyminiszter megtiltotta az útlevél nélküli kivándorlást,⁸⁶ Emellett a különböző belügyi rendeletek rendszeresen ismertették az egyes államok bevándorlási korlátozásait is.

1898. mérőföldkőnek tekinthető a magyar útlevélek történetében. Ekkor született meg az első átfogó szabályozás „az útlevél-, illetve a határszéli szolgálat szabályozása tárgyában” kiadott rendelettel.⁸⁷ Ez szabályozta mind az útleveles, azaz távolsági, mind pedig a kishatárforgalmat. Azonban mindkét esetben csak az útlevélkényszer alatt álló román és szerb határszakaszra vonatkozott ez a szabályozás, hiszen más országok irányába útlevélre továbbra sem volt szükség. A rendelet alapján 1898-ban a következő úti okmányok voltak használatosak: útlevél; kivándorló útlevél; átkelési (vagy határátlépési) igazolvány; szelvényes külföldi igazolvány; határszéli közlekedési igazolvány. Az útleveleket a belügyminisztérium és a király személye körüli miniszter állíthatta ki. Érvényességük egy év volt, de a kivándorló útlevél csak egyszeri (ki)utazásra jogosított. A kivándorló útlevél minden kivándorlóknak kötelező volt. A nem kivándorló útlevelet ugyanakkor csak azoknak kellett használni, akik a fentebb említett négy állam valamelyikébe utaztak, amelyekkel útlevél- vagy vízumkötelesség állt fenn. A másik három úti okmányt a határszéli megyék alispánjai, illetve a határhoz közeli törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányai állították ki. A határátlépési igazolványt a határ közelében élő lakosok kaphatták, 15–30 napra és több utazásra volt érvényes. A szelvényes külföldi igazolvány érvényességi ideje csak 5 nap volt, ezalatt egyszeri ki- és beutazásra jogosított. A határszéli közlekedési igazolvány az 1888-ban, illetve 1891-ben megállapított módon volt felhasználható.

Az 1898-as belügyminiszteri rendelet alkalmas lett volna arra, hogy akár az első világháborúig változatlanul fennmaradjon. Hogy ez mégsem így történt, annak véleményem szerint a kivándorlás élénkítése volt az oka. Az 1897-es útlevél-kötelezettség ellenére a kivándorlás feletti állami ellenőrzést nem sikerült megszerezni. Ráadásul a kivándorlás évről évre nőtt, s a kormány célja az volt, hogy visszaszorítsa az emigráció mértékét. Ennek érdekében szánta rá magát a kormány, hogy egy teljes útlevéltörvény-csomagot alkosson meg. Bár az útlevéltörvény terve már 1896-ban felmerült, de végül 1897–98-ban, mint láttuk, rendeletileg szabályozták a kérdést. 1902. november 5-én Széll Kálmán miniszterelnök–belügyminiszter mégis benyújtotta az országgyűlés elé az útlevéltörvény tervezetét. A képviselőház 1903. január 13-án és 14-én tárgyalta meg és fogadta el a törvényt, amelyet Ferenc József március 11-én szentesített. Ugyanazon a napon szentesítette a király a törvénycsomag valamennyi elemét, vagyis az

- 1903. évi IV. tc. a kivándorlásról⁸⁸
- 1903. évi V. tc. a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról⁸⁹

⁸²59.207/1900. B.M. kr. Idézi a 130.837/1901. B.M. kr. Belügyi Közlöny (a továbbiakban: BK.) 1901., 501. p.

⁸³A 80.796/1899. B.M. kr. BK. 1899., 379. p. a Romániába való kivándorlástól; a 28.657/1903. B.M. kr. BK. 1903., 216-217. p. a dél-afrikai; a 109.830/1903. B.M. kr. BK. 1903., 552-553. p. a kubai; a 111.650/1903. B.M. kr. BK. 1903., 553. p. az észak-amerikai kivándorlástól óv.

⁸⁴64.981/1890. B.M. kr. Ismétli és magyarázza a 24.198/1902. B.M. kr. BK. 1902., 232-233. p. A kereskedelmi miniszter később rendeletben foglalta össze a lefoglalható postai küldemények listáját az 53.788/1909. KKM. rend.-ben. Idézi HOMÉR Imre: *A kivándorlásra vonatkozó törvényes jogszabályok kézikönyve*. 2., bővített kiadás, Budapest, 1910., s.n., 307. p., KERTÉSZ Gyula: *A kivándorlás szabályozása*. Budapest, 1910., s.n., 217-225. p.

⁸⁵37.324/1902. B.M. kr. BK. 1902., 196. p.

⁸⁶KERTÉSZ: op.cit. 50-52. p.

⁸⁷117.121/1898. B.M. rend. RT. 1899. I. köt., 1–13. p.

⁸⁸1903.: IV. tc. a kivándorlásról. MTT. 1903. évi törvénycikkek, 45-69. p.

- 1903. évi VI. tc. az útlevelekről⁹⁰
- 1903. évi VII. tc. három új csendőrkerület felállításáról⁹¹
- 1903. évi VIII. tc. a határrendőrségről⁹²

sorszámú és nevű törvényeket.

Az útlevétörvény legfontosabb megállapítása az 1. §-ban olvasható: „a magyar korona országainak területén való tartózkodáshoz és utazáshoz, valamint az állam határán való átkeléshez útlevél rendszerint nem szükséges.” A továbbiakban a törvény kimondta, hogy a kormány háború esetén vagy viszonyosság alapján egyes országokkal szemben elrendelheti az útlevélkényszert. Szabályozta az útlevélre való jogosultságot, az útlevél-kiállító hatóságok körét, az útlevél külalakját, tartalmát. Az útlevelek érvényességét egy évben állapította meg, de kivételes esetben 3 évi érvényességet is lehetővé tett. Az igen szűkszavú törvényt két fontos belügyminiszteri rendelet egészítette ki.⁹³ A 70.000/1904. BM. sz. rendelet szabályozta a forgalomban lévő úti okmányok kiadásának, érvényességének részleteit is. Eszerint az útlevelek közt most már négy eltérő típust állapíthatunk meg, annak ellenére, hogy valamennyit egyszerűen csak útlevélnak nevezték. A (magán)útleveleket Budapesten az államrendőrség főkapitánya, törvényhatósági jogú városokban a rendőrkapitány, Fiumében a királyi kormányzó, vármegyékben az alispán állította ki, de a magyar határokon kívül a király személye körüli miniszter (Bécsben) és a külképviseletek is jogot kaptak útlevél kiállítására. A kivándorló útleveleket ugyanezek a személyek, illetve hatóságok adhatták ki. Emellett a közös hadsereg állománya által használt útlevelet a közös (cs. és kir.) hadügyminiszter, a magyar honvédség állományába tartozó személyek útlevelét a magyar honvédelmi miniszter engedélye alapján a Budapesti államrendőrség főkapitánya adhatta ki. A magánútlevél érvényességi ideje kivételes esetben akár 3 év is lehetett, a többi útlevétípus azonban csak egy évre volt érvényes. Útlevélpótló okmányként létezett a tengerész szolgálati könyv is, amelyet a fiumei tengerészeti hatóság állított ki a tengeri (és szükség esetén a folyami) hajók legénységének.

A határszéli (mai nevén: kishatár-)forgalom kérdését a 70.000/1904. BM. sz. rendelet teljesen új alapokra helyezte. Megszüntette az 1898-ban bevezetett okmányokat (a határátlépési igazolványt és a szelvényes külföldi igazolványt), s helyettük egységesen határszéli úti igazolványt vezetett be. Ezt az alispánok, bármely határszéli város rendőrkapitányai, a határszéli főszolgabírók és egyes határátkelőhelyek vezetői állították ki; 8 napra és egyszeri ki- és beutazásra voltak érvényesek. A román és szerb határ 40 km-es övezetében lakó vagyontalan személyek mellett azonban kivételes esetben nem határszéli lakosok is kiválthattak ilyen úti okmányt Románia és Szerbia területére. Így ez az okmány csak nevében korlátozódott a határszélre, szigorú értelemben véve nem is tekinthetnénk „kishatárforgalmi” okmányoknak.

A nem kivándorló útlevelekre vonatkozó szabályok 1914-ig csak apróbb módosulásokon mentek keresztül 1904 és 1914 között. A legjelentősebb változás az volt, hogy 1910 és 1912 között (tehát csak átmenetileg) megszűnt az útlevélkényszer Szerbia és Magyarország között is.⁹⁴

Sokkal jelentősebb események játszódtak le a kivándorló útlevelek kérdésében. Nem véletlen, hogy sorrendben a csomag első eleme a kivándorlási törvény volt, hiszen ez tette szükségessé az összes többi törvényt. A dualizmus idején egyébként az útlevelügy és a kivándorlási ügy szinonimának számítottak, mivel útlevélre szinte csak a kivándorlóknak volt szüksége! Fontos itt leszögezni, hogy a kivándorló fogalma sem az volt, mint manapság. A kivándorlás nem jelentette az állampolgárság elvesztését sem. Az 1903-as kivándorlási törvény szerint kivándorló az, „aki tartós kereset céljából **bizonytalan időre** külföldre távozik” (kiemelés: B.P.). A kivándorlók maguk is úgy indultak el (általában az USA felé), hogy néhány évi munka után a félretett pénzzel hazatérnek és itthon keresik a boldogulást. Más kérdés, hogy aztán a többségük mégsem jött haza. Az 1903-as törvény célja a kivándorlás korlátozása volt. Ez a törekvés hamarosan kudarcba

⁸⁹1903.: V. tc. külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról. Loc.cit. 69-78. p.

⁹⁰1903.:VI. tc. az útlevelügyről. Loc.cit. 78–84. p.

⁹¹1903.: VII. tc. három új csendőrkerület felállításáról. Loc.cit. 84-89. p.

⁹²1903.: VIII. tc. a határrendőrségről. Loc.cit. 89-94. p.

⁹³70.000/1904. B.M. kr. RT. 1904., 665–702. p., ill. 71.500/1904. BM kr. Loc.cit. 716-729. p.

⁹⁴Eltörölte az útlevélkényszert: 5.380/1910. M.E. rend. RT. 1910., 603. p.; újra bevezette: 5.951/1912 M.E. rend. BK. 1912., 429. p.

fulladt, ezért 1909-ben újabb kivándorlási törvényt születt.⁹⁵ Ez a törvény számos ponton szigorította az első kivándorlási törvényt. Módosította a kivándorló fogalmát is: aki **egy évnél hosszabb időre** külföldre távozik. Az 1909-es törvény letett a kivándorlás korlátozásának szándékáról. Ehelyett az állam új célja a kivándorlás állami felügyelet és ellenőrzés alá vonása, valamint a kivándorlók védelme lett. Azonban a kivándorlás állami ellenőrzés alá vonása is jórészt kudarcba fulladt. A továbbiakban ennek okait szeretném megvizsgálni, összefüggésben azzal, hogy mi köze volt ennek a határrendőrség felállításához.

Az 1903-as kivándorlási törvény után a magyar állam megpróbálta a kivándorlók útirányát Fiume felé terelni. Kötelezővé tették a tengerentúli kivándorlók számára a fiumei irányt, s a kivándorlók szállítására kizárólagos joggal egyetlen hajóstársaságot, a liverpooli Cunard Steamship Company-t bízták meg. A fiumei útirány előírása nyilvánvalóan azért történt, hogy a kivándorlókat még magyar területen ellenőrizhessék. Mindez feltehetően sikerült volna, ha más hajóscégek is engedélyt kaptak volna a magyar kivándorlók elszállítására Fiuméből. A korábban a legtöbb magyart szállító két cég német volt, a brémai Norddeutscher Lloyd és a Hamburgi HAPAG. Ők azonban olyan feltételeket szabtak a magyar kormánynak (pl. évi 3,5 millió korona szubvenciót kértek), amiket az nem fogadott el. A Cunard és a német cégek között már ezt megelőzően is konkurenciaharc bontakozott ki, ám az egyre nagyobb piacot jelentő magyar kivándorlás ürgyén ez a harc rendkívül élessé vált.⁹⁶

A két német cég ettől kezdve többféle módon küzdött a magyarországi piac megtartásáért. Egyrészt illegális propagandát folytattak hazánkban a kivándorlás mellett, másrészt tarifaháborút kezdtek a Cunarddal szemben és így lényegesen olcsóbban kínálták jegyeiket, mint a liverpooli cég; harmadrészt lejárató kampányt kezdtek Amerikában a magyar kormány és a Cunard ellen. A német cégek akciói sikeresek voltak, a magyar kivándorlók döntő többsége a jogszabályok ellenére sem Fiumén át hagyta el az országot, hanem illegálisan, útlevél nélkül, zömmel Bréma és kisebb arányban Hamburg, illetve más kikötők felé.⁹⁷

Mindez azt jelentette, hogy a kivándorlók Magyarországot az északi és a nyugati határokon hagyták el, a Monarchia belső határán át, ahol eredetileg semmilyen határőrizeti szerv nem működött. A kivándorlók tehát zavartalanul léphettek át a határt útlevél nélkül is, holott ez törvénybe ütközött. Ezt ismerte fel a kormány a XX. század elején és ezért alkotta meg az útlevéltörvény-csomagot. Ezért erősítették meg a csendőrséget és ezért állították fel a határrendőrséget. A határrendőrségi törvény a viharos hazai belpolitikai események miatt azonban csak 1906. január 16-án lépett életbe.⁹⁸ Addig tehát az illegális kivándorlást senki nem tartóztatta fel. A határrendőrség és a kivándorlás problémája közötti összefüggést legszemléletesebben az igazolja, hogy a határrendőr-kapitányságok éppen az északi határ mentén helyezkedtek el a legsűrűbben.

1906 után a határrendőrök igen sok illegális kivándorlót tartóztattak fel a határok mentén.⁹⁹ Ugyanakkor állandóan kérték, hogy növeljék a létszámukat, mert nem tudják hatékonyan ellátni feladatukat.¹⁰⁰ Mégis azt mondhatjuk, hogy a határrendőrség kis létszámához képest rendkívül hatékonyan és eredményesen dolgozott és nélküle valószínűleg teljesen kicsúszott volna az állam kezéből a kivándorlás irányítása. S közben folyamatosan zajlottak a tárgyalások a magyar kormány és az illegális kivándorlást ösztönző német hajóscégek, sőt a magyar és a német kormány között is. A magyar fél, látva reménytelen harcát, mind több engedményt tett, majd 1911-ben megadta az engedélyt a német cégeknek a kivándorlók szállítására. Mindezt úgy, hogy a fiumei

⁹⁵1909.: II. tc. a kivándorlásról. MTT. 1909. évi törvénycikkek, 4-29. p.

⁹⁶Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K150-1928-V-20.t. (3610. csomó), szám nélküli irat a kivándorlás történetéről.

⁹⁷Loc.cit.

⁹⁸A törvényt az 5.692/1905. M.E. rend. léptette életbe. BK. 1905., 433. p. Végrehajtási rendelete a 91.000/1905. B.M. kr. volt. Loc.cit. 433-482. p.

⁹⁹Pi. 1907. januártól októberig 627 illegális ügynököt és 13 ezernél több illegális kivándorlót fogtak el. Ld. MOL K150-1928-V-20.t. (3610. csomó), szám nélküli irat a kivándorlás történetéről.

¹⁰⁰35.030/1906. BM, 70/1908. BM res., 171/1908. BM res., 979/1909. BM res. iratok MOL K149-1906, 1908, 1909 - valamennyi évben 11.t. (47., 52. doboz, ill. 39. csomó) De még 1912-ben is a csendőri és határrendőri erők elégtelen nagyságát jelezte a bártfai határszéli rendőrkapitány, ld. MOL K150-1913-V-20 (3609. csomó) - 183.792/1912. B.M.

útirány kizárólagosságát is megszüntették,¹⁰¹ de hogy a kivándorlókat mégis magyar területen ellenőrizhessék, útlevél-ellenőrzést vezettek be (természetesen csak a kivándorlók részére) a nyugati, északi, majd hamarosan a magyar–horvát határon¹⁰² egyaránt. Vagyis: útlevél-ellenőrzés indult meg a Monarchia belső határán! De még így sem sikerült teljes állami felügyelet alá vonni a kivándorlást, mert a HAPAG és a Lloyd továbbra is alkalmazott nem engedélyezett eszközöket (tiltott propaganda, illegális ügynökségek, engedély nélküli szállítás Dél-Amerikába stb.). Ráadásul a határt így is sokan átlépték útlevél nélkül, s ezt a jelenséget csak akkor lehetett volna meggátolni, ha az osztrák tartományok területén bárhol ellenőrizhették volna a magyar kivándorlókat. Erről azonban szó sem lehetett, kivéve a hadköteles korú férfiak esetét. Erről 14 évi tárgyalás után, 1914. januárjában sikerült megegyezni a két kormánynak. Ezzel a Monarchia belső határain is teljes útlevél-ellenőrzés indult meg.¹⁰³ A magyar kivándorlók útlevelét elvileg eddig is ellenőrizni kellett volna ezeken a határokon, de arra hivatkozva, hogy valaki nem kivándorló, elkerülhette a vizsgálatot. Eddig csak a magyar szervek végezték ezt az ellenőrzést, ezután viszont a határ túloldalán, Ausztriában is. Ez lehetett volna az a lépés, ami valóban hatékonyan megakadályozhatta volna az illegális kivándorlást Magyarországról. Az egyezmény azonban reménytelenül későn lépett életbe: a kivándorlásnak már csak hónapjai voltak hátra, s a világháború kitörése egyébként is lezárta a határt – hatékonyabban, mint azt a magyar kormány bármikor csak remélni mertte volna. Az első világháború előtti bő évtizedben a magyar kivándorlók 15–20%-a útlevél nélkül vagyis illegálisan hagyta el az országot.¹⁰⁴

Az illegális kivándorlás felszámolása, a kivándorlás állami ellenőrzés alá vonása sikertelen volt. Ugyanakkor emiatt fokozatosan csökkent a határátlépés szabadsága, már jóval az I. világháború előtt is. A kudarcnak kettős oka volt, de egyik sem a határrendőrség kompetenciáján belül álló ok volt. Az első ok az volt, hogy feloldhatatlan volt az ellentmondás az útlevél- és a kivándorlási törvények között: az első értelmében a határt át lehetett lépni útlevél nélkül is, míg a másik szerint nem. Az a kivándorló, aki el tudta hitetni, hogy nem kivándorlási céllal hagyja el az országot, könnyen elhagyhatta az országot útlevél nélkül is. A másik ok pedig a dualista állami berendezkedés jellege volt, aminek következtében (közjogi okokból) Magyarország és Ausztria nem tudott megegyezni időben a kivándorlók ellenőrzésének módjáról.

¹⁰¹A 70.000/1904. BM rend. erre vonatkozó 24. §-t a 45.006/1911. BM kr. törölte el. RT. 1911., 427-428. p.

¹⁰²55.000/1911. B.M. kr. RT. 1911., 429–430. p.

¹⁰³11.101/1914. BM rend. RT. 1914. I. köt., 24-27. p.

¹⁰⁴BENCSIK Péter: *A magyar úti okmányok története 1867–1945*. Budapest, 2005., Tipico Design, 45. p.

Rövidítések

BK = Belügyi Közlöny

kr. = körrendelet

MOL = Magyar Országos Levéltár

MTT = Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici.

RT = Magyarországi Rendeletk Tára

rend. = rendelet

A Határrendőrség helye, szerepe a rendvédelmi szférában alkotmányjogi szempontból

Sine praeteritis futura nulla

(Múlt nélkül nincs jövő)

1. Bevezetés

Magyarországnak – a rövid tanácsköztársasági időszak kivételével – 1949-ig írott, chartális alkotmánya nem volt. Így az állami szervezetet és az államhatalomnak az ország lakosaihoz való viszonyait részjogszabályokból, különböző korokból származó törvényekből, esetenként szokásjogi normákból lehetett megállapítani¹⁰⁵. Az ország társadalmi rendjét tehát nem egy, a jogforrások hierarchiájának csúcsán elhelyezkedő alaptörvény, hanem több magasabb szintű jogszabály, ún. „sarkalatos honi törvények” (legis cardinales) deklarálták. A kiegyezést követően a törvényhozás alkotmányos törvények egész sorát alkotta meg, amelyekben mind a kormányzás szervezetét, mind az állampolgárok szabadságjogait és azok garanciáit a liberális eszmék jegyében szabályozta.¹⁰⁶ E kodifikációs folyamat részeként került sor 1903-ban – többek között – a kivándorlásról¹⁰⁷, a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról¹⁰⁸, az útlevelelügyről¹⁰⁹ és a határrendőrségről¹¹⁰ szóló törvénycikkek március 11-i elfogadására és az Országos Törvénytár második, március 14-i számában megtörtént kihirdetésére. Ugyan e jogforrások – bár kivétel nélkül alapvető emberi jogosítványokat szabályoztak – egyenként nem tekinthetők az állami működési rendet alapvetően befolyásoló normáknak, összességükben azonban jelentős, a társadalmi életre kiható szabályozási újdonságot képviseltek.

2. Az 1903. évi törvények alkotásának társadalmi indokai

A kivándorlási törvény megalkotására annak általános indokolása szerint mind a kivándorlás csökkentése mind a kivándorlók érdekében szükség volt. Ez utóbbival kapcsolatban a törvényi indokolás az alábbiakat tartalmazta: „...mert a kivándorlás mai rendezetlen állapota magukra a kivándorlókra is hátránnyal jár. Ugyanis a kivándorlás ezelőtt minden módon akadályozva s később is inkább csak tűrve volt, a mi azt eredményezte, hogy a kivándorlók magukat szökevénynek tekintették, és ennek legelső folyamánya az volt, hogy a kivándorlók a kivándorlási szándék nyilvánításától kezdve egész megérkezésük helyéig közprédái voltak azoknak a mindenféle ügynököknek, csalóknak és kizsákmányolóknak, a kik őket az egész úton végig zsarolták”¹¹¹. A külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló törvénycikk elfogadásának főbb mozgatórugója az a jogalkotói megállapítás volt, hogy „fontos állami feladatot képez gondoskodni arról, hogy az állam területén megjelenő külföldiek éber figyelemmel kísértessenek, az állam közgazdasági viszonyaira, a közbiztonság és a közrend érdekeire veszélyesek annak területéről idejében eltávolíttassanak s így a letelepülésben meggátoltassanak”¹¹². Az ország útlevelelügyének törvényi normalizálása mögött a korábbi szabályozatlanság megváltoztatása mellett az állt, hogy „...a személyazonosság és állampolgárság igazolására szolgáló okmány (...) kiváló fontossággal bír, minélfogva úgy az egyes

¹⁰⁵ Bihari Ottó: Államjog. Tankönyvkiadó. Budapest, 1984. 32. o.

¹⁰⁶ Vö. Alkotmánytan (szerk. Kukorelli István) Osiris. Budapest, 1995. 30. o.

¹⁰⁷ 1903. évi IV. törvénycikk

¹⁰⁸ 1903. évi V. törvénycikk

¹⁰⁹ 1903. évi VI. törvénycikk

¹¹⁰ 1903. évi VIII. törvénycikk

¹¹¹ Corpus Juris Hungarici CD. (Szerk. Pomogyi László) KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

¹¹² Vö. 1903. évi V. törvénycikk indokolása. Forrás: Corpus Juris Hungarici CD. (Szerk. Pomogyi László) KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

állampolgároknak, mint magának az államnak is érdekében áll, hogy az útleveél elnyerésének feltételei és módozatai, a hatóságok illetékessége szabatosan megállapíttassék, s az egész útleveélügy megfelelően szabályoztassék”¹¹³.

A fenti törvénycikkek által behatárolt jogok és kötelezettségek állami kezelésének eszközeként, új rendvédelmi szervként hozták létre a határrendőrséget. A határrendőrségről szóló törvény megalkotását még az a társadalmi érdek is motiválta, hogy „...az ország határszélének állandó feügyelet alatt tartása, az azon átirányuló forgalom folytonos ellenőrzése és a határ közelében felmerülő s az államrendészet szempontjából jelentékenyebb események figyelemmel kísérése az államoknak – az állam biztonsága és belnyugalma érdekében – mindenkor egyik legfontosabb köteleességét képezte és a történelem tanulsága szerint azok az államok, a legrégebb kortól napjainkig, határainak őrzésére, a különböző korszakoknak megfelelően különböző módokon ugyan, de mindenkor kiváló gondot fordítottak. (...) Ennélfogva tényleg csaknem minden állam a határőrizet céljaira külön, teljesen megbízható közegeket alkalmaz.”¹¹⁴

A törvényi indokolásból következik, hogy a határrendőrség már a XX. század első évtizedében olyan szervezatként lett létrehozva, amely saját hatáskörben, jól körülhatárolható feladat- és követelményrendszer szerint járul hozzá a nemzeti szuverenitás és belbiztonság fenntartásához. Ennélfogva e törvénycikkben jutott először kifejezésre az ország önálló határellenőrző szervével kapcsolatban az a törvényhozói akarat, amely napjainkban már csak az Alkotmány keretében képzelhető el. A fegyveres szervek (így mindenekelőtt a fegyveres erők és a rendőrség) 1989. évi alaptörvényi megjelenése ugyanis abban a garanciális jelentőségű tényben nyert igazolást, hogy a végrehajtó hatalom alapvető intézményeként az Alkotmánynak szükséges tartalmaznia a fegyveres erők fő feladataira, irányításuk és alkalmazásuk szabályaira vonatkozó rendelkezéseket¹¹⁵. Ez a századelőn azonban tekintettel az írott alkotmány hiányára nem volt lehetséges.

3. A Határőrség alkotmányos szabályozásának története¹¹⁶

Az 1903-ban létrehozott határrendőrség, illetve az évek során a világháborúk szabta belbiztonsági lehetőségek függvényében létrejött jogutódszervek (Magyar Királyi Vámőrség, Magyar Királyi Határőrség, honvéd határavadászok, Honvéd Határőrség, Magyar Állami Határrendőrség) alkotmányi kodifikációjára a XX. század végén bekövetkező rendszerváltásig kellett várni, amikor is a Határőrség a fegyveres erők részeként kapott alaptörvényi szabályozást¹¹⁷. Az egypártrendszerrel a többpártrendszerbe, a pártállamból a jogállamba való békés politikai átmenet céljából¹¹⁸ elvégzett 1989. évi alkotmányrevízió negyven éves restanciát pótolta a fegyveres erők és a rendőrség Alkotmányba iktatásával. Bár Magyarországon 1949 óta léteztek hatályos alaptörvény, a fegyveres erők – jogi szabályozása hiányzott belőle. Ez történhetett egyrészt azért, mert az 1940-es évek végén végbemenő belpolitikai és nemzetközi viszonyok állandó hatással voltak Magyarország honvédelmi politikájára, és ezen belül a Határőrség fejlesztésére¹¹⁹, másrészt pedig a szovjet (sztálini) alaptörvény mintájára megalkotott magyar Alkotmány – szembe fordulva a polgári demokrácia legfontosabb alapelveivel – nem tartotta fontosnak a fegyveres erők legfelsőbb jogi szabályozásával elérhető alkotmányos garancia megadását. Maga a fegyveres erők kodifikálása a honvédelmi törvény¹²⁰ keretében történt

¹¹³ Vö. 1903. évi VI. törvénycikk indokolása. Forrás: Corpus Juris Hungarici CD. (Szerk. Pomogyi László) KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

¹¹⁴ Corpus Juris Hungarici CD. (Szerk. Pomogyi László) KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

¹¹⁵ Vö. Petrétei József: A fegyveres erők és a rendőrség. In: Magyar alkotmányjog II. Államszervezet (Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000.) 305. o.

¹¹⁶ A Határőrség alkotmányos jogállásáról lásd bővebben: Hautzinger Zoltán: A Határőrség mint alkotmányos rendészeti szerv. In: Rendvédelmi Füzetek. 2004/2. sz. 45-51. o.

¹¹⁷ Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény.

¹¹⁸ Vö. Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény általános indokolása.

¹¹⁹ Vö. Gáspár László: A Határőrség szervezetének és tevékenységének változásai 1948 és 1956 között (Határőrségi Tudományos Közlemények 1994. év I. szám).

¹²⁰ A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény 16. § (1) bek.

meg, míg a Határőrség szervezetéről, feladatairól és az államhatár őrizetéről egy minisztertanácsi rendelet rendelkezett¹²¹.

A Határőrség alulszabályozottsága a szervezet „alkotmányos rangra” emelésével sem oldódott meg. Bár az alaptörvény a Határőrség struktúrájához megadta a legfelsőbb szintű jogi kereteket, de annak részletes szabályozására még hosszú évekig nem intézkedett a mindenkori végrehajtó- és jogalkotó hatalom. Ugyan a kormány még a nyolcvanas évek végén meghatározta¹²² azokat a stratégiai célokat, amelyek értelmében az államhatárról és a Határőrsegről törvényt kell alkotni, a szervezetnek pedig jelentős korszerűsítésen kell átesnie, a kodifikációs-, illetve az állomány összetételén változtató folyamat az országot időközben ért kül- és belpolitikai, valamint gazdasági hatások miatt jelentősen lelassult¹²³.

A törvényi szabályozásnak további gátja volt az Alkotmány Határőrsegre vonatkozó tételének elégtelen volta. Azzal, hogy a szervezet alapvető kötelességeként a haza katonai védelme volt megjelölve, nem volt meg a Határőrség valós, az európai államok berendezkedésének és gyakorlatának megfelelő, rendészeti feladatainak alkotmányos alapja. Ezért vált indokolttá az Alkotmány fegyveres erőkre vonatkozó fejezetének módosítása¹²⁴, amely meghatározta a Határőrség rendészeti feladataiként az államhatár őrzését, a határforgalom ellenőrzését és a határrend fenntartását. Az ilyen értelemben megváltoztatott alkotmányi szövegezés pedig megalapozta a szervezetet és tevékenységét elsődleges törvényi forrásként meghatározó határőrizeti törvény¹²⁵ megalkotását, egyben már 1993-ban előrevetítette a Határőrség önálló határrendészeti szervvé történő átszervezését, amelyre azonban csak az új évezred beköszöntével került sor.

4. A Határőrség mint alkotmányos rendvédelmi szerv

4.1. Tételes jogi szabályozás

A Határőrség jelenlegi jogállását a 2004. évi CIV. – alkotmánymódosító – törvénnyel nyerte el. E törvény megszüntette a fegyveres erők fogalmát – katonai szervezetként egyedül megtartva a Magyar Honvédséget –, illetve a Határőrség korábban sokat bírált kettős rendeltetését. Létrehozta azonban a rendőrség és a Határőrség – mint önálló alrendszerek – bevonásával a rendvédelmi szervezet, amelyek körében a határőr szervezetnek az államhatár őrzése, rendjének fenntartása keretében fel kell lépnie a határincidensek ellen, de háború idején nem integrálódik a Magyar Honvédség rendszerébe, hanem a rendőrséggel és a többi rendvédelmi szervvel együtt a védelmi tervben meghatározott rendvédelmi feladatokat látja el¹²⁶.

4.2. A hatályos szabályozás problémái

Az említett alkotmánymódosítás mellett, hogy rendezte a Határőrség korábbi alkotmányi meghatározásával szembeni aggályokat, újabbakat generált. E körbe tartozik mindenek előtt a rendvédelmi szervek teljesség igénye nélküli meghatározása, a Határőrség alapvető feladatainak szűkebb mértékű meghatározása, valamint az alkotmánymódosítás következtében „elavult” jogszabályi rendelkezések változtatásának elmulasztása. Ez utóbbival kapcsolatban az igazságügyi

---

¹²¹ A Magyar Népköztársaság államhatárának őrizetéről szóló 40/1974. (XI. 1.) MT rendelet.

¹²² A Magyar Köztársaság államhatáráról, annak rendjéről, őrizetéről és átlépésének szabályairól szóló törvényjavaslat alapelveiről szóló 2046/1989. (HT. 17.) MT határozat keretében.

¹²³ Vö. Samu István: A magyar határőrizeti törvény és az európai uniós határőrizeti normák összhangja. In. Belügyi Szemle, Különszám 1998. 37. o.

¹²⁴ E célt szolgálva hirdették ki az Alkotmány módosításáról szóló 1993. évi CVII. törvényt.

¹²⁵ A határőrizetről és a Határőrsegről szóló 1997. évi XXXII. törvény (Hőr.tv.)

¹²⁶ Vö. Petrtétei József – Somogyvári István: A határőrség alkotmányos szabályozása. In. Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról (szerk. Hautzinger Zoltán) Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. 23. o.

tárca vezetője is úgy vélekedik, hogy apró szépséghiba az alkotmánymódosítást követően szükségessé vált jogszabályok – így mindenképp előtte a határőrizeti törvény – módosításainak elmaradása¹²⁷. Ennek korrigálása azért fontos, mert a Határőrség alkotmányi meghatározásával szemben a fent említett törvény még mindig úgy rendelkezik, hogy „*az államhatár őrzése és védelme a fegyveres erők feladata. A Határőrség kettős rendeltetésű, sajátos jogállású és szervezeti fegyveres szerv, amely a haza katonai védelmét a fegyveres erőkre, a határrendészeti feladatait az e törvény rendelkezései, valamint a rá vonatkozó más törvények és jogszabályok alapján hajtja végre.*”¹²⁸

4.3. A rendvédelmi szervek mint gyűjtőfogalom

Felül kell vizsgálni a rendvédelmi szervek alaptörvényben meghatározandó körét is. Tóth Judit szerint folytatódik a bizonytalanság a hatályos szabályozás áttekintésekor, mivel nem egységes a rendvédelem – mint alkotmányi gyűjtőfogalom – alkalmazása a hatályos jogban. Mintegy kétszáz törvény, nemzetközi szerződés, költségvetési törvény és különböző szintű rendelet használja a rendvédelmi szerv fogalmát, amelybe most be kell illeszteni a Határőrséget¹²⁹. A szabályozás ráadásul már a Határőrség alkotmányi helyzetének változása előtt is következtelen volt. Csak egyes példákat említve

- az ún. fegyvertörvény *expressis verbis* deklaráálja, hogy a rendvédelmi szervek körébe tartozik a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat, a Vám- és Pénzügyőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet¹³⁰,
- a rendőrségi törvény szerint rendvédelmi szerv a Rendőrség, a Határőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a Vám- és Pénzügyőrség szervei, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet¹³¹,
- szintén olvashatunk egyfajta csoportosításról a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben, ahol is rendvédelmi szervnek tekintendők a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet¹³².

A fenti törvényhelyek a rendvédelmi szerveket értelmező rendelkezések keretében, az egyes fogalmak tisztázása érdekében határozta meg. Ezt egyenként azért tehették meg, mert a rendvédelmi szervek Alkotmányba való rögzítését megelőzően semmilyen magasabb szintű rendező elv nem állt rendelkezésre, és a jogalkotó egyik esetben sem fordított kellő gondosságot arra, hogy a rendvédelem fogalmi terminológiáját minden egyes jogszabály esetében felülvizsgálja. A rendvédelem egységes értelmezésének problémája így napjainkban immár két aspektusból áll fenn. Egyfelől a Tóth Judit által felvázolt bizonytalanság továbbra is nehezíti a rendvédelmi szervek azonos elvek szerinti megítélését, másfelől pedig a hatályos alaptörvény ugyan *expressis verbis* rendelkezik a rendvédelmi szervekről, de a fegyveres szervezetek tevékenységeihez képest túl szűk körben. Ennek megfelelően már az alkotmánymódosítás hatályosulásakor felmerült egy újabb változtatás igénye, amelynek szélesebb körben, taxatív kell definiálnia a rendvédelmi szerveket, és amelyhez minden egyes alacsonyabb szintű jogszabályt igazítani kell.

¹²⁷ Petrétei József – Somogyvári István: i. m. 24. o.

¹²⁸ Hör.tv. 2. §

¹²⁹ Vö. Tóth Judit: A Határőrség alkotmányos helyzetéről. In. Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról (szerk. Hautzinger Zoltán) Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. 30. o.

¹³⁰ A lőfegyverekről és lőszerkekről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. § 26. pont

¹³¹ A Rendőrségről szóló 1994. XXXIV. törvény 94. § (1) bek. a) pont

¹³² A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 74. § c) pont.

4.4. A Határőrség alapvető feladatai

A Határőrség alapvető feladatait érintő további kérdésekként merülnek fel, hogy egyrészt az alkotmányozó hatalom milyen megfontolásból szakított a korábbi „rendészeti feladat” kifejezéssel és váltott a „rendvédelmi szervek” zsargonra, másrészt mi az oka annak, hogy az 1993-tól meglévő hármass felosztásból (államhatár őrizete, határrend fenntartása, határforgalom ellenőrzése) kihagyta a határforgalom ellenőrzését?

A rendészet, rendvédelem szóhasználati váltás mögött feltehetően jól körülhatárolható koncepció nincsen, a jogalkotó ezzel valószínűleg a közigazgatási jog különös részeként kezelt rendészetet kívánta elválasztani a közbiztonság és a közrend fenntartása, védelme érdekében megvalósuló direkt tevékenységtől, a rendvédelemtől¹³³, és annak – a fentebb már tárgyalt hiányosságokkal megjelölt – szervezeteitől.

Komolyabb megfontolást igényel a Határőrség alapfeladatainak csökkentése. Az alkotmánymódosító törvény indokolása szűkszavúan foglalkozik a Határőrség alkotmányi szabályozásának megváltozásáról, az alapfeladatok csökkentésére, a határforgalom ellenőrzésének dekodifikációjára nem is találunk választ. Mindettől függetlenül a hatályos határőrizeti törvény a határforgalom ellenőrzését¹³⁴ is ugyanolyan önálló szolgálati tevékenységként kezeli, mint az államhatár őrizetét¹³⁵ avagy a határrend¹³⁶ fenntartását, és ezen a jogszabályi rendelkezésen a jövőben sem érdemes változtatni, tekintettel arra, hogy a határforgalom ellenőrzése akár a határrend fenntartása, akár a határőrizet részeként továbbra is megtartható a Határőrség alapvető feladatai között.

5. Következtetés

A XX. század első dekádjában alkotott jogszabályok alkotmányos jelentőségét az adja, hogy egy törvénykezési időszakban, egyszerre születve töltötték meg tartalommal Magyarország első, önálló határrelőrző szervezetét. Napjainkban ilyen horderejű döntés csak az Alkotmány keretében képzelhető el, ahogy erre hatályos alaptörvényünk VIII. fejezete jó példával is szolgál. Talán a történelemben megbúvó sors fura fintora, hogy a Határőrség a határrendőrség tényleges működésének centenáriumán nemcsak a háború utáni újjáalakulásának hatvanadik, hanem rendvédelmi alkotmányos jogállásának első évfordulóját is köszönheti. Ez utóbbi tény pedig pont az említett történelmi születésnapok tükrében kap különös hangsúlyt. A Határőrség 2005. január elsejével önálló, rendvédelmi alkotmányos meghatározottságával teljesítette ki azt az életpályát, amelyet de jure 1903. március 14-én, míg de facto 1906. január 15-én kezdett el, és amely egy hosszú, közel hat évtizedes katonai kitérőt kapott a II. világháborút követően. Ennek pedig napjainkban, az Európai Unióhoz való csatlakozás után, illetve a schengeni integrációt megelőzően nem csekély jelentősége van. Ahogy arra Finszter Géza utal: a Határőrség önállósága alkotmányos

---

¹³³ A rendvédelem a jogtudomány számára sem ismeretlen fogalom, Szamel Lajos szerint a rendvédelem esetében a közigazgatás azon ágazatáról van szó, amely a jogsértőnek minősített emberi magatartásaktól a hatósági kényszer eszközeivel védi a társadalmat. Vö. Szamel Lajos: Jogállamiság és rendészet. Rendészeti Szemle 1992/3. szám 11. o.

¹³⁴ Hőrv. Tv. 4. § (1) bek. 6. pont: *határforgalom-ellenőrzés*: a Határőrségnek a határforgalom számára megnyitott határátkelőhelyen vagy az ellenőrzésre kijelölt más helyen folytatott szolgálati tevékenysége, amely személyek, járművek és szállítmányok ellenőrzésére – ide nem értve a vámjogról, a vámeljárásról, valamint a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvényben meghatározott vámenőrzést –, jogszerű átléptetésére, továbbá az államhatár jogellenes átlépésének megakadályozására és a hatáskörébe tartozó más jogsértő cselekményeknek a megelőzésére, felderítésére és megszakítására irányul.

¹³⁵ Hőrv. Tv. 2. § (1) bek. 2. pont: *államhatár őrzése*: a Határőrségnek a határterületen folytatott szolgálati tevékenysége, amely az államhatár rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzésére, felderítésére és megszakítására irányul.

¹³⁶ Hőrv. Tv. 2. § (1) bek. 8. pont: *határrend*: az államhatárral kapcsolatos nemzetközi szerződésekben és jogszabályban meghatározott jogok és kötelezettségek érvényesülése.

szabályon nyugszik, ezért a rendőrséggel való integrációja a távolabbi jövőben csak alkotmánymódosítással, avagy egy új alkotmány megszületésével válhat lehetségessé¹³⁷. Amennyiben egy ilyen elképzelés megfogalmazódik, akkor is célszerű felidézni a határrendőrségről szóló törvény e tanulmányban már citált törvényi indokolásának azt a megállapítását, hogy minden olyan állam, amelyik nagy gondot fordít határainak őrzésére, e célból „külön, teljesen megbízható közegeket alkalmaz”.

---

¹³⁷ Vö. Finszter Géza: Az alkotmányos rendvédelem és a Határőrség. In: Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról (szerk. Hautzinger Zoltán) Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. 59. o.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dr. Parádi József, bölcsészdoktor, a hadtudomány kandidátusa, főiskolai tanár

Dr. Suba János alezredes, PhD, térképtárvezető

Dr. Gáspár László, nyugállományú határőr alezredes, a hadtudomány kandidátusa, egyetemi docens

Zeidler Sándor, ékítménytörténész

Prof. Dr. Nagy György, nyugállományú határőr ezredes, a hadtudomány kandidátusa, egyetemi tanár

Dr. Bencsik Péter, a történelemtudomány PhD doktora, egyetemi oktató

Dr. Hautzinger Zoltán határőr alezredes, egyetemi adjunktus, osztályvezető, Pécsi Határőr Igazgatóság Idegenrendészeti és Szabálysértési Osztály

